

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
LATVISTIKAS UN BALTISTIKAS NODAĻA
LATVIEŠU LITERATŪRAS VĒSTURES UN TEORIJAS KATEDRA

**LATVIJAS PADOMJU RAKSTNIEKU SAVIENĪBAS VALDES
IETEKME UZ LITERĀRO PROCESU (1956–1969)**

MAĢISTRA DARBS

Autore: **Madara Eversone**

Studenta apliecības Nr.: me05003

Darba vadītāja: *Dr. philol.* prof. Ieva Kalniņa

RĪGA 2015

ANOTĀCIJA

Maģistra darbā aplūkota Latvijas Padomju rakstnieku savienības ietekme uz literāro procesu no 1956. līdz 1969. gadam, izvērtējot, cik lielā mērā Rakstnieku savienības valde pakļāvās komunistiskās partijas direktīvām un kāda bija valdes lēmumu suverenitātes pakāpe. Pētījuma mērķis ir konstatēt un analizēt metodes un veidus, ar kādiem savienības valde organizēja un kontrolēja literāro procesu Latvijā atbilstoši politiskajām un ideoloģiskajām pārmaiņām PSRS varas struktūrās. Lai sasniegtu pētījuma mērķi, tika izpētīti Latvijas Valsts arhīvā pieejamie Rakstnieku savienības valdes sēžu un komunistiskās partijas pirmorganizācijas dokumenti. Būtiska nozīme bija Rakstnieku savienības V kongresam 1965. gadā, pēc kura Rakstnieku savienība kļuva par sava veida radošās inteliģences patvērumu un spēcīgi ietekmēja turpmāko literāro procesu.

Atslēgas vārdi: Rakstnieku savienība, Padomju savienība, 50.–60. gadi, latviešu literatūra, kultūrpolitika

ABSTRACT

The present paper examines the influence of the Board of the Latvian Soviet Writers' Union on the literary process (1956–1969), assessing the Board's obedience to the Communist Party and the degree of independence in the Board's decision-making. The goal of this paper is to describe and analyse the Board's methods for organising and controlling the literary process in Latvia in accordance with the political and ideological changes in the Soviet authorities. To accomplish this, the author of the paper analysed various documents belonging to the Board and the Communist Party available at the National Archives of Latvia. The Board's congress in 1965 was particularly important in this regard. After the congress, the Board became a sanctuary to the intelligentsia and had a big impact on the literary process.

Keywords: Writers' Union, the Soviet Union, the 1950s–the 1960s, Latvian literature, cultural policy.

SATURA RĀDĪTĀJS

Apzīmējumu saraksts.....	5
Ievads.....	6
1. Avotu un literatūras apskats	9
2. Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbība (1956–1969).....	14
2.1. RS izveide un organizācijas struktūra.....	14
2.2. RS valdes raksturojums (1956–1965).....	20
2.3. RS un padomju ideoloģija.....	23
3. RS valdes realizētā literārā procesa vadība destalinizācijas periodā (1956– 1965).....	27
3.1. Represēto rakstnieku uzņemšana RS	28
3.2. Nacionālkomunisma izpausmes RS valdes lēmumos un pirmspadomju literārā mantojuma kārtošana	38
3.3. <i>Atkušņa</i> perioda ideoloģiski diskutablākie literārie darbi – RS valdes kritikas objekti	43
4. Izmaiņas RS valdes un literārā procesa vadībā pēc RS V kongresa (1965–1969).....	56
4.1. RS V kongresa sagatavošanas priekšvēsture un tā norise.....	56
4.2. RS valdes realizētā literārā procesa vadība pēc RS V kongresa.....	63
4.3. Ideoloģiskās kampaņas pret rakstniekiem (1968–1969).....	65
Secinājumi.....	71
Izmantotā literatūra un avoti.....	73
1.pielikums.....	82
2.pielikums.....	88
3.pielikums.....	89
4.pielikums.....	90
5.pielikums.....	91
6.pielikums.....	92
7.pielikums.....	100

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

LKP CK	Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā komiteja
LNB	Latvijas Nacionālā bibliotēka
LPSR	Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
LVA	Latvijas Valsts arhīvs
LVI	Latvijas Valsts izdevniecība
LVU	Latvijas Valsts Universitāte
PA	Partijas arhīvs
PSKP	Padomju Savienības Komunistiskā partija
PSKP CK	Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālā komiteja
PSRS	Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
PSRS RS	Padomju Sociālistiskās Republikas Padomju rakstnieku savienība
RMM	Rakstniecības un mūzikas muzejs
RS	Latvijas Padomju rakstnieku savienība
VDK	Valsts Drošības komiteja
VK(b)P CK	Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija
ZA	Zinātņu akadēmija
f.	fonds
apr.	apraksts
l.	lieta
[..]	teksta izlaidums

IEVADS

Par maģistra darba tematu izvēlēts jautājums par Rakstnieku savienības valdes ietekmi uz literāro procesu Latvijā no 1956. līdz 1969. gadam. Tas ir notikumiem bagāts laika posms gan mainīgajā vēstures kontekstā (destaļinizācija, politeslodzīto atbrīvošana un rehabilitācija, *Hruščova atkusnis*, jauns totalitārisma uzplūds), gan tam atbilstošajā sabiedrības noskaņojumā, kas savukārt izraisīja ievērojamas pārmaiņas arī literārajā procesā, atspoguļojot Latvijas sabiedrībā valdošo izjūtu un uzskatu gammu. Vienlaikus literārais process bija nesaraucami saistīts ar politiskajām un ideoloģiskajām pārmaiņām PSRS. Dzejnieks Māris Čaklais šo periodu RS raksturojis šādi: „Protams, ka tas ir pazemojumu laiks. Bet tādā pašā mērā tas ir arī garīgās pretestības laiks. Šī laika cilvēku ražotā dvēseles elektrība ir tā, kas palīdz ne tikai izturēt, izdzīvot, bet arī radīt daudzus izcilus darbus.”¹ Tik tiešām, šo trīspadsmit gadu laikā literatūrā – gan prozā, gan dzejā, gan drāmā – ienāca un nostiprinājās jauna un spēcīga autoru paaudze, kuras radītie darbi kvalitatīvi mainīja sociālistiskā reālisma dogmu stindzināto pēckara latviešu literatūras ainu.

Tālaika politikas pieļaujamās un vēlamās literārās tendences atspoguļo RS valdes darbība un pieņemtie lēmumi. Tāpat kā PSRS ideoloģisko nostādņu kopumā, arī RS un valdē norisinājās būtiskas pārmaiņas. No pēckara perioda stingri centralizētā vadības stila un literārā procesa uzraudzības, kas raksturīga totalitārās sistēmas pārvaldes modelim (pēc Otrā pasaules kara līdz 50. gadu vidum tas dominēja visās PSRS radošajās savienībās²), tās noveda pie *atkušņa* atslābuma, bet, sākot ar 60. gadu otro pusi, pēc RS V kongresa Rakstnieku savienība zināmā mērā kļuva par tādu kā radošās inteliģences patvērumu. Šo laikposmu raksturo mēģinājumi pārvarēt vai apiet ideoloģiskos ierobežojumus un likt varai rēķināties ar sevi un vietējo apstākļu savdabību.³

Darba ietvaros nav iespējams aplūkot visus RS iekšienē notiekošos procesus. Kā teicis rakstnieks Zigmunds Skujiņš: „Vārdu salikums „Rakstnieku savienība” ietver gan zināmu cilvēku kopumu, gan noteiktu organizatorisku darbību, gan vietiskus priekšmetus.”⁴ Tādēļ pētījuma centrā izvirzīta RS valdes darbība un tās ietekme uz rakstniekiem un viņu darbiem, kā arī ieskats komunistiskās partijas RS pirmorganizācijā, jo tieši tā lielā mērā ietekmēja valdes lēmumus.

¹ Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads. *Literatūra un Māksla Latvijā*, Nr.2 (81), 2001, 8. lpp.

² Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*. Санкт-Петербург: Нестор, 2007, с. 21.

³ Briedis R. Laikmeta konturējums. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., (aut. kolektīvs: R. Briedis, I. Daukste-Silasproģe u.c.). 3. sēj., Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 41. lpp.

⁴ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*. Rīga: Preses nams, 1992, 158. lpp.

Pētījumā apskatītas šādas problēmas: cik lielā mērā RS valde pakļāvās komunistiskās partijas uzstādījumiem un direktīvām, kāda bija valdes lēmumu suverenitātes pakāpe, kā ideoloģisko un politisko pārmaiņu ietekmē mainījās RS valdes darba stils, metodes un mērķi?

Maģistra darba mērķis – konstatēt un analizēt metodes un veidus, ar kādiem RS valde apskatāmā perioda atšķirīgajos posmos organizēja un kontrolēja literāro procesu Latvijā atbilstoši politiskajām un ideoloģiskajām pārmaiņām PSRS varas struktūrās no 1956. līdz 1969. gadam, hipotētiski pieļaujot, ka RS valdei apskatāmajā laika periodā tādas iespējas bija.

Darba hronoloģiskās robežas nosaka historiogrāfijā pieņemtais destalinizācijas procesa sākums PSRS (PSKP XX kongress 1956. gadā), kas iezīmēja relatīvu kultūras liberalizāciju, un šī perioda beigās (1969. gads), ko Latvijas PSR literārajā dzīvē raksturo ažiotaža ap Vizmas Belševicas dzejas krājumu „Gadu gredzeni”, kura kritikā saklausāmas 1968. gada Čehoslovākijas notikumu atbalsis. Sākot ar to brīdi, būtiski saasinājās politiskās varas un radošās inteliģences attiecības un sabruka pēdējās cerības, ka iespējams *sociālisms ar cilvēcisku seju*. Citiem vārdiem – tas bija *demokrātiskā sociālisma* ilūziju sabrukšanas gads.⁵

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, autore izvirzīja uzdevumus:

1. Izpētīt LVA pieejamos apskatāmā laika posma RS valdes un komunistiskās partijas pirmorganizācijas dokumentus, un, pamatojoties uz šo materiālu, raksturot RS organizācijas un valdes iekšējo darbu, tāpat valdes sēžu dienas kārtības aktuālos jautājumus; izsekot to tendencēm politisko un ideoloģisko pārmaiņu ietekmē;
2. Noskaidrot, kā transformējies RS valdes darbības un komunikācijas stils atbilstoši politiskajām un ideoloģiskajām izmaiņām PSRS un LPSR varas struktūrās, un izvērtēt RS valdes lēmumu suverenitātes pakāpi apskatāmajā laika posmā;
3. Pētīt un analizēt, kā RS valdē vērtēti atsevišķu autoru daiļdarbi, kuri nonākuši ideoloģizētās kritikas redzeslokā, bez iedziļināšanās to saturiskajos un mākslinieciskajos aspektos.

Darba autore veikuma novitāte balstās uz to, ka latviešu literatūras vēsturē vēl joprojām nav aptveroša pētījuma, kura objekts būtu RS un tās valde. Līdz šim literatūrzinātnē RS pētīta galvenokārt padomju perioda latviešu literatūras vēstures vai atsevišķu rakstnieku personības un to daiļrades izpētes kontekstā. Kā piemērus var minēt Ilgoņa Bērsona, Rolfā Ekmaņa, Daces Lūses, Silvijas Radzobes pētījumus.⁶

Pagaidām trūkst arī aptveroša pētījuma padomju perioda vēsturiskās pieredzes un kultūrpolitikas izvērtēšanā, apvienojot arhīvu studijas ar politisko procesu atspoguļojumu

⁵ Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 67. lpp.

⁶ Bērsons I. *Auseklītis zem āmura un kāškrusta*. Rīga: Sol Vita, 2006; Ekmanis R. *Latvian literature under Soviets: 1945–1975*. Belmont (MA), Nordland, 1978; Lūse D. *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas*. Rīga: Valters un Rapa, 2008; Radzobe S. *Brošūra par manu naidu*. Rīga: Liesma, 1990

Latvijā un Padomju Savienībā; pārsvarā pieejamas vienīgi apkopojošas publikācijas.⁷ Tāpēc autore veiktais pētījums par RS valdes ietekmi uz literāro procesu varētu paplašināt skatījumu uz latviešu radošās inteliģences attiecībām ar padomju varu un ideoloģiju, kā arī rakstnieku attiecībām savienības iekšienē, papildinot Latvijas kultūras vēstures ainu. Ievērojot minētos aspektus, šo pētījumu var uzskatīt par starpdisciplināru.

Maģistra darba apjoms neļauj pilnībā analizēt visu RS valdes darbību, tāpēc tajā nav iekļauti RS radošo sekciju (dzejas, prozas, dramaturģijas) sēdēs pārrunātie jautājumi. Šo sekciju dokumentācija lielākoties sastāv no sarakstes ar jauniem autoriem un viņu daiļrades iztirzājumiem. Turklāt svarīgākie radošo sekciju jautājumi izskatīti RS valdes, sekretariāta un partijas pirmorganizācijas sēdēs. Tāpat nav aplūkots arī tulkotāju un krievu sekcijas darbs, tas varētu būt avots citam pētījumam. Nav skatītas RS valdes attiecības ar citām PSRS republikām, salīdzinoši nedaudz skartas attiecības ar izdevumiem „Karogs” un „Literatūra un Māksla”. Pētījumā nav iespējams pilnīgāk raksturot RS valdes locekļu savstarpējās attieksmes un konfrontāciju cēloņus, tie pieminēti galvenokārt kontekstā.

Maģistra darbā izmantota kultūrvēsturiskā un salīdzinoši vēsturiskā metode.

Darbu veido četras nodaļas un pielikums. Pirmajā nodaļā raksturoti un analizēti pētījumā izmantotie avoti, kā arī pieejamā teorētiskā literatūra. Lai labāk izprastu RS valdes darbību, otrajā nodaļā sniegts konspektīvs ieskats RS vēsturē, raksturojot RS un tās valdes struktūru apskatāmajā laika posmā. Tas palīdz izprast un novērtēt, cik lielā mērā RS valde bija suverēna, un raksturo RS valdes pakļautības līmeni komunistiskās partijas un padomju valsts varas struktūrām. Trešajā nodaļā raksturots un analizēts RS valdes darba stils destalinizācijas periodā, – sniegts ieskats būtiskākajos RS valdes darba kārtības jautājumos, analizējot tos ideoloģisko un politisko pārmaiņu kontekstā. Šeit autore iedziļinājusies represēto rakstnieku centienos atjaunot zaudēto biedra statusu vai iestāties RS. Šajā nodaļā analizētas dažādas nacionālkomunisma izpausmes RS valdes lēmumos, kā arī RS valdes attieksme pret dažiem autoriem un viņu darbiem (Z. Skujiņš, V. Lāms, O. Vācietis, Ē. Vilks), kuri destalinizācijas ietekmē kritizēti no ideoloģiskām pozīcijām. Ceturtajā nodaļā raksturotas un analizētas pārmaiņas RS, ko ienesa V kongress, sākot ar tā sagatavošanu. Detalizētāk skatīta kongresa norise un tā ietekme uz turpmāko literāro procesu, raksturojot un analizējot jaunās valdes darba stilu un attieksmi pret autoriem (G. Priedi, V. Belševicu), kuru darbi nonāca ideoloģizētās kritikas redzeslokā 1968.–1969. gadā.

⁷ Zvaigzne M. Latvijas sovjetizācijas vēstures aspekti: ieskats Indriķa Pinkša politiskajā darbībā 1950.–1959. gadā. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2014, 487. lpp.; Bleiere D., Vīksne R., Kangeris K. Padomju un vācu okupācijas režīmu pētniecības problēmas: kas atbildēts, kas nezināms, kas neskaidrs? *Letonikas trešā kongresa zinātniskie raksti*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2009, 95. lpp.

1. AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Maģistra darbā izmantoto avotu grupa, kas veido pētījuma pamatbāzi, ir LVA pieejamie nepublicētie Rakstnieku savienības dokumenti; no tiem pētāmās tēmas sakarā paši svarīgākie ir RS valdes un sekretariāta sēžu protokoli, kā arī LKP RS pirmorganizācijas sēžu protokoli no 1956. līdz 1969. gadam.

RS sekretariāta (LVA 473. f. 1. apr.) dokumentu kopumu sastāda kongresu materiāli, valdes, prezidija un sekretariāta sēžu protokoli un lēmumi, sarakste ar LKP CK un LPSR Augstākās Padomes prezidiju, LPSR Kultūras ministriju, LĻKJS CK, kā arī PSRS RS par radošā darba un literatūras jautājumiem. Tur atrodas arī sarakste ar izdevniecībām par literāro darbu izdošanu, ar RS saistītie LPSR Ministru Padomes lēmumi un sarakste literatūras jautājumos, kā arī sarakste ar jauniem autoriem – dzejas, prozas, dramaturģijas, tulkotāju un krievu sekcijas konsultanta ieteikumi, kas ietver arī daiļdarbu iztīrījumu un komentārus. Tāpat arī sarakste ar brālīgo republiku Rakstnieku savienībām – literāro darbu izdošanas, kultūras nedēļu organizēšanas, rakstnieku jubileju u. c. jautājumos. Šis daudzveidīgais dokumentu kopums sniedz informāciju ne vien par RS organizācijas daudzpusīgajām aktivitātēm apskatāmajā laika periodā, bet arī par literārā procesa aktuālajām problēmām un kultūras norisēm. Dokumentu saturs atklāj organizatoriskās un sadzīviskās problēmas, ar kādām saskārušies un kā tās risinājuši RS valdes sekretāri. Daudzi sekretariāta sēžu protokoli atspoguļo debates un viedokļus, kas summējas lēmumos par radošo komandējumu, pensiju, pabalstu, apbalvojumu u. tml. piešķiršanu rakstniekiem, mazāk uzmanības pievērsts ar literatūru un radošo darbību saistītiem jautājumiem.

Sakarā ar pētāmo tēmu daudz vērtīgas informācijas var atrast LKP RS pirmorganizācijas Rīgas pilsētas Kirova rajona dokumentos (LVA PA-7263. f. 1. apr.) – partijas sapulču un biroja sēžu protokolos. Tajos mazāk vērības veltīts organizatoriskajiem un sadzīviskajiem jautājumiem, daudz vairāk – ideoloģiskajiem un politiskajiem saistībā ar literatūru un turpmākajiem rakstnieku uzdevumiem. Daļa partijas pirmorganizācijas sēžu protokolu ir rokrakstos, sevišķi periodā no 1963. līdz 1966. gadam; šie dokumenti noformēti haotiski, ar svītrojumiem, tāpēc ne vienmēr var izsekot un pilnībā izprast sēdēs izskatītos jautājumus un izteiktos viedokļus.

Tomēr jāņem vērā, ka literārā procesa atspoguļojums dokumentos ir vienpusējs, – to realizējusi tikai RS valde. Jāatceras arī tas, ka padomju periodā arī arhīviem nododamie dokumenti tika pakļauti ideoloģiskai kontrolei un cenzūrai, tādēļ ne vienmēr patiesi atspoguļo

pagātnes notikumus.⁸ Vairākos dokumentos nav konkrēts arī izteiksmes veids, daudz kas pieminēts virspusīgi, nekonkrēti, formulējumi – aptuveni vai pārāk lakoniski. RS valdes lēmumos bieži ierakstīts „pieņemt zināšanai” vai „skatīt pielikumā”, bez izvērstākas informācijas un skaidrojumiem. Vairākos protokolos ir norādes par referātu un debatēm, kam būtu jāatrodas pielikumos, bet tādu diemžēl nav. Var piekrist vēstures zinātņu doktora Elmāra Pelkausa viedoklim: „...totalitārisma bija raksturīga daudzu būtisku norādījumu došana un lēmumu pieņemšana tikai verbāli – tīši nefiksējot tos dokumentos.”⁹ Daudzi dokumenti skaidri neatklāj RS valdes locekļu un radošo sekciju konsultantu pienākumu sadali. Sevišķi tas attiecināms uz periodu līdz 1966. gadam, kad nomainījās RS valdes sastāvs; iepriekš daudz lēmumu pieņemts „vienbalsīgi”, līdz ar to grūti izvērtēt atsevišķu RS valdes locekļu ietekmi uz konkrētā lēmuma pieņemšanu, kas savukārt iespaidoja literāro procesu. Sākot ar 1966. gadu, lēmumi kļūst daudz precīzāki, izvērstāki un sakārtotāki, – kā atceras dzejniece Lija Brīdaka, – protokolos tomēr mēģināts dokumentēt sēžu norises saturu pēc iespējas sīkāk, cik to varēja pagūt tehniskais sekretārs, piebilstot, ka sēžu protokolos tomēr nav fiksētas dzīvākās diskusijas vai replikas, kas izteiktas RS sēdēs un kongresos.¹⁰ Arī Ādolfs Talcis 1968. gadā, runājot par RS Revīzijas komisiju, konstatējis: „Revīzijas komisija noskaidroja, ka sekciju protokoli netiek kārtīgi rakstīti. Vajag tos tomēr rakstīt, literatūras pētniekiem vēlāk būs interesanti materiāli.”¹¹

Profesore Irēna Saleniece norāda, ka mūsdienu vēsturnieki aizvien vairāk uzmanības pievērš mutvārdu vēsturei: „Šī tendence ir pilnīgi pamatota, ja runa ir par Latvijas vēsturi totalitāro režīmu pastāvēšanas laikā. Šī perioda rakstiskie avoti lielākoties atspoguļo varas nostāju, turpretim mutvārdu liecības paver iespēju ieskatīties pagātnē ar parastā cilvēka acīm”¹². Tāpēc, lai detalizētāk izprastu tālaika RS – tur valdošo gaisotni, iekšējo attiecību struktūru, personības –, maģistra darbā izmantota RS biedru – Valda Artava,¹³ Imanta Auziņa,¹⁴ Vizmas

⁸ Misāns I. Ievadam: par personībām, struktūrām un idejām. No: *Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes vēsture padomju laikā: personības, struktūras, idejas (1944–1991)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 6. lpp.

⁹ Pelkaus E. Ievads. *Okupāciju varu politika Latvijā 1939–1991*. Rīga: Nordik, 1999, 13. lpp.

¹⁰ Saruna ar Liju Brīdaku 18.05.2015. (sk. pielikumā)

¹¹ LVA, 473. f., 1. apr., 323. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 18.01.68.-01.03.68.), 4. lp.

¹² Saleniece I. Mutvārdu vēstures avotu izmantošana 20. gs. 60.–80. gadu Latvijas vēstures pētīšanā: reliģiskā dzīve. *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 20. sēj., 156. lpp.

¹³ Artavs V. Cik jautri man ir gājis...Kopā ar mūsu virtuozo zobgali Valdi Artavu. No: *Grāmatas aizkulises*. (sast. R. Luginska, S. Viese). Rīga: Sol Vita, 2002

¹⁴ Auziņš I. *Piecdesmit gadi bez televizora*. Atmiņu ainas. I daļa. Rīga: Sol Vita, 2002; Auziņš I. *Piecdesmit gadi bez televizora*. Atmiņu ainas. II daļa. Rīga: Sol Vita, 2003

Belševicas¹⁵, Māra Čaklā¹⁶, Gunāra Priedes¹⁷, Laimoņa Pura¹⁸, Zigmunda Skujiņa¹⁹, Jāņa Škapara²⁰ – memuārliteratūra un atmiņas, Gundegas Repšes grāmata par Ojāru Vācieti²¹, kā arī intervijas ar dzejnieci, RS valdes sekretāri (1968–1971) Liju Brīdaku un literatūrzinātnieku, kritiķi, RS valdes sekretāru Ilgoni Bērsonu (1965–1971)²². Pielietojot šo pagātnes izpētes metodi, izmantotā mutvārdu vēsture un atmiņas jāvērtē, paturot prātā to tapšanas laiku, sociālo un politisko kontekstu kopā ar mūsdienu vērtējumu.²³ Pētījuma gaitā skatītās atmiņas vai memuāri sarakstīti un intervijas sniegtas neatkarīgajā Latvijā, tātad to autori, iespējams, daudz ko piemirsuši. Būtiski arī tas, ka vairumam minēto rakstnieku (piemēram, I. Auziņam, L. Brīdakai, M. Čaklajam) 50.–60. gadi bija jaunības laiks, tāpēc nereti tas atspoguļots no idealizēta un romantiska skatupunkta, kādēļ jārēķinās ar lielu subjektivitātes un emocionalitātes pakāpi. Tādas, piemēram, ir L. Pura atmiņu grāmatas²⁴, kurā notikumi un rakstnieku personības vērtētas no autora personīgo simpātiju vai antipātiju pozīcijas, bieži vien emocionāli sakāpinātā formā, lietojot emocionāli ekspresīvu leksiku un visur saskatot apslēpto un viltniecisko. Tomēr neapšaubāmi ar mutvārdu metodes palīdzību iespējams iegūt papildus informāciju par arhīvā aplūkotojumiem faktiem, kā arī salīdzināt, kā šie fakti ietekmējuši personas vai (pētāmās tēmas sakarā) profesionālas organizācijas dzīvi.²⁵

Tēmas izpētes procesā izmantotās teorētiskās literatūras lielākā daļa ir vēsturnieku un literatūrvēsturnieku pētījumi. Ļoti vērtīgu materiālu sniedz Dainas Bleieres²⁶ zinātniskie raksti par kultūrpolitiku Latvijā 50.–60. gados, varas un radošās inteligences attiecībām un dzīvi

¹⁵ Belševica V. *Raksti*. 4. sēj. Rīga: Jumava, 2002

¹⁶ Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2000

¹⁷ Priede G. *Dienasgrāmata*. 1965. gads. *Gunāra Priedes dzīve un darbi 1959–1968*. (sast. I. Struka). Rīga: Jumava: 2014; Priede G. *Tautas traģēdija un mēģinājums runāt par to dramaturģijā no 1954. līdz 1989. gadam*. No: *Grāmatas aizkulises*. (sast. R. Lugiņska, S. Viese). Rīga: Sol Vita, 2002, 96.–120. lpp.; Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. *Rakstnieku savienība*. 1965. gads. *Literatūra un Māksla Latvijā*, Nr.2 (81), Nr. 3 (82), 2001, 8.–9. lpp.; 7. lpp.; Radzobe S. Saruna ar Gunāru Priedi 1988. gada 16. decembrī. *Gunāra Priedes dzīve un darbi* (sast. I.Struka), 869. lpp.

¹⁸ Purs L. *Aizejot atskaties*. Atmiņu atspulgas par noslēpto un viltniecisko. Otrā grāmata. Rīga: Signe, 2006

¹⁹ Skujiņš Z. *Jātnieks uz lodes*. Rīga: Preses nams, 1996; Skujiņš Z. *Paralēlās biogrāfijas par rakstniekiem*. Raksti. 1. sēj., Rīga: Mansards, 2005; Skujiņš Z. *Patiesību karnevāls. Siržu zagļu uznāciens*. Raksti. 9. sēj., Rīga: Mansards, 2010; Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*. Rīga: Preses nams, 1992; Skujiņš Z. *Trīs nakts un piecas dienas. Izšķirošie mirkli*. Raksti. 2. sēj., Rīga: Mansards, 2005

²⁰ Škapars J. *Barjerskrējiens*. *Dienasgrāmata 1969–1979*. Rīga: Dienas Grāmata, 2008

²¹ Repše G. *Brālis. Ojārs Vācietis*. Rīga: Pētergailis, 2005

²² Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015. (sarunas pieraksts glabājas autores personīgajā arhīvā); Saruna ar Liju Brīdaku 18.05.2015. (sk. 6. pielikumā)

²³ Misāns I. Ievadam: par personībām, strukturām un idejām, 5.–6. lpp.

²⁴ Purs L. *Aizejot atskaties*. Atmiņu atspulgas par noslēpto un viltniecisko. Rīga: Signe, 2005; Purs L. *Aizejot atskaties*. Atmiņu atspulgas par noslēpto un viltniecisko. Otrā grāmata. Rīga: Signe, 2006

²⁵ Misāns I. Ievadam: par personībām, strukturām un idejām, 5.–6. lpp.

²⁶ Bleiere D. *Kultūrpolitika Latvijā 1953.–1958. gadā. Vēsturnieks prof. Dr. phil., LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis. Biobibliogrāfija, darbabiēdru veļtījumi 70 gadu jubilejā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 129. lpp.; Bleiere D. *Latviešu kultūra abpus dzelzs priekškara: 1945–1990. Doma–6*. Rakstu krājums. Rīga: Doma, 2000, 26. lpp.; Bleiere D. *Varas Ezopa valoda: vēstures tēma „Gadugredzenos”*. No: *Karogs*, Nr.3, 2007, 122. lpp.; Bleiere D. *Kultūrpolitika Latvijā 1959.–1962. gadā. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. Nr. 3, 2002, 129. lpp.

LPSR – kā to ietekmējusi ideoloģija, vara un ekonomiskā kārtība.²⁷ D. Bleieres darbi būtiski papildina laikmeta konteksta izpratni saistībā ar politiskajām un ideoloģiskajām pārmaiņām RS, savukārt plašāku skatījumu uz varas un radošās inteliģences attiecībām PSRS pēc Staļina nāves sniedz krievu zinātnieka Konstantīna Sokolova (*Константин Борисович Соколов*) apjomīgais pētījums²⁸ par varas un radošās inteliģences attiecībām. Tas paplašina priekšstatus par norisēm PSRS RS un krievu inteliģences vidē; autors atsevišķi aplūkojis ideoloģiskās kampaņas pret krievu autoriem – no komunistiskās partijas direktīvām līdz PSRS RS valdes attieksmei.

Kā iepriekš minēts, izvērsta pētījuma, kura objekts būtu RS darbība 50.–60. gados, diemžēl nav. Tomēr šai tēmai veltītas vairākas būtiskas publikācijas un pētījumi par RS darbību. Ieskatu RS iekšējās norisēs 40. gadu otrajā pusē sniedz literatūrzinātnieces un teātra kritiķes Silvijas Radzobes „Brošūra par manu naidu”.²⁹ Tajā autore raksturo un analizē atsevišķus piemērus no pēckara perioda RS valdes sēdēm, ļaujot ielūkoties valdes darba stilā un metodēs, kaut arī jautājums aplūkots kontekstā ar Aleksandra Čaka personību. Savukārt par RS dibināšanu un darbību pirmajā padomju okupācijas gadā jeb Baigajā gadā (1940–1941) izvērstu informāciju sniedz I. Bērsona grāmata „Auseklītis zem āmura un kāškrusta”.³⁰ Autora pētījums balstās gan uz RS arhīvu, gan preses materiāliem. RS dibināšanas posmu un ar to cieši saistītās personības – Arvīdu Griguli, Vili Lāci, Andreju Upīti – aplūkojusi arī literatūrzinātniece Dace Lūse monogrāfijā „Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas”.³¹ Norises RS 1958. un 1959. gadā hronikas veidā sakārtojis I. Bērsons žurnāla „Karogs” 2008. gada 12. numurā un 2009. gada 1., 2., 3., 7., 8., 9. numurā³², savukārt Veras Kacenas grāmatā „Balle beidzās pusnaktī. Latviešu kara stāsti” kā atsevišķa nodaļa iekļauta Bērsona sastādītā 1963. gada RS notikumu hronika. Grāmatā „Deviņi likteņi”³³ gūstama plaša informācija par pētījumā minēto represēto rakstnieku (Ata Ķeniņa, Elzas Stērstes) likteņiem; par viņiem (arī Jāni Medeni) rakstījusi arī LNB darbiniece Aina Štrāle³⁴ sakarā ar šo rakstnieku darbu cenzūru, kur liela loma bijusi RS valdes loceklim A. Grigulim.

²⁷ Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.

²⁸ Соколов К. Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*. Санкт-Петербург: Нестор, 2007

²⁹ Radzobe S. *Brošūra par manu naidu*. Rīga: Liesma, 1990, 23.–45. lpp.

³⁰ Bērsons I. *Auseklītis zem āmura un kāškrusta*. Rīga: Sol Vita, 2006

³¹ Lūse D. Latviešu rakstnieki un kolaboracionisma problēma. *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas*. Rīga: Valters un Rapa, 2008, 295.–329. lpp.

³² Bērsons I. Par, aptuveni, slepeni un pret. 1958. gads. Nodaļa no topošās grāmatas. *Karogs*. Nr. 12, 2008; Bērsons I. Par, aptuveni, slepeni un pret. 1958. gads. *Karogs* Nr. 1, 2, 3, 2009; Bērsons I. Par, aptuveni, slepeni un pret. 1959. gads. *Karogs* Nr. 7, 8, 9, 10, 2009; Bērsons I. Uzbrukumi un aizstāvēšanās (-na). No 1963. gada literārās dzīves hronikas. Kacena V. *Balle beidzās pusnaktī. Latviešu kara stāsti*. Rīga: Mansards, 2013, 203.–208. lpp.

³³ Bērsons I. *Deviņi likteņi*. Rīga: Apgāds „Signe”, 2001, 164.–168. lpp.

³⁴ Štrāle A. Caur cenzūras adatas aci: Jānis Medenis (1903–1961). *Bibliotēku Pasaule*, Nr. 45, 2009, 53. lpp. Pieejams: <http://academia.lndb.lv/xmlui/bitstream/handle/1/978/bp-45-aina-strale-caur-cenzuras-adasas->

Jāmin arī trimdas literatūrzinātnieka Rolfa Ekmaņa pētījums,³⁵ kas, balstoties gan uz trimdas, gan padomju preses izdevumiem, tāpat pieejamo literatūru un ārzemju pētnieku darbiem, sīki izsekojis notikumu gaitai un PSRS kultūrpolitikai, analizējot latviešu literatūru (darbā daudz citējumu) apskatāmajā periodā. Tomēr darbā ir neprecizitātes, kuru iemesls ir gan pētījuma izdošanas laiks (1978), gan autora ierobežotā pieeja avotiem.

aci.pdf?sequence=1 [skatīts tiešsaistē: 04.05.2015.]; Štrāle A. Elzas Stērstes dzejas cenzūra: triju kritiķu viedoklis. *Bibliotēku Pasaule*, Nr. 49, 2010, 73. lpp. Pieejams: <http://academia.lndb.lv/xmlui/bitstream/handle/1/1062/BP-49-aina-strale-elzas-sterstes-dzejas-cenzura.pdf?sequence=1> [Skatīts: 04.05.2015.]; Štrāle A. LPSR cenzori pret patriotismu dzejā: divkārt represētā dzejnieka Ata Ķeniņa morālā iznīcināšana. *Bibliotēku Pasaule*, Nr. 47, 2009, 47.–48. lpp. Pieejams: <http://academia.lndb.lv/xmlui/bitstream/handle/1/1017/BP-47-aina-strale-lpsr-cenzori-pret-patriotismu-dzeja.pdf?sequence=1> [skatīts tiešsaistē: 23.04.2015.]

³⁵Ekmanis R. *Latvian literature under Soviets: 1945–1975*. Belmont (MA), Nordland, 1978

2. LATVIJAS PADOMJU RAKSTNIEKU SAVIENĪBAS DARBĪBA (1956–1969)

Lai labāk izprastu RS struktūru un organizācijas darbības principus, sniegts neliels ieskatu RS izveidē un attīstībā kopš dibināšanas līdz 1969. gadam.

2.1. RS izveide un organizācijas struktūra

RS dibināta 1940. gada 26. oktobrī, iepriekš pēc LK(b)P³⁶ centrālkomitejas tieša norādījuma izveidojot RS organizācijas komisiju (precīzs nosaukums: Latvijas PSR Rakstnieku savienība pie Latvijas PSR Tautas Komisāru padomes), kurā ietilpa Jānis Niedre (komisijas priekšsēdētājs), Vilis Lācis un Žanis Spure, kā arī orgkomitejas sekretārs Jānis Grants, kurš izstrādāja statūtu projektu atbilstoši PSRS pastāvošo profesionālo un ideoloģisko rakstnieku organizāciju statūtu paraugam un Rakstnieku deklarāciju, ko 1940. gada 26. oktobrī parakstīja pirmie 13 biedri – Jānis Niedre, Vilis Lācis, Žanis Spure, Andrejs Balodis, Arvīds Grigulis, Jūlijs Lācis, Indriķis Lēmanis, Valdis Lukss, Jānis Plaudis, Rūta Skujiņa, Andrejs Upīts, Jūlijs Vanags, Pāvils Vīlīps.³⁷ Vēlāk viņiem pievienojās vairāki latviešu literatūras klasiķi, kuri pēc tam no tās izstājās – Pēteris Ērmanis, Kārlis Skalbe, Mārtiņš Zīvertis u. c. RS organizācijas telpas pirmajā padomju gadā atradās Rīgā, Ģertrūdes (toreiz K. Marksa) ielā 6.³⁸

Pirmo Latvijas PSR rakstnieku konferenci sasauca Rīgā, Lielajā ģildē 1941. gada 14.–16. jūnijā – tieši tajās dienās, kad vairāk nekā 15 000 Latvijas iedzīvotāju deportēja uz Sibīriju. Būtiski atzīmēt, ka RS biedra statuss 1941. gada jūnijā no iespējamām represijām un deportācijas pasargāja vairākus rakstniekus. Pirmajā padomju gadā neizsūtīja nevienu RS biedru, arī ne Kārlī Skalbi un Pēteri Ērmani, kuru uzskati neatbilda jaunās varas principiem. Talantīgos rakstniekus saudzēja, – tāda bija komunistiskās partijas tābrīža politika.³⁹ Pēc PSR rakstnieku savienības sekretāra Aleksandra Fadejeva (*Александр Александрович Фадеев*; 1939–1944; ģenerālsekretārs 1946–1954) ierosinājuma konferenci pārdēvēja par kongresu; tas turpinājās trīs dienas, piedaloties arī citu padomju republiku rakstnieku organizāciju pārstāvjiem. Kongresā par noteicošo daiļrades metodi pasludināja sociālistisko reālismu un konstatēja rakstnieku kā *cilvēku dvēseļu inženieru* (Staļins) *degošās aktivitātes* nepietiekamību⁴⁰. Jauno organizāciju pārdēvēja par Latvijas Padomju rakstnieku savienību,

³⁶ Līdz 1952. gadam oficiālais LKP nosaukums; attiecīgi VK(b)P – Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija.

³⁷ Bērsons I. *Auseklītis zem āmura un kāškrusta*, 99. lpp.

³⁸ LVA, 473.f., Vēsturiskā izziņa, 1.–4.lp.

³⁹ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015. (sarunas pieraksts glabājas autores personīgajā arhīvā)

⁴⁰ Tabūns B. Literatūra pastiprinātas mākslas ideoloģizācijas apstākļos. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., (aut. kolektīvs: R. Briedis, I. Daukste-Silasproģe u.c.). 3. sēj., Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 14. lpp.

konkretizēja aktuālos jautājumus un apstiprināja savienības statūtus, kā arī ievēlēja organizācijas valdi un revīzijas komisiju. Par RS priekšsēdētāju (pirmo sekretāru) tika izvēlēts Andrejs Upīts, kurš šajā amatā palika līdz 1950. gadam un RS III kongresā, 1954. gada 5. jūnija sēdē⁴¹ ievēlēts par RS goda priekšsēdētāju uz mūžu.

Līdz ar Vācijas iebrukumu PSRS 1941. gada 22. jūnijā, kad vācu karaspēks pēc minimālām cīņām ieņēma visu Latvijas teritoriju, daļa RS biedru (padomju varas atbalstītāji) pēc atkāpšanās uz austrumiem iesaistījās Sarkanās armijas sastāvā iekļautajā latviešu strēlnieku divīzijā. Šajā formējumā iestājās J. Grants, A. Grigulis, Anatols Imermanis, Kārlis Krauliņš, Indriķis Lēmanis, Valdis Lukss, Ignats Muižnieks, Fricis Rokpelnis, Meinhards Rudzītis, Andrejs Balodis. Vairums minēto rakstnieku kļuva par laikrakstu „Latviešu Strēlnieks” un „Padomju Strēlnieks” kara korespondentiem. Savukārt A. Upīts, V. Lācis, J. Sudrabkalns, Anna Sakse, J. Niedre, Mirdza Ķempe evakuējās uz Padomju Savienības neieņemto teritoriju, lai turpinātu literāro darbību.⁴²

Kad sarkanā armija atgriezās Latvijas teritorijā, 1944. gada vasarā un rudenī no evakuācijas atgriezās arī rakstnieki un jaunos apstākļos kļuva par literārās dzīves noteicējiem un vadītājiem LPSR. Literatūrzinātniece Dace Lūse šos autorus nodēvējusi par padomju okupētās Latvijas rakstnieku *avangardu*, jo lielākā daļa minēto literātu piederēja mazizglītotu diletantu un grafomānu *gvardei*.⁴³

Laika posmā no kara beigām līdz 1956. gadam padomju režīms attīstījās pieaugošas centralizācijas virzienā, savukārt literatūrā un mākslā nostiprinājās ekstremālākā sociālistiskā reālisma kanona fāze. It viss, kas šī laika literatūrā neatbilda jaunās metodes principiem, tika uzskatīts par formālistisku, bezidejisku, līdz ar to noliedzamu.⁴⁴

Jau kopš 1944. gada rudens RS kļuva par LPSR literārās dzīves organizatorisko centru ar mērķi apzināt un apvienot rakstniekus, dzejniekus, dramaturģus, literatūrkritiķus un tulkotājus. Savienība iekārtojās Kr. Barona ielas 12. namā⁴⁵ – agrāko izdevēju Emīlijas un Antona Benjamiņu īpašumā. 1947. gada 12.–14. jūnijā norisinājās RS II kongress; III kongresu sasauca 1954. gadā (2.–5. jūnijā).

RS darbojās saskaņā ar PSRS RS statūtiem;⁴⁶ savienības mērķis bija „sekmēt idejisku, augsti māksliniecisku literāro jaunradi, stiprināt rakstnieku sakarus ar tautas dzīvi, cīnīties par sociālistiskā reālisma mākslas pilnveidošanu un karot pret visāda veida reakcionārās ideoloģijas

⁴¹ LVA, 473. f., 1.apr., 100. l. (Latvijas Padomju rakstnieku savienības III kongresa sēžu protokoli 1954. 21. apr.–1954. g. 9. jūn.), 60. lpp.

⁴² Tabūns B. Literatūra pastiprinātas mākslas ideoloģizācijas apstākļos, 15. lpp.

⁴³ Lūse D. *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas*, 296. lpp.

⁴⁴ Tabūns B. Literatūra pastiprinātas mākslas ideoloģizācijas apstākļos, 26. lpp.

⁴⁵ LVA, 473. f., Vēsturiskā izziņa, 1.–4. lpp.

⁴⁶ PSRS RS statūti pieņemti 1934. gadā PSRS RS I kongresā.

ietekmēm, izvērst un stiprināt PSRS tautu literātu draudzību, izkopt padomju rakstnieku sadarbību ar sociālistisko zemju literātiem un ar kapitālistisko valstu progresīvajiem rakstniekiem; audzināt jauno literātu maiņu; aizsargāt autoru tiesības un gādāt par rakstnieku materiālā stāvokļa uzlabošanu.”⁴⁷ RS bija autonoma PSRS RS nodaļa, līdztiesīga pārējām PSRS RS nodaļām. Līdz ar to Latvijas PSR RS biedri automātiski kļuva par PSRS RS biedriem.⁴⁸

Apskatāmajā laika posmā (1956–1969) PSRS RS valdes pirmie sekretāri bija Aleksejs Surkovs (*Алексей Александрович Сурков*; 1954–1959) un Konstantīns Fedins (*Константин Александрович Федин*; 1959–1977). RS bija sava pārstāvniecība visos PSRS RS institūtos. Tomēr tās locekļu īpatsvars PSRS RS bija niecīgs, un RS pakļautība vairāk bija formāla.⁴⁹ To pierāda RS valdes sekretāru sarakste ar PSRS RS, kas, sākot ar 60. gadiem, notikusi neregulāri. Protams, svarīgākos lēmumus un sēžu protokolus sūtīja uz centru, dažkārt vēstules par būtisku jautājumu apspriešanu adresētas arī PSRS RS pirmajam sekretāram, taču faktiski RS vadība daudz ciešāk bija saistīta ar LKP CK, nekā ar PSRS RS (sk. 1.3. nodaļu).

PSRS RS statūti noteica, ka augstākais rakstniecības *likumdevējs* ir rakstnieku kongress. Kongresā tika ievēlēta jaunā RS valde, kas strādāja kongresu starplaikā.⁵⁰ Savukārt valde izvēlēja trīs organizācijas valdes sekretārus. Pirmais sekretārs – RS augstākā persona – atbildēja par visas organizācijas darbu un uz rakstniecību attiecināmo komunistiskās partijas direktīvu īstenošanu, otrā un trešā sekretāra pārziņā lielākoties radoši un saimnieciski jautājumi, taču viņu pienākumi un funkcijas varēja dublēties, jo svarīgus jautājumus izlēma visi sekretāri kopā.⁵¹ Jāatzīmē, ka līdz 1954. gada jūnijam (RS III kongresam) valdes sekretāri bija tikai divi, taču III kongresā tika nolemts pārveidot RS valdes izpildorgānu par sekretariātu, sastāvošu no trim vēlētiem sekretāriem.⁵² Jaunas izmaiņas ieviesa 1968. gada 18. janvārī, kad, lai atvieglotu valdes sekretāru pienākumus un radītu iespēju arī viņiem nodoties radošam darbam, nolēma papildināt sekretāru skaitu ar vēl diviem sekretāriem rezervē; no pieciem sekretāriem patstāvīgi strādāja un algu saņēma tikai trīs.⁵³

RS sekretariāts darbojās valdes pakļautībā. Šajā institūcijā automātiski ietilpa trīs valdes ievēlētie sekretāri un radošo sekciju konsultanti (to skaits varēja mainīties, taču vienam krievu sekcijas konsultantam bija jābūt obligāti), Literatūras fonda pārstāvis un žurnāla „Karogs”

⁴⁷ Niedre J. Rakstnieku savienība. No: *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*. 3. sēj., 1970, 129. lpp.

⁴⁸ Turpat, 129. lpp.

⁴⁹ Trapāns A. Latvijas padomju rakstnieku savienība. Partijas kontrole un ideoloģiska indoktrinācija. *Universitas*. Nr. 21, 1968, 16. lpp.; Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

⁵⁰ LVA, 473. f., Vēsturiskā izziņa, 1.–4. lp.

⁵¹ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

⁵² LVA, 473. f., 1. apr., 193. l. (LPSR Ministru padomes lēmumi par autoru honorāriem, repertuāru kontroli, sarakste ar MP par A. Čehova jubilejas atzīmēšanu u. c. 1959.g. 7. janv.–1959.g. 26. dec.), 1. lp.

⁵³ LVA, 473. f., 1. apr., 323. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 18.01.68.–01.03.68.), 8. lp.

pārstāvis. Laikraksta „Literatūras un Māksla” pārstāvja varēja arī nebūt, jo laikraksts nebija tiešais RS izdevums. Sekretariāta sastāvs bija mainīgs.⁵⁴

Valdes sēdes notika piecas reizes gadā, tajās parasti pārrunāja aktuālos literārā procesa jautājumus, mākslinieciskās un idejiskās problēmas, iztirzāja nozīmīgākās parādības jaunākajā dzejā, prozā, dramaturģijā u. c., apsprieda atsevišķu rakstnieku daiļradi. Rakstnieki tika informēti arī par PSKP CK un PSRS RS valdes plēnumu nozīmīgākajiem lēmumiem un izvirzītajiem plāniem un uzdevumiem. Apspriesto jautājumu un problēmu loks pastāvīgi mainījās, bija atkarīgs no politisko un ideoloģisko pārmaiņu aktualitātēm, kas ietekmēja literāros procesus. Valdes sēdes parasti norisinājās atklāti, izņēmums bija tās sēdes, kurās notika amatpersonu pārvēlēšana un balsošana. Saskaņā ar statūtiem balsošana bija atklāta.

Sekretariāta sēdes rīkoja katru nedēļu, lai apspriestu lielākoties organizatoriskus jautājumus par rakstnieku radošajiem komandējumiem, atvaļinājumiem un materiālo palīdzību, arī jauno biedru uzņemšanu, kā arī gatavošanos rakstnieku jubilejām un dažādiem literāra rakstura pasākumiem. Gan valdes, gan sekretariāta sēdēs pievērsās arī preses, valdes, sekretariāta un radošo sekciju iekšējā organizatoriskā darba uzlabošanai.

RS radošais darbs norisinājās sekcijās: prozas, dzejas, dramaturģijas, kritikas, krievu literatūras un tulkotāju, to darbu vadīja sekretariāts un valde. Sekciju konsultanti lasīja un recenzēja jauno autoru darbus, apsprieda aktuālā literārā procesa jautājumus un iznākušos literāros darbus, dažādu sanāksmju rezultātus, diskutēja par mākslinieciskām problēmām un jautājumiem. Katru radošo sekciju vadīja priekšsēdētājs. Pie RS tika izveidotas arī komisijas: kara (patriotiskās) literatūras, jauno autoru darba organizēšanas un bērnu un jaunatnes literatūras. Komisiju sastāvu izraudzīja sekretariāts un apstiprināja valde.⁵⁵ Kā RS filiāles pastāvēja jauno literātu apvienības (Rīgā un rajonos) ar RS līdzīgu struktūru – valdi un radošā darba konsultantiem.⁵⁶ Jauno autoru meistarības paaugstināšanai ik gadu rīkoja seminārus, kur ar iesācējiem strādāja profesionāļi.

Par RS biedru varēja kļūt literāts, kuram bija iznākusi vismaz viena grāmata (zināmi arī izņēmumi); pretendents bija jāiesniedz biogrāfija un lūgums uzņemt organizācijā, pievienojot trīs rekomendācijas no RS biedriem. Parasti ieteikumi nāca no atbilstošās sekcijas. Jaunos autorus ne vienmēr RS uzņēma uzreiz, parasti viņus aicināja *pierādīt sevi* jauno literātu apvienībās. Uzņemšanas process bija diezgan garš. Vispirms radošo sekciju sēdēs apsprieda izvirzīto kandidātu, tad par viņu balsoja RS partijas pirmorganizācijas birojs, un tikai tad

⁵⁴ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

⁵⁵ LVA, 473. f., Vēsturiskā izziņa, 1.–4.lp.

⁵⁶ Trapāns A. Latvijas padomju rakstnieku savienība. Partijas kontrole un ideoloģiska indoktrinācija. *Universitas*. Nr. 21, 1968, 17. lpp.

pretendentu ieteica Jauno biedru uzņemšanas komisijai (izveidota 1957. gada 14. februārī,⁵⁷ pirms tam līdz 1955. gadam ieskaitīja biedra kandidātos), kas vēlreiz izskatīja pieteikumu un tikai tad kandidātu ieteica valdei. Valdes sēde bija pēdējā instance, kas izlēma – uzņemt vai neuzņemt.⁵⁸ Dažādu iemeslu dēļ atsevišķi RS biedri uz laiku izslēgti, pēc tam atkal atjaunoti (sk. 2. pielikumā). Izslēgšana RS biedra stāžu nemainīja, to skaitīja no gada, kad rakstnieks uzņemts par biedra kandidātu.⁵⁹

RS sistēmā ietilpa arī PSRS Autoru tiesību pārvaldes republikas nodaļa un PSRS Literatūras fonda republikas nodaļa, kuras galvenais uzdevums bija rakstnieku sadzīves un materiālā stāvokļa uzlabošana, sniedzot tiem materiālo palīdzību dažādos jautājumos.⁶⁰ Arī Literatūras fondam bija sava valde, kas pakļauta RS valdes sekretāriem. RS nauda glabājās Literatūras fondā, no kura līdzekļiem RS biedriem sniedza materiālo palīdzību – pabalstus un aizdevumus, apmaksāja radošos komandējumus, sanatorijas, atpūtas namus, sarīkojumus, utt. Bija divas pabalstu piešķiršanas formas. Lielāko pabalstu piešķiršanu izskatīja RS sekretariāta sēdēs, bet mazāko – Literatūras fonda valde.⁶¹ Vēl bija Rakstnieku klubs, pakļauts Literatūras fondam. Klubs organizēja literatūras dienas, svētkus, vakarus, rakstnieku tikšanās ar lasītājiem, gādāja par sekciju un semināru darba sekmīgu norisi, rīkoja tikšanās ar citu zemju literātiem, pārrunas ar zinātniekiem, sabiedriskiem darbiniekiem u. tml. Rakstnieku klubs organizēja arī RS sarīkojumus, rakstnieku jubilejas svinības, rakstnieku, komponistu, teātra darbinieku, mākslinieku, kinodarbinieku u.c. kopīgos pasākumus. 1968. gadā nodibināja īpašu Literatūras propagandas biroju, kas organizēja latviešu un cittautu mūsdienu un klasiskās literatūras propagandas sarīkojumus.

RS pārraudzībā atradās savienības izdevuma žurnāla „Karogs” un laikraksta „Literatūra un Māksla” redakciju darbs. Jāuzsver, ka RS valde lēma arī par šo izdevumu redkolēģijas sastāvu, valdes lēmumus saskaņojot ar LKP CK. Valdes un sekretariāta sēdēs regulāri apsprieda „Karoga” un „Literatūra un Māksla” darbu, analizējot saturu un kļūdas publikācijās. Abām redkolēģijām obligāti bija jāiesniedz plānoto problēmrakstu, recenziju u. c. publikāciju tematiskais plāns pusgadam. No 1956. līdz 1961. gadam RS pārziņā bija arī literārais almanahs krievu valodā „Папыс” (iepriekš iznāca ar nosaukumu „Советская Латвия” (1940–1941; 1950–1956). Almanahs iznāca divas reizes gadā, un tā galvenais uzdevums bija regulāri iepazīstināt krieviski lasošos ar latviešu padomju literārā procesa aktualitātēm un atzītākajiem

⁵⁷ LVA, 473. f., 1. apr., 150. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1957.g. 14. febr.–1957.g. 26.dec.), 4. lp.

⁵⁸ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

⁵⁹ *Plecu pie pleca*. Veltījums Latvijas Padomju rakstnieku savienības četrdesmitgadei. (sast. I. Bērsons). Rīga: Liesma, 1980, 58. lpp.

⁶⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 325. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 25.02.69.–03.12.69.), 16. lp.

⁶¹ Turpat, 16. lp.

darbiem. Tā kā RS valdi neapmierināja almanaha darbība, jo tas vāji pildīja savu uzdevumu,⁶² 1962. gada 25. oktobra sēdē valde nolēma to likvidēt.⁶³ Tomēr jautājums par saistošu un kvalitatīvu literāru izdevumu krievu valodā, kas vēstītu par latviešu literatūras norisēm ārpus LPSR, bija aktuāls arī turpmākos gadus. Radās doma izdot triju Baltijas republiku literāro žurnālu. Diemžēl šāds izdevums tā arī netika nodibināts.

RS biedra statusam bija būtiska ietekme, jo tas apstiprināja rakstnieka profesionālo prestižu. Piederība RS varēja sniegt arī relatīvu aizsardzību pret iespējamām no partijas vai izdevniecībām nākošām represijām. RS biedriem bija lielākas iespējas publicēt savus darbus nekā rakstniekiem, kuri bija ārpus savienības. Arī RS radošo sekciju konsultanti varēja sekmēt literāro darbu izdošanu, jo pie RS biedriem pēc palīdzības nereti vērsās izdevniecību pārstāvji. Savienības valde varēja veicināt RS biedru un jauno autoru izglītības iespējas, piemēram, iesakot autoru Maksima Gorkija Augstākajiem literātu kursiem Maskavā, vai karjeras iespējas (1958. gadā RS valdes sekretārs Ādolfs Talcis ieteica darbam Radioraidījumu un televīzijas komitejā jauno dzejnieci Liju Brīdaku).⁶⁴

Komunistiskās partijas interesēs bija nodrošināt radošās intelīģences lojalitāti, tāpēc RS biedra statuss piešķīra vairākas sadzīves un materiālas privilēģijas. Materiālais pabalsts no Literatūras fonda RS biedriem deva iespējas braukt radošos komandējumos, tos kait uz ārzemēm, saņemt ceļazīmes uz sanatorijām, kūrortiem u. tml. RS biedriem bija lielākas izredzes tikt pie dzīvokļa (šim nolūkam tika nodibināts pat RS dzīvokļu fonds) un vasarnīcas. Rakstniekiem pienācās 25 m² radošā platība, kas nozīmēja vienu papildus istabu, atšķirībā no paredzētajiem 9 m² uz vienu cilvēku. Bez minētā pie RS biedra privilēģijām pieskaitāma arī atvieglota atļauja vieglās automašīnas iegādei, stacionārā telefona ievilkšanai dzīvesvietā u. c.⁶⁵ Kopš 1961. gada maija RS ēkas beletāžā bija atvērta tikai literātiem domāta PSRS Literatūras fonda Latvijas nodaļas poliklīnika, ko vēlāk drīkstēja apmeklēt arī komponisti un kinematogrāfisti. Bija ļoti maz rakstnieku, kuri varēja atļauties strādāt tikai radošu darbu un nodrošināt savu eksistenci ar saņemtajām autoratlīdzībām (honorāriem), tādēļ vairums literātu strādāja apgādos, periodisko izdevumu redakcijās un kultūras iestādēs. RS pastāvēja nerakstīts likums – lai kur un par ko strādā RS biedrs, viņam jāsaņem viena radoša un pilnā mērā apmaksāta brīvdiena nedēļā. Tika norunāts, ka tā būs regulāra diena.⁶⁶ RS valde varēja

⁶² LVA, 473. f., 1. apr., 134. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1956.g. 24. janv.–1956.g. 20.dec.), 23.lp.

⁶³ LVA, 473. f., 1. apr., 238. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1962.g. 4. janv.–1962.g. 27.dec.), 90. lp.

⁶⁴ LVA, 473. f., 1.apr., 176. l. (Sarakste ar LPSR Kultūras ministriju, izdevniecībām par literāro darbu izdošanu, dramaturgu radošā darba rezultātu apkopošanu u.c. 1958.g. 1. janv.–1958.g. 14.okt.), 138. lp.

⁶⁵ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

⁶⁶ Turpat

nodrošināt atsevišķu rakstnieku augstāku sociālo statusu un prestižu sabiedrībā, piemēram, iesakot kandidātus izvirzīšanai PSRS un LPSR Valsts prēmijām, tāpat arī dažādu apbalvojumu piešķiršanai. Izvirzīto kandidatūru iepriekš saskaņoja ar LKP centrālkomiteju. RS varēja izvirzīt kādu no saviem biedriem arī par deputāta kandidātu LPSR Augstākās Padomes vēlēšanām, tātad nodrošināt viņam deputāta statusu, jo visi kandidāti viennozīmīgi tika ievēlēti.

2.2. RS valdes raksturojums (1956–1965)

Padomju birokrātija paredzēja, ka visos gadījumos, kad gatavotais LKP CK vai Ministru Padomes lēmums skar noteiktu jomu, tiek prasīts šīs nozares vadības viedoklis. Vienlaikus gan komitejai, gan padomei maz rūpēja ierindas zinātnieku, rakstnieku un mākslinieku viedoklis.⁶⁷ Tāpēc, lai objektīvāk izvērtētu, kāda bija RS valdes ietekme uz literāro procesu un kādā veidā valde to īstenoja, ir svarīgi aplūkot RS valdi un pirmo sekretāru dažādos laikposmos. Diemžēl pētījuma apjoms neļauj sniegt visu RS valdes locekļu raksturojumus, tāpēc spilgtākās personības iekļautas kopējā RS valdes raksturojumā.

No 1950. līdz 1965. gadam RS valdes pirmais sekretārs bija Valdis Lukss, otrais sekretārs – Fricis Rūmnieks, 1957. gada 1. janvārī viņu nomainīja Ādolfs Talcis,⁶⁸ savukārt trešais sekretārs bija J. Vanags.⁶⁹ Par radošo sekciju vadītājiem un konsultantiem šajā periodā strādāja M. Ķempe, A. Sakse, J. Niedre, Z. Skujiņš, Voldemārs Meļinovskis, J. Vanags, G. Priede, A. Brodele, Līvija Akurātere. RS III kongresā ievēlētā valde 21 locekļa sastāvā (sk. 3. pielikums) ar nelielām izmaiņām turpināja darbu līdz 1958. gada RS IV kongresam, kad ievēlēja 25 valdes locekļus (sk. 4. pielikumu). Šīs amatpersonas faktiski organizēja un vadīja literāro procesu Latvijā līdz pat 1965. gada decembrim. Līdz ar to RS vadības stils saglabājās nemainīgs vairāk nekā desmit gadu garumā. Valdes locekļu sastāva pamatkodolu līdz pat 1965. gada beigām veidoja tie RS biedri, kuri Otrā pasaules kara laikā atradās evakuācijā Padomju Krievijā un ko nereti dēvē par t. s. *frontiniekiem* un pēckara padomju rakstnieku vecāko paaudzi.⁷⁰

Valdošās varas interesēs bija paturēt RS valdes pirmā sekretāra amatā partijai paklausīgu cilvēku. Spriežot pēc RS valdes un partijas pirmorganizācijas dokumentiem, tāds bija V. Lukss, kura retorikā bieži sastopama partijas saukļu un principu sludināšana („mēs dzīvojam lielā laikmetā”, „idejiskais saturs un mākslinieciskā meistarība vēl atpaliek”, „literatūra vāji saistīta ar dzīvi” u. tml.). Faktiski V. Lukss pirmā sekretāra pienākumus bija veicis jau no 1944. gada

⁶⁷ Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*, 97. lpp.

⁶⁸ LVA, 473. f., 1. apr., 134. l., 21. lp.

⁶⁹ LVA, 473. f., 1. apr., 168. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1958.g. 27. martā–1958.g. 29. okt.), 7. lp.

⁷⁰ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

A. Upīša vietā, kurš veselības traucējumu un dažādu pienākumu dēļ RS darbā neiesaistījās, kā arī neapmeklēja sēdes un kongresus.⁷¹ Tomēr, ieskatoties RS biedru atmiņās par V. Luksu, atklājas arī viņa cilvēciskie vaibsti. Vairāki Luksa laikabiedri (V. Belševica, I. Bērsons, L. Brīdaka, u. c.)⁷² apgalvo, ka viņš nebija pati ļaunākā kandidatūra, ko varētu sagaidīt stājamiem šādā amatā un nekad nav apzināti negatīvi ietekmējis literāro procesu, ja vien nav bijis spiests to darīt: „Viņa princips – lai vilks paēdis un kaza dzīva – rakstnieku namā uzturēja salīdzinoši panesamu atmosfēru” (Z. Skujiņš).⁷³ Savā pēdējā darbības posmā (1958–1965) viņš bijis tiešām godīgs un labvēlīgs pret literātiem – „negāja uz Centrālkomiteju, atšķirībā no Griguļa [...] bija ļoti tiešs, viņš rūpējās par jaunajiem...”, atminas dzejniece L. Brīdaka.⁷⁴ V. Lukss aktīvi mudinājis jaunus autorus stāties RS un tos atbalstījis,⁷⁵ par to vēlāk saņemot dažu biedru pārmetumus, jo ar jauno pieplūdumu netieši veicinājis vecākās paaudzes biedru izbalsošanu no valdes RS V kongresā.⁷⁶ Tālaika jaunie savienības biedri izsakās atzinīgi: „Pat tad, ja Valdis Lukss un viņa palīgi nebūtu neko citu izdarījuši latviešu literatūras labā, kā vien veicinājuši rakstnieku pulka atjaunotni pēc diviem baisajiem režīmiem, arī tad viņiem pienāktos liela pateicība.” (I. Auziņš)⁷⁷ V. Luksa vadībā no 1956. līdz 1965. gada nogalei pavisam uzņemti 114 jauni biedri (sk. 1. pielikumā).

V. Luksa vadītā valde sastāva ziņā bija ļoti dažāda un pretrunīga. Bieži jautājumu izlemšanā un lēmumu pieņemšanā visu izšķīra atsevišķu RS valdes personiskās īpašības un nostāja, kuru veidoja personiskās simpātijas vai antipātijas, tāpat ambīcijas, kas, bez šaubām, negatīvi ietekmēja literārā procesa attīstību. I. Bērsons īpaši uzsver, ka no ārpuses tas nebija redzams. Tāpēc tikai no dokumentiem un atmiņām grūti izvērtēt atsevišķu RS valdes locekļu reakciju un viedokļus dažādās situācijās. Lielākā daļa rakstnieku bija lojāli padomju varai, apmierināti ar savu augsto statusu un baudīja varas atzinību, tāpēc nealka pārmaiņu un jaunievedumu. Daži valdes locekļi patiešām ticēja padomju režīma ideoloģiskajām nostādnēm, – A. Balodis, V. Bērce, J. Niedre. Dažiem bija cieši sakari ne vien ar LKP CK vadošajām aprindām, bet arī ar VDK. Viens no viņiem – Ā. Talcis, kurš, kā norādīja I. Bērsons, tika kooptēts, un viņa iecelšana RS valdes sekretāra amatā 1957. gadā notikusi nelikumīgi, jo par valdes sekretāru varēja kļūt tikai RS valdes loceklis⁷⁸, bet Ā. Talcis tobrīd tāds nebija

⁷¹ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

⁷² Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads, 8.–9. lpp.; Belševica V. *Raksti*. 4. sēj., 199. lpp.; Auziņš I. *Piecdesmit gadi bez televizora*. Atmiņu ainas. I daļa., 79. lpp.; Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 141. lpp.; Saruna ar L. Brīdaku, I. Bērsonu.

⁷³ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 141. lpp.

⁷⁴ Saruna ar Liju Brīdaku 18.05.2015. (sk. 6.pielikumā)

⁷⁵ Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads, 8. lpp.

⁷⁶ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015. (sarunas pieraksts glabāja autores personīgajā arhīvā)

⁷⁷ Auziņš I. *Piecdesmit gadi bez televizora*. Atmiņu ainas. I daļa, 79. lpp.

⁷⁸ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

(sk. 3. pielikumā). Tātad Talcis tika *iefiltrēts* amatā politisku un tālākejošu apsvērumu dēļ, jo bija LPSR VDK aģents; acīmredzot ar Ā. Talča starpniecību drošības komiteja cerēja pārraudzīt RS iekšējās norises.⁷⁹ Šo faktu apstiprina arī G. Priede. Viņš atceras, ka pēc Ā. Talča nāves ģimene nodevusi muzejam viņa arhīvu, un tajā atrasta prāva kaudze melnrakstu ziņojumiem LPSR VDK.⁸⁰ Ar LKP CK biroja locekļiem cieši sadarbojušies RS valdes locekļi Ž. Grīva, J. Sudrabkalns, A. Grigulis. Tieši pēdējam, pēc vairāku RS biedru atmiņām,⁸¹ bijusi ļoti liela ietekme, ko neapšaubā neviens: „Grigulis pēc paša iniciatīvas darījis Rakstnieku Savienībai tik daudz ļauna, cik nu viņa spēkos bija. Un viņa spēkos patiešām bija daudz.” (V. Belševica).⁸² Arī literatūrzinātnieces D. Lūses rakturojums ir spilgts: „A. Griguļa darbība bija mefistofeliska – tā līkloču cēlās un krita, darot kā labus, tā ļaunus darbus”⁸³ I. Bērsons tomēr norāda uz Griguļa erudīciju, kuras dēļ cienījis viņu kā bijušo pasniedzēju, tāpat atklāti atzinis, ka draudzējies ar Griguli, kaut arī nevar noliegt viņa negatīvās īpašības. Arī dzejnieks M. Čaklais atceras, ka iepriekšminētais raksturojums neliedzis viņam būt interesantākam nekā: „...frāžu kalējam Ignatam Muižniekam, viltīgajam tīklu pinējam Ādolfam Talcim vai prastajam, neinteliģentajam Jānim Grantam (ak, Dievs, kādus tomēr vēl nācās redzēt zem Benjamiņu nama jumta!)”⁸⁴ Arī vēsturnieks Heinrihs Strods, pētot politisko cenzūru PSRS apskatāmajā laika posmā, norādījis, ka PSKP CK izstrādāto latviešu ideoloģiskās pakļaušanas projektu Maskavai literatūrā vislabāk īstenojuši iepriekšminētie autori, kā arī V. Lācis un A. Upīts, ierindojot tos latviešu literatūras un literātu oficiālajos pretiniekos.⁸⁵ Jāpiebilst, ka A. Upīts RS valdes darbību neietekmēja, arī V. Lācis politiskās karjeras dēļ pasīvi iesaistījās RS valdes darbā.

Pretrunīga personība bijusi dzejniece M. Ķempe, kas ar savu ekstravaganci, erudīciju un personības spilgtumu pratusi iegūt vairāku jauno dzejnieku simpātijas, konsultējot tos dzejas mākslā. „Pateicoties Ķempei, uz Rakstnieku savienību tumšajos gados atnāca daudz tādu cilvēku, kas savas pagātnes un uzskatu dēļ nekad to nebūtu darījuši, ja dzejniece vietu konsultantu istabā aizņemtu bāla sīkpersona.” (Z. Skujiņš)⁸⁶ Vienlaikus dzejniece publicēja padomju ideoloģiju apliecinājošus darbus, tādējādi baudot varas atzinību un privilēģijas⁸⁷ Taču

⁷⁹ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

⁸⁰ Čaklais M. Tas bija dabisks, neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads, 9. lpp.

⁸¹ Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2000, 37. lpp.; Belševica V. *Raksti*. 4. sēj., 200. lpp.; Skujiņš Z. *Jātnieks uz lodes*. 105.–113. lpp.; Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads. *Literatūra un Māksla Latvijā*, Nr.2 (81), 2001, 8.–9. lpp.

⁸² Belševica V. *Raksti*. 4. sēj. Rīga: Jumava, 2002, 200. lpp.

⁸³ Lūse D. *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas*, 48. lpp.

⁸⁴ Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*, 38. lpp.

⁸⁵ Strods H. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940–1990*. Rīga: Jumava, 2010, 213. lpp.

⁸⁶ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 136. lpp.

⁸⁷ Briedis R. Laikmeta konturējums. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., (aut. kolektīvs: R. Briedis, I. Daukste-Silasproģe u.c.). 3. sēj., Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 44. lpp.

būtiski, ka M. Ķempe nebija komunistiskās partijas biedre, kā vairums vecākās paaudzes rakstnieku, kā atceras L. Brīdaka – viņa vienmēr esot mācējusi atrunāties, ka neesot vēl tik *nozīmīgam* lēmumam gatava: „Viņa bija dziļas kultūras cilvēks, un tādas padomju, nu tādas visas muļķības viņa noteikti nepieņēma. Bet viņai patika arī būt nozīmīgai.”⁸⁸ V. Belševica savās atmiņās arī apstiprina, ka M. Ķempe bijusi grūti izprotams cilvēks un sacījusi: „Kad viņa nomira, pēkšņi es jutu, ka Rakstnieku savienība ir kļuvusi tāda kā pelēkāka, kā kartupeļu lauks, no kura izrauta magone. Kaut arī viņa ir lējusi man dubļus virsū...”⁸⁹

Apskatāmajā laika posmā situāciju RS visai jūtami ietekmēja politiskās un ideoloģiskās pārmaiņas komunistiskās partijas iekšienē – 1956. gada februārī notikušais PSKP XX kongress ar Ņikitas Hruščova (*Никита Сергеевич Хрущёв*; 1956–1964) runu un slepeno referātu, kurā nosodīja Staļina personības kultu, veicināja PSRS, arī LPSR daļēju destalinizāciju un reformas jeb t. s. *Hruščova atkusni*, kas iezīmēja padomju sistēmas liberalizāciju gan politikā, gan kultūrā.⁹⁰ To apstiprina jau minētā aktīvā jauno biedru uzņemšana 1956. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo posmu (sk. 1. pielikumā). Pirms tam daudziem jaunajiem literātiem pagātnes un biogrāfijas dēļ nebūtu iespējams kļūt par RS biedriem, piemēram, 1956. gada oktobrī uzņemtajai Mirdzai Bendrupei⁹¹. Par pārmaiņām liecina arī tas, ka 1958. gada RS IV kongresā Savienības valdē ievēlēti bijušie leģionāri Bruno Saulītis, Arvīds Skalbe. Valdes sastāvu papildināja arī nesen uzņemtie Miervaldis Birze un Andris Vējāns, kritiķis Voldemārs Meļinovskis un tulkotājs Jānis Ozols un arī Ā. Talcis⁹² (sk. 4. pielikumā). Var droši apgalvot, ka destalinizācijas procesa laikā arī RS valdē izpaudās jūtamas pārmaiņas.

Krasas kvalitatīvās pārmaiņas un paaudžu mija notika 1965. gada nogalē, kad RS V kongresā (14.–16. decembrī) tika *izbalsoti* pieci vecās paaudzes valdes locekļi (par jaunās valdes sastāvu plašāk sk. 4.1. nodaļā).

2.3. RS un padomju ideoloģija

Ikvienai literārā un radošā procesa norisei LPSR bija jāatbilst komunistiskās partijas nostādņēm un padomju ideoloģijai; lai arī oficiāli augstākākais varas orgāns skaitījās Latvijas PSR Augstākā Padome, – faktiskā vara piederēja komunistiskajai partijai.⁹³ Kultūras procesu ietekmēja divējādā pakļautība – PSRS varas orgāniem Maskavā un LPSR varas orgāniem Rīgā,

⁸⁸ Saruna ar Liju Brīdaku (sk. pielikumā)

⁸⁹ Belševica V. *Raksti*. 4. sēj., 203. lpp.

⁹⁰ Bleiere D. u. c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005, 369. lpp.

⁹¹ LVA, 473. f., 1. apr., 134. l., 13. lpp.

⁹² LVA, 473. f., 1. apr., 166. l. (Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (debates) 1958. g. 27. sept.), 97. lpp.

⁹³ Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 39.–40. lpp.

kas tāpat centās realizēt Maskavas vadlīnijas⁹⁴. Tādēļ arī RS uzturēja ciešu saikni ar LKP CK. Centrālā komiteja ar savu ierēdņu aparātu un informācijas kontrolei paredzētajām iestādēm (Galvenā literatūras pārvalde, Preses komiteja u. c.) līdz pat 80. gadu beigām turpināja kontrolēt kultūras procesus LPSR.⁹⁵ Visi svarīgākie lēmumi tika noformēti kā LKP CK un LPSR Ministru Padomes kopīgie lēmumi. Vadošo amatpersonu nomaiņa jebkurā jomā, ieskaitot sabiedriskās un radošās organizācijas, varēja notikt tikai ar LKP CK akceptu (svarīgākos amatus bija nepieciešams saskaņot ar PSKP CK).⁹⁶ Tāpēc būtiski aplūkot, kādas personas apskatāmajā laikā ieņēmušas LKP CK pirmā sekretāra amatu.

Līdz 1959. gadam LKP CK pirmais sekretārs bija Jānis Kalnbērziņš (1940–1959). Lai gan tieši viņa laikā PSRS sākās deštalizācijas process, līdz ar zināmu liberalizācijas pakāpi, tomēr Kalnbērziņš nebija aktīvs pārmaiņu veicinātājs. Vēlāk, kad sākās t. s. nacionālkomunistu vajāšana, arī viņš tika atstādināts no amata. No 1959. līdz 1966. gadam pirmā sekretāra vietu ieņēma Arvīds Pelše. Līdz ar stāšanos augstajā amatā A. Pelše sāka realizēt stingru ideoloģiskās un kultūras sfēras pārraudzību, kā arī dedzīgu *buržuāziskā nacionālisma* apkarošanu.⁹⁷ Vēsturniece Ilga Kreituse A. Pelšes valdīšanas posmu raksturo sekojoši: „Spilgti izteikts Staļina politikas pārstāvis, kas dzīvoja zināmā nostalgijā.”⁹⁸ A. Pelši nomainīja Augusts Voss (1966–1984), un arī viņa darbības pamatā bija skrupuloza Maskavas doto norādījumu un plānu izpilde.⁹⁹ Tomēr vēsturniece D. Bleiere norāda: „Ja bija darīšana ar tādu cilvēku kā Augusts Voss, kam kultūra vispār bija sveša un kurš interesējās tikai par medībām un hokeju, zinātnes un kultūras „smagsvāriem” bija vieglāk iespaidot lēmumus.”¹⁰⁰

RS valdes sekretāri regulāri sarakstījās ar LKP CK un LPSR Augstākās Padomes Prezidiju par radošā darba un organizatoriskajiem jautājumiem, ņemot vērā no LKP CK saņemtās pavēles un lēmumus. Paralēli administratīvajai struktūrai (valdei) RS bija arī sava ideoloģiskās pārraudzības institūcija – RS partijas pirmorganizācija, kuras uzdevums bija kontrolēt komunistiskās partijas politikas realizēšanu un ideoloģiskā darba līmeni. Visi svarīgie RS valdes lēmumi bija jāaskaņo ar partijas pirmorganizācijas sekretāru, kurš vienlaikus bija arī RS sekretariāta loceklis.¹⁰¹ Pirmorganizāciju vadīja birojs, biroju savukārt vadīja sekretārs ar vienu vai diviem vietniekiem. Biroja ietekme bija ļoti liela, jo kongresos vēlamo valdes un sekretariāta locekļu kandidātu sarakstus sastādīja tieši partijas pirmorganizācijas birojs, –

⁹⁴ Briedis R. Laikmeta konturējums, 35. lpp.

⁹⁵ Turpat, 35. lpp.

⁹⁶ Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*, 42. lpp.

⁹⁷ Turpat, 98. lpp.

⁹⁸ Kreituse I. Latvijas politiskās elites loma un darbība pēc Latvijas KP CK 1959. gada jūlija plēnuma. *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 20. sēj., 2007, 175. lpp.

⁹⁹ Turpat, 176. lpp.

¹⁰⁰ Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*, 97. lpp.

¹⁰¹ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015. (sarunas pieraksts glabāja autores personīgajā arhīvā)

ikvienam komunistam jāievēro partijas disciplīna un konsekventi jārīkojas atbilstoši biroja lēmumiem. Tas arī noteica turpmāko RS valdes darbību un tās ietekmi uz literāro procesu.¹⁰² Faktiski komunistiskās partijas pirmorganizācijas biroja sekretārs organizatoriski dublējās ar RS valdes pirmo sekretāru. No visām radošajām savienībām tieši rakstniekiem bija skaitliski lielākā un ietekmīgākā partijas organizācija.¹⁰³ No 1956. līdz 1969. gadam partijas pirmorganizācijas sekretāra amatā vairākkārt bijuši A. Balodis un V. Bērce. Visai bieži sēdēs bija klāt arī LKP CK Zinātnes, izglītības kultūras nodaļas un LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas pārstāvji (piemēram, Jānis Škapars, Haralds Priedītis), lai būtu lietas kursā gan par problēmām, gan valdošo noskaņojumu.

Partijas sapulces rīkoja reizi mēnesī, izņemot vasaras atvaļinājumu laiku. Pēc partijas organizācijas iniciatīvas izziņoja marksisma-ļeņinisma estētikas seminārus un politizglītības nodarbības. To apmeklējums nebija obligāts, bet vēlams; savukārt, lai kontrolētu tos biedrus, kuri mācās patstāvīgi, tiem reizēm uzdeva nolasīt referātu par jautājumiem, ko viņi studē politmācībās un ko darījuši sava politiskā līmeņa paaugstināšanas labā.¹⁰⁴

Jāatzīmē, ka apskatāmajā laika posmā PSRS atradās aukstā kara stāvoklī ar ASV un piedzīvoja vairākas ārpolitikas krīzes – Ungārijas un Polijas notikumi 1956. gadā, Berlīnes sadalīšana Rietumberlīnē un Austrumberlīnē 1961. gadā, Karību krīze 1962. gadā, 1964. gadā sākās Vjetnamas karš, savukārt 1968. gadā PSRS karaspēks iegāja Čehoslovākijā, arī valsts iekšienē pēc 1956. gada XX kongresa norisinājās pārmaiņas. Politiskie notikumi neapšaubāmi ietekmēja varas un inteliģences attiecības. RS biedri, arī bezpartejiskie, vismaz formāli nedrīkstēja būt apolitiski. Nereti ne tikai partijas pirmorganizācijas, bet arī RS valdes sēdēs tika atgādināts, ka karš ar Rietumiem ideoloģiskā frontē joprojām turpinās: „Tāpēc arī RS izdevumu ieročiem ir jābūt spožiem un asiem, kas trāpa katru, kas grib gozēties mietpilsonības vienaldzībā, kas grib nelaikā demobilizēties, kas savas lasītāju brigādes ved ar aizsietām acīm.”¹⁰⁵ Politiskie saasinājumi ienāca pat RS kongresa dalībnieku retorikā.¹⁰⁶ Saasinoties PSRS un Rietumu konfrontācijai, no rakstniekiem oficiāli pieprasīja vēl vairāk kaujinieciskuma, idejiskuma un mākslinieciskā spēka, lai padomju literatūra kļūtu par ieroci cīņā par komunisma uzvaru pasaulē.¹⁰⁷

¹⁰² Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads., 9. lpp.

¹⁰³ Bleiere D. Latviešu kultūra abpus dzelzs priekškara: 1945–1990. *Doma-6*. Rakstu krājums. Rīga: Doma, 2000, 26. lpp.

¹⁰⁴ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l. (Протоколы заседания бюро, партсобраний и планы работы. 1. нояб. 1955. г.–24. сент. 1957. г.), 123. lp.

¹⁰⁵ LVA, 473. f., 1. apr., 184. l. (Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes plēnuma materiāli 1959. g. 2. dec.–1959. g. 3. dec.), 2. lp.

¹⁰⁶ LVA, 473. f., 1. apr., 203. l. (LPSR RS valdes paplašināts plēnuma dramaturģijas jautājumos 1960. g. 13. dec.), 41. lp.

¹⁰⁷ LVA, 473. f., 1. apr., 166. l. (Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (debates) 1958. g. 27. sept.), 89.-90.lpp.

No iepriekšminētā secināms, ka RS vismaz oficiāli vajadzēja pildīt komunistiskās partijas direktīvas. Tāpēc latviešu padomju rakstniekiem bija pienākums radīt arī t. s. *pasūtījuma darbus*, rakstot par partijai un padomju tautai svarīgām tēmām, tāpat veltot savus darbus padomju Latvijas 25. gadadienai, Oktobra revolūcijas gadadienai vai Ļeņina 100 dzimšanas dienai, – par to atbildēja kara literatūras (patriotiskā) komisija.

3. RS VALDES REALIZĒTĀ LITERĀRĀ PROCESA VADĪBA DESTAĻINIZĀCIJAS PERIODĀ (1956 – 1965)

Destalīnizācijas ietekmē un izmantojot relatīvi liberālo gaisotni, LPSR Ministru padomē un LKP vadošajās aprindās izveidojās domubiedru grupa, ko vēlāk nosauca par nacionālkomunistiem. Viens no viņu līderiem bija Eduards Berklavs (Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks 1956.–1957. un 1958.–1959. gadā un komunistiskās partijas Rīgas pilsētas komitejas pirmais sekretārs 1957.–1958. gadā¹⁰⁸). Nacionālkomunistus atbalstīja arī V. Lācis. Viņu mērķis bija panākt Latvijas PSR republikas nacionālo īpatnību un interešu ievērošanu, ar to saprotot plašu jautājumu loku – no ekonomikas līdz kultūrai un izglītībai, lielu uzmanību pievēršot jaunu mācību programmu izveidei ar uzsvaru uz estētisko audzināšanu un ar Latvijas vēsturi un kultūru saistītu jautājumu apguvi.¹⁰⁹

Pēc partijas XX kongresa un Ņ. Hruščova runām, ko pārrunāja arī RS sēdēs,¹¹⁰ daļa LPSR radošās inteliģences izmantoja izdevību ievirzīt nacionālo kultūru neatkarīgākas attīstības gultnē un aktīvāk iesaistīties kultūras dzīvē.¹¹¹ Šīs pārmaiņas tēlaini aprakstījis rakstnieks Zigmunds Skujiņš: „Gaišs dīvaini šņāca, no sloga apakšas laukā spraucās normāldomāšanas džins.”¹¹² Noplaka literārās dzīves kontrole, atslāba varas uzraudzība, dodot jaunus impulsus rakstnieku radošajai darbībai. Arī RS iekšienē aktualizējās iepriekš noklusētas tēmas un jautājumi, tāpēc jāpiekrīt I. Bērsonam, ka tajā periodā notikums ietekmēja notikumu.¹¹³

Diemžēl nacionālkomunistu centieni pēc reformām beidzās salīdzinoši ātri – starp LKP CK biroju un nacionālkomunistiem parādījās šķelšanās pazīmes, un 1959. gada 7.–8. jūlijā sasauktajā LKP CK ārkārtas plēnumā no amata tika atcelts E. Berklavs, bet 1959. gada 25. novembra plēnumā no amata bija spiests atkāpties arī LKP CK pirmais sekretārs J. Kalnbērziņš un Ministru Padomes priekšsēdētājs V. Lācis. Jaunā pirmā sekretāra Arvīda Pelšes vadībā izvērtās plašas partijas, komjaunatnes, valdības un masu informācijas līdzekļu *tīrīšanas*, kas turpinājās līdz 1962. gadam.¹¹⁴ Pelšes realizētā republikas attīstība bija virzīta pretēji nacionālkomunistu iecerēm, tos kait, krasi vērstoties pret tautas tradīcijām (Līgo svētkiem) un „pastiprinot cīņu ar pretpadomju darbību un noskaņojumu.”¹¹⁵ Līdz ar to LPSR

¹⁰⁸ Bleiere D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts.*, 360. lpp.

¹⁰⁹ Butulis I., Zunda A. *Latvijas vēsture*. Rīga: Jumava, 2010, 159. lpp.

¹¹⁰ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l. (Протоколы заседания бюро, партсобраний и планы работы. 1. нояб. 1955. г.–24. сент. 1957. г.), 25.–27., 42. лр.

¹¹¹ Ekmanis R. *Latvian literature under Soviets: 1945–1975*. Belmont (MA), Nordland, 1978, p. 195.

¹¹² Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 130. lpp.

¹¹³ Bērsons I. Par, aptuveni, slepeni un pret. 1958. gads. Nodaļa no topošās grāmatas. *Karogs*. Nr. 12, 2008, 119. lpp.

¹¹⁴ Bleiere D. u. c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005, 365. lpp.

¹¹⁵ *Latvija padomju režīma varā 1945–1986*. Dokumentu krājums. 1. sēj. (atb. redaktore I. Šneidere) Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001, 19. lpp.

atkusnis beidzās daudz ātrāk nekā PSRS un, kā norāda D. Bleiere, 1959. gads sagrāva ilūzijas, ka vienā PSRS republikā iespējams „sociālisms ar cilvēcisku seju”¹¹⁶. Tomēr, lai arī pēc nacionāļkomunistu sagrāves palielinājās ideoloģiskā uzraudzība un sākās aktīva nacionālisma izpausmju apkarošana, *atkusnis* atbalsojās arī literārajā procesā un turpinājās Krievijā un krievu literatūrā.¹¹⁷ Tāpēc nodaļā aplūkota RS valdes realizētā literārā procesa vadība līdz 1964. gadam.

3.1. Represēto rakstnieku uzņemšana RS

Staļina laika represiju politika bija skārusi lielu daļu latviešu inteliģences, tostakt, rakstniekus, kuri tika uzskatīti par bīstamiem padomju režīmam ar savu profesionālo vai sabiedrisko darbību Latvijas Republikas vai vācu okupācijas laikā. Vairums šo autoru bija arestēti un deportēti uz Sibīriju, ieslodzīti soda nometnēs, specnometinājumos vai pat nogalināti. 1954. gadā sākās par kontrrevolucionāriem noziegumiem notiesāto lietu pārskatīšana. 1955. gada 17. septembrī tika izdots PSRS Augstākās padomes Prezidija dekrēts par amnestiju tiem, kuri sadarbojušies ar vācu okupantiem, bet pēc PSKP XX kongresa sākās notiesāto masveida rehabilitācija¹¹⁸, un viņi pakāpeniski drīkstēja atgriezties no soda izpildes vietām dzimtenē. Šajā laikā rehabilitēti un amnestēti arī latviešu rakstnieki un kultūras darbinieki, daži – pēc nāves. Vairāki autori pēc rehabilitācijas vērsušies ar lūgumu RS valdē atjaunot viņus RS biedra statusā vai arī, izmantojot *atkušņa* atmosfēru, uzņemt viņus savienībā. RS valdes attieksmi pret rehabilitētajiem un amnestētajiem literātiem nevar aplūkot viennozīmīgi, jo katra autora liktenis un pagātne atšķiras no citiem, tāpēc represētos rakstniekus var iedalīt trīs grupās atkarībā no viņu pagātnes un arī partijas attieksmes pret viņiem.

Pirmo grupu veido PSRS dzīvojušie latviešu rakstnieki, kuru lielākā daļa Padomju Krievijā uzturējās jau pēc Pirmā pasaules kara un revolūcijas un kuri cieta Staļina represijās, bet visvairāk – 1937.–1938. gada t.s. *Staļina tīrīšanu* laikā – nošauti. Lielākā daļa šo literātu rehabilitēta pēc nāves, vēlāk PSRS historiogrāfijā un literatūrzinātnē tie dēvēti par progresīvajiem revolucionārajiem rakstniekiem,¹¹⁹ noklusējot *neērtus jautājumus* un autoru pārgrās nāves patiesos cēloņus. Šādu rakstnieku nav mazums, un viņu statusa atjaunošana PSRS RS bija viens no valdes un sekretariāta sēžu protokolu dienas kārtības jautājumiem, kas vienlīdz attiecās arī uz LPSR RS. Parasti lūgumus par mirušo rakstnieku biedra statusa atjaunošanu iesniedza viņu sievas. Visvairāk šādu iesniegumu PSRS RS saņemts no 1956. līdz

¹¹⁶ Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*, 67. lpp.

¹¹⁷ Briedis. Proza. 50.–70. gadi. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., (aut. kolektīvs: R. Briedis, I. Daukste-Silasproģe u.c.). 3. sēj., Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 67. lpp.

¹¹⁸ Bleiere D. u. c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005, 324. lpp.

¹¹⁹ *Latviešu rakstnieki Padomju Savienībā (1917–1940)*. Rīga: LPSR Valsts bibliotēka, 1958, 3. lpp.

1958. gadam. Piemēram, rakstnieka Sīmaņa Berga (1887–1938) sieva rakstīja PSRS RS valdei ar lūgumu atjaunot vīru RS biedra statusā,¹²⁰ arī Pētera Svira (1891–1943; īstajā vārdā Pēteris Blūmfelds), Paula Vīksnes (1894–1938), Konrāda Jokuma (1894–1941) un Annas Zaprovskas (1901–1938)¹²¹ u. c. autoru tuvinieki sūtījuši iesniegumus. Reabilitēto Padomju Krievijas rakstnieku tuviniekiem tika samaksāta arī divu mēnešu alga, rēķinot 3000 rubļu mēnesī.¹²² Tā kā minētie rakstnieki bija latvieši, tad arī LPSR RS valdei bija jārisina viņu autortiesību un literārā mantojuma sakārtošanas jautājums, kas bija viens no centrālajiem RS valdes un sekretariāta sēdēs no 1956. līdz 1958. gadam.

Spriežot pēc RS valdes un sekretariāta sēžu protokolu dienaskārtības jautājumiem, rakstnieks, kura daiļrades sakārtošana RS valdei šķitusi visaktuālākā, bija Linards Laicens (1956. gada 31. maija sēdē nolēma sākt Laicena literārā mantojuma kārtošanu, bet jau agrāk nolēma pagarināt rakstnieka mantiniekiem autortiesības uz 15 gadiem).¹²³ Šim nolūkam tika izveidota speciāla komisija ar Annu Saksi kā priekšsēdētāju; locekļi: A. Balodis, J. Niedre, Anna Brodele, I. Lēmanis, Kārlis Ozoliņš, piedaloties Olgai Laicennai (1899–1993).¹²⁴ Literārā mantojuma komisijas sakarā J. Niedre rakstīja Maskavas PSRS Zinātņu Akadēmijai, PSRS RS ārlietu komisijai un Valsts drošības komitejai, lūdzot pieeju nepieciešamajiem dokumentiem. Arī turpmākajos gados norisinājās sarakste ar citu PSRS republiku RS sekretāriem par L. Laicena mantojuma kārtošanu un darbu izdošanu. 1956. gada 9. augusta sēdē Laicena literārā mantojuma kārtošanas komisijai pievienojās LPSR ZA Literatūras un valodas institūta darbinieks Jānis Kalniņš.¹²⁵ Sēdē nolēma, sākot ar 1958. gadu, izdot L. Laicena rakstus pilnā apjomā, tādēļ turpmākos divus gadus L. Laicena literārā mantojuma kārtošanas komisijas locekļiem bija jāsameklē autora rokraksti latviešu un citās valodās, tāpat dokumenti, laika biedru atmiņas un fotogrāfijas, kas raksturo Laicena dzīvi un darbu. Interesanti, ka RS partijas pirmorganizācijas sēdē 1958. gada 21. janvārī L. Laicena domu un cīņu biedrs¹²⁶, dzejnieks un literatūrkritiķis Jūlijs Ķipers ierosinājis piešķirt L. Laicenam Tautas rakstnieka nosaukumu, ko partijas pirmorganizācijas biedri tomēr nolēma neatbalstīt.¹²⁷ Savukārt 1959. gadā pēc Latvijas

¹²⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 132. l. (PSRS Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1956.g. 6.jūn.–1956.g. 14.dec.), 139. lp.

¹²¹ LVA, 473. f., 1. apr., 151. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1957.g. 3.janv.–1957. g. 19. dec.), 75.lpp.

¹²² LVA, 473. f., 1. apr., 134. l., 21. lp.

¹²³ LVA, 473. f., 1. apr., 135. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1956.g. 5. janv.–1956.g. 27. dec.), 34.lpp.

¹²⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 135. l., 91. lp.

¹²⁵ LVA, 473. f., 1. apr., 135. l., 104. lp.

¹²⁶ Gudriķe B. Ķipers Jūlijs. No: *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 337. lpp.

¹²⁷ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 11. l. (Протоколы заседания бюро, партсобраний и планы работы 25. окт. 1957. г.–30. сент. 1960. г.), 50. lp.

PSR Ministru Padomes rīkojuma 17. aprīlī Lielā Nometņu iela Āgenskalnā tika pārdevēta par L. Laicena ielu.¹²⁸

L. Laicena mantojuma kārtošana bija tikai sākums aktīvam darbam ar citu rehabilitēto latviešu padomju rakstnieku mantojumu.¹²⁹ 1957. gada 16. aprīlī RS Literārā mantojuma komisijas pirmo sēdi vadīja valdes sekretārs Ā. Talcis, tajā piedalījās komisijas locekļi F. Rūmnieks, J. Niedre un Jānis Kalniņš. Komisijas turpmākais uzdevums bija apzināt, savākt un izdot arī citu rehabilitēto latviešu padomju rakstnieku darbus, iepriekš noskaidrojot, kuri no rakstniekiem tikuši rehabilitēti pēc 1937. gada PSRS¹³⁰. Literāro darbu pārrakstīšanai un sakārtošanai finansējums lūgts no LPSR Ministru Padomes. Iegūstot ziņas gan no PSRS RS, gan no citām organizācijām, rehabilitēto rakstnieku literārā mantojuma kārtošanas komisiju skaits palielinājās, un RS valde 1958. gada 5. jūnija sēdē ierosināja nodot šo uzdevumu LPSR ZA Valodas un literatūras institūta pārziņā.¹³¹ Pēc šī lēmuma turpmākajos valdes un sekretariāta sēžu protokolos rehabilitēto revolucionāro rakstnieku literārā mantojuma kārtošana vairs nav aplūkota.

No 1956. gada 31. maija līdz 1958. gada 5. jūnijam RS valde paguva izveidot 19 rakstnieku – Linarda Laicena, Pētera Svira, Sīmaņa Bergā, Konrāda Jokuma, Annas Zaprovskas, Jāņa Straujāna, Roberta Eidemaņa, Vilhelma Knoriņa, Paula Vīksnes, Alvila Cepļa, Jāņa Eiduka, Kārļa Priednieka-Ozola un Jūlijas Janeles-Vienas, Viļa Āboltiņa, Arnolda Ikala, Oskara Rihtera, Friča Rozenbaha (pseidonīms Emīls Fross), Eduarda Šillera un Pētera Vintiņa (pseidonīms Pēteris Veins) literārā mantojuma komisijas, kuru darbā iesaistījās ap 60 rakstnieku.¹³² Protams, minētie bija tikai daļa no visiem rakstniekiem, kuru literārais mantojums tika sakārtots un vēlāk diezgan aktīvi lielos metienos izdots LVI, pēc tam izdevniecībā „Liesma” 60. gados.

Jāpiebilst, ka ne visi Staļina represiju upuri, revolucionārā un kreisi domājošā inteliģence PSRS tika nošauti. Rehabilitēja arī PSRS dzīvojušo latviešu režisori Annu Lāci un 1956. gada 22. jūlijā viņu atjaunoja PSRS RS biedres statusā ar 1935. gadu¹³³, LPSR RS biedres statusu režisore ieguva 1958. gada 9. septembrī.¹³⁴ Turklāt 1959. gada 8. decembrī slēgtā RS partijas

¹²⁸ LVA, 473. f., 1.apr., 193. l. (LPSR Ministru padomes lēmumi par autoru honorāriem, repertuāru kontroli, sarakste ar MP par A. Čehova jubilejas atzīmēšanu u. c. 1959.g. 7. janv.–1959.g. 26. dec.), 51. lp.

¹²⁹ LVA, 473. f., 1.apr., 135. l., 108. lp.

¹³⁰ Bērsons I. Par, aptuveni, slepeni un pret. 1958. gads. Nodaļa no topošās grāmatas. *Karogs*. Nr. 12, 2008, 126. lpp.

¹³¹ LVA, 473. f., 1. apr., 170. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1958.g. 2. janv.–1958.g. 27. sept.),

¹³² LVA, 473. f., 1. apr., 164. l. (Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (stenogrammas, runas, ziņojumi u. c.) 1958. g. 25. sept.–1958. g. 27.sept.),69.–70. lp.

¹³³ LVA, 473. f., 1. apr., 132. l., 31.lp.

¹³⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 168. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1958.g. 27. martā – 1958.g. 29.okt.), 5. lp.

pirmorganizācijas biroja sapulcē A. Lācis uzņemta komunistiskajā partijā.¹³⁵ PSRS RS biedra statusā 1956. gada 2. aprīlī atjaunots arī viņas dzīvesbiedrs – ebreju izcelsmes vācu režisors un teātra teorētiķis Bernhards Reihš¹³⁶.

Represēto literātu otro grupu veido tie, kuri pēc soda izciešanas atgriezušies Latvijā un agrāk nav drīkstējuši aktīvi iesaistīties LPSR literārajā dzīvē. Daži no šiem rakstniekiem jau iepriekš bijuši RS biedri, bet represiju dēļ izslēgti no savienības, jo daudzi sodīti par agrāko politisko vai sabiedrisko darbību. Diemžēl valdes, sekretariāta un RS partijas pirmorganizācijas protokolos nav gūstama plašāka informācija, kas palīdzētu pilnīgāk aptvert un izvērtēt RS valdes attieksmi pret rakstniekiem, kuru biogrāfijas un agrākā darbība varēja būt nepieņemama padomju režīmam. Rezervēto un piesardzīgo attieksmi izskaidro arī tas, ka oficiāli runāt par Staļina represijās cietušo likteņiem un politisko ieslodzījumu bija aizliegts.¹³⁷ Staļina diktatūra tobrīd vēl bija *nesenā pagātne*, tāpēc radošajā inteliģencē vietumis valdīja bailes un piesardzība. Kā rakstīja Zigmunds Skujiņš: „Staļins iecerējis veselu impēriju uzdzīt kokā un tāpēc radīja milzīgas bailes, kas sabiedrību ietekmēja vēl desmitiem gadu pēc viņa nāves.”¹³⁸ Piemēram, 1956. gada 11. oktobra valdes sēžu protokolā lasāms, ka par RS biedru uzņemts rehabilitētais Andrejs Kurcijs (viens no redzamākajiem kreisi noskaņotajiem literātiem),¹³⁹ taču izvērstākas informācijas vai diskusijas par šo autoru nav.

LPSR un LKP CK vadības attieksme pret amnestēto un rehabilitēto atgriešanos Latvijā bija samērā negatīva, un bijušie represētie bieži izjuta dažādus ierobežojumus un diskrimināciju.¹⁴⁰ RS vadība nevarēja nerēķināties ar augstāko instanču oficiālo viedokli, tāpēc arī pret represētajiem rakstniekiem izpaužas rezervēta attieksme. Jau 1956. gada 25. decembrī LKP CK aģitācijas un propagandas daļas sekretārs A. Pelše RS partijas pirmorganizācijas slēgtajā biedru sapulcē izteicies: „Sakarā ar starptautiskās situācijas saasināšanos aktivizējušies mums naidīgi elementi, un tiem radusies arī zināma vide, jo atgriezušies daudzi sodu izcietušie bandīti un kriminālisti, no tiem daudzi ved aktīvu pretpadomju darbu.”¹⁴¹ Šeit skaidri iezīmējas direktīva, ko būtu vēlams ievērot arī RS – represētie, lai arī vairums rehabilitēti, tomēr tiek uzskatīti par noziedzniekiem un padomju sabiedrībai naidīgiem. Arī A. Štrāle norāda, ka 50. gados vajāti tiešām talantīgi dzejnieki. Padomju ideoloģiskajām institūcijām jautājums par varas represēto

¹³⁵ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 223. lp.

¹³⁶ LVA, 473. f., 1. apr., 132. l., 124. lp.

¹³⁷ Bērsons I. *Deviņi likteņi*, 157. lpp.

¹³⁸ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpīņiem*, 73. lpp.

¹³⁹ LVA, 473. f., 1. apr., 134. l., 13. lp.

¹⁴⁰ Bleiere D. u. c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005, 325. lpp.

¹⁴¹ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 133. lp.

literātu darbu publicēšanu bija problemātisks.¹⁴² Tāpēc nav pārspīlēts apgalvojums, ka daži literāti, jo sevišķi tie, kuru talants izpaudies Latvijas Republikas laikā, pakļauti turpmākām garīgām represijām.

Kā garīgo represiju piemēru var minēt advokāta, izglītības darbinieka, politiķa, dzejnieka, tulkotāja – divkārt represētā un rehabilitētā Ata Ķeniņa likteni. 1940. gada 16. septembrī viņu arestēja pēc Valsts Drošības pārvaldes pavēles un 1941. gada 7. janvārī izsūtīja uz pieciem gadiem Kazahstānā par pretpadomju politisko darbību – 1940. gada okupācijas varas uzspiestajās Saeimas vēlēšanās līdzās oficiālajam (komunistu sastādītajam) kandidātu sarakstam kopā ar domubiedriem Ķeniņš mēģināja izvirzīt Demokrātiskā bloka sarakstu, bez tam bijis vairāku buržuāziskās Latvijas politisko partiju līderis.¹⁴³ 1944. gada sākumā apzēlots, jo, kā norāda A. Štrāle, kara laikā V. Lācis viņu savervējis par Maskavas Radio korespondentu raidījumiem uz vācu okupēto Latviju. Pēc padomju okupācijas atjaunošanas Ķeniņš atgriezās dzimtenē, kur bija LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta līdzstrādnieks un LPSR Valsts pedagoģiskā institūta profesors¹⁴⁴. Kā norāda literatūrzinātnieks I. Bērsons, „bailēs par savu likteni (Ķeniņš bija tikai apzēlots, nevis rehabilitēts) viņš daudz kam piekrīt un pakļaujas laikmeta ideoloģijai.”¹⁴⁵ Uzreiz pēc atgriešanās Latvijā Ķeniņš lūdza RS valdi iekļaut viņu biedru kandidātu sarakstā, ko valde arī izdarīja 1944. gada 27. decembrī. Diemžēl 1951. gada 26. februārī A. Ķeniņu otrreiz apcietināja un 8. septembrī par naidīgu darbību pret PSRS un pretpadomju aģitāciju izsūtīja uz Kazahijas PSR Kokčetavas apgabalu uz 10 gadiem. Tā paša gada 19. aprīlī RS valde vienbalsīgi nosodīja dzejnieku un izslēdza viņu no RS.¹⁴⁶ 1954. gadā Ķeniņu atbrīvoja un 1955. gadā izsniedza rehabilitācijas dokumentus. Bailes no valdošā režīma dzejnieku salauza tiktāl, ka jau tūlīt pēc atgriešanās, 1955. gada 11. maijā, Ķeniņš lūdza uzņemt viņu par RS biedru. Diemžēl valde viņa iesniegumu noraidīja. Tomēr vēlme publicēties bijusi tik liela, ka dzejnieks vēlreiz lauza sevi, rakstot varai tīkamus un *laikmetīgus* dzejoļus.¹⁴⁷ Tikai 1957. gada 27. maija RS valdes sēdē A. Ķeniņš beidzot uzņemts biedra statusā (ar kandidāta statusu kopš 1944. gada), ar norādi: „Uzņemt kandidātu kā gados vecu rakstnieku (83 gadi) par RS biedru.”¹⁴⁸ Tomēr arī biedra statuss nenodrošināja

¹⁴² Štrāle A. Caur cenzūras adatas aci: Jānis Medenis (1903–1961). *Bibliotēku Pasaule*, Nr. 45, 2009, 53. lpp. Pieejams: <http://academia.lndb.lv/xmlui/bitstream/handle/1/978/bp-45-aina-strale-caur-cenzuras-adas-aci.pdf?sequence=1> [skatīts tiešsaistē: 04.05.2015.]

¹⁴³ Bērsons I. *Deviņi likteņi*. Rīga: Apgāds „Signe”, 2001, 9.–11. lpp.

¹⁴⁴ Štrāle A. LPSR cenzori pret patriotismu dzejā: divkārt represētā dzejnieka Ata Ķeniņa morālā iznīcināšana. *Bibliotēku Pasaule*, Nr. 47, 2009, 47.–48. lpp. Pieejams: <http://academia.lndb.lv/xmlui/bitstream/handle/1/1017/BP-47-aina-strale-lpsr-cenzori-pret-patriotismu-dzeja.pdf?sequence=1> [skatīts tiešsaistē: 23.04.2015.]

¹⁴⁵ Bērsons I. *Deviņi likteņi*. Rīga: Apgāds „Signe”, 2001, 18. lpp.

¹⁴⁶ Turpat, 21. lpp.

¹⁴⁷ Turpat, 2001, 25. lpp.

¹⁴⁸ LVA, 473. f., 1. apr., 150. l., 5.lp.

dzejniekam vieglākas dienas un RS valdes atbalstu. Sevišķi asa attieksme pret A. Ķeniņu RS valdē parādījās pēc nacionālkomunistu sagrāves. Šķiet, ka partijas aprindās gluži kā pienākums bijis pieņemts publiski pavīpsnāt par veco dzejnieku un viņu kaunināt. RS valdes pirmais sekretārs V. Lukss 1959. gada 24. jūlija partijas pirmorganizācijas sēdē paudis izbrīnu, kā A. Ķeniņš tik īsā laikā kļuvis par profesoru, turklāt vēl atļāvies 85 gadu jubilejā sarīkot sev koncertu Filharmonijā.¹⁴⁹ Tai pašā sēdē kritiku saņēma arī laikraksts „Literatūra un Māksla” par to, ka publicēts raksts saistībā ar A. Ķeniņa jubileju, savukārt V. Bērce apšaubīja nepieciešamību uzņemt A. Ķeniņu par RS biedru.¹⁵⁰ Gluži absurda, bet RS valdes partijas biedru kopējo noskaņojumu atspoguļojoša, ir dzejnieka Valda Rūjas A. Ķeniņam adresētā replika RS valdes II plēnumā 1960. gada 2. jūnijā par viņa dzejolīti bērniem „Pelašķīte”:
„Pelašķīte, rūgtziedīte,/ Darba ļaužu ārstētāja...” Pēdējā rinda nokrīt kā no gaisa. Kur tad darbaļaudis saslīmuši vai: Un kāpēc? Vai aptiekā zāļu nav, vai nevar iegādāties: Rinda lec laukā no dzejolīša.”¹⁵¹ Literatūrzinātnieks I. Bērsons precīzi raksturojis RS valdes pretrunīgo attieksmi – gan dzejnieku pieņemot, gan atstumjot: „Tātad visu laiku blakus „jā” un „nē”, reizumis vairāk „nē” nekā „jā”.”¹⁵²

1958. gada 27. martā par RS biedru¹⁵³ uzņemts 1954. gadā rehabilitētais¹⁵⁴ jaunais dzejnieks Harijs Heislers. Lai arī šim jaunajam autoram nebija nevēlamās agrākās (*buržuāziskās Latvijas*) literārās darbības, tomēr viņš paguvis saņemt diezgan asu partijas kritiku savas poēmas „Nepabeigtā dziesma” (publicēta 1956. gadā žurnāla „Zvaigzne” 23. numurā) dēļ, kurā uzdrošinājies aizskart 1949. gada deportāciju tēmu. Interesanti, ka sākotnēji šī poēma RS valdē pat novērtēta atzinīgi. To pierāda RS valdes radošā sekretāra Ā. Talča ziņojums PSRS RS pirmajam sekretāram A. Surkovam 1957. gada 18. janvārī par latviešu padomju literatūras attīstību pēc partijas PSKP XX kongresa; Ā. Talcis atzīmējis H. Heislera liriskās dienasgrāmatas „Nepabeigtā dziesma” publicējumu žurnālā „Zvaigzne” kā pozitīvu.¹⁵⁵ Tomēr iespējamās bailēs, ka Ungārijas revolūcijas notikumi varētu atkārtoties arī PSRS, minēts, ka vairāki autori pārpratuši Staļina personības kulta nosodījumu, un 1956. gada 25. decembrī slēgtajā sapulcē Vizbulis Bērce referātā „Par komunistu lomu Rakstnieku savienības darbā” paudis satraukumu: „Pēdējā laikā sastopamies ar nevēlamām parādībām RS biedru vidū sakarā ar saasināto starptautisko stāvokli un diskusijām mākslas un politikas

¹⁴⁹ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 173. lp.

¹⁵⁰ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 175. lp.

¹⁵¹ LVA, 473. f., 1. apr., 201. l. (LPSR RS valdes 2. plēnuma materiāli 1960.g. 2. jūn.), 5. lp.

¹⁵² Bērsons I. *Deviņi likteņi.*, 28. lpp.

¹⁵³ LVA, 473. f., 1. apr., 168. l., 1. lp.

¹⁵⁴ Žestovska K. Heislers Harijs. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās.* Rīga: Zinātne, 2003, 237. lpp.

¹⁵⁵ LVA, 473. f., 1. apr., 161. l. (Sarakste ar PSRS Rakstnieku savienības sekretariātu par latviešu padomju literatūras attīstību pēc partijas XX kongresa, dramaturgu semināra organizēšanu, literāro darbu izdošanu u.c. jautājumos 1957.g. 18.janv.–1957.g.25.okt.), 1. lp.

jautājumos tautas demokrātijas zemēs. [...] Heislers būtībā pilnīgi attaisno visus šos cilvēkus – visus pasludina par nevainīgiem.”¹⁵⁶ H. Heislera poēmas sakarā notikušas diezgan plašas debates, un jūtams satraukums, ka rehabilitētais dzejnieks ienesis lirikā citu ideoloģisko un politisko notikumu traktējumu. V. Bērce kritiku atbalstīja J. Niedre un J. Grants, norādot, ka Heislera poēma ir ideoloģiski nepareizs un mākslinieciski vājš darbs.¹⁵⁷ Asi šīs poēmas sakarā izteicās LKP CK ideologs A. Peļše, uzsverot, ka Heislera poēma izraisa simpātijas pret izsūtītajiem, kas nav pareizi.¹⁵⁸ Tomēr H. Heisleram RS valdes locekļu vidū bijuši arī atbalstītāji – V. Kaupužs, A. Grigulis, kuri uzskatīja, ka „Heislera poēma nav jāpiekar pie lielā zvana,”¹⁵⁹ un V. Kalpiņš, kurš apšaubīja starptautisko notikumu ietekmi: „Starp Ungāriju un Latviju nav jāvelk nekādas paralēles.”¹⁶⁰ Taču, kā izpētījis vēsturnieks I. Butulis, vēl lielāku atbalstu Heisleram sniedza RS valdi pārstāvošais V. Lācis LKP CK plēnumā, aizstāvot dzejnieku un viņa poēmas publicēšanu: „Mēs to nevaram apiet, šos pēdējos 10–15 gadus. Mūs nesapratīs, ja mēs klusēsīm. Protams, jādomā, kā to pasniegt, kur tas var novest, bet no tā aiziet un novērsties mēs nevaram.”¹⁶¹

Pie rehabilitēto rakstnieku grupas var vēl pieskaitīt rakstnieku, žurnālistu un sabiedrisko darbinieku Jūliju Lāci, kurš atjaunots RS biedru statusā pēc nāves, un tas ir vienīgais gadījums LPSR RS (pirmās represētās revolucionārās rakstnieku grupas autori pēc nāves atjaunoti PSRS RS). Jūlija Lāča biedra statuss 1957. gada 23. maija RS sekretariāta sēdē atjaunots no 1940. gada.¹⁶² Ir zināms, ka J. Lācis pirmajā padomju okupācijas gadā (1940–1941) iecelts par Tautas labklājības ministru un izglītības komisāru Augusta Kirhenšteina vadītajā marionešu valdībā, bet drīz vien, 1941. gada 8. janvārī, par naidīgu darbību pret PSRS un pretpadomju aģitāciju apcietināts, pirms tiesas sprieduma miris Astrahaņas cietumā tā paša gada 15. decembrī.¹⁶³ Diemžēl 1957. gada 23. maija sekretariāta sēdes protokolā nav izvērstu piebilžu vai debašu, kas liecinātu par valdes locekļu attieksmi pret šo autoru un arī to, kurš iniciējis J. Lāča atjaunošanu RS biedra statusā. Jo galējo lēmumu par atjaunošanu biedru statusā, tāpat jauno biedru uzņemšanu apstiprināja valdes sēdē, bet, kā redzams pēc RS izdotajām informatīvajām vizītkartēm, J. Lācis tomēr iekļauts biedru sarakstā.¹⁶⁴ Iespējams, vairums valdes locekļu J. Lāča nāves patieso cēloni nav zinājuši, bet tā likteni nojautuši

¹⁵⁶ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 128. lp.

¹⁵⁷ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 129. lp.

¹⁵⁸ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 133. lp.

¹⁵⁹ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 132. lp.

¹⁶⁰ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 132. lp.

¹⁶¹ Butulis I. Dažas nacionālkomunisma izpausmes žurnālā „Zvaigzne” (1956–1959). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 25. sēj., 2007, 701. lpp.

¹⁶² LVA, 473. f., 1. apr., 151. l., 40. lpp.

¹⁶³ Briedis R. Lācis Jūlijs. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 340. lpp.

¹⁶⁴ *Plecu pie pleca*. Veltījums Latvijas Padomju rakstnieku savienības četrdesmitgadei, 58. lpp.

pietiekami labi. Par to liecina gandrīz pēc desmit gadiem (1966. gada 15. novembrī) RS valdes pilnsapulces pārrunas par J. Lāča literāro mantojumu, kad A. Grigulis izteicies par Jūlija Lāča romānu „Mūža meža maldi” (1936): „...par viņu [J. Lāci – aut.] vēl daudz būtu noskaidrojams. Viņa īstā vieta literatūrā jānosaka, taču bez pārspīlējumiem.”¹⁶⁵ Savukārt, uz tulkotājas Annas Baugas jautājumu – kāpēc J. Lācis vispār rehabilitēts – neskaidri atbildējis Ādolfs Talcis, – it kā J. Lācis esot saņēmis honorārus par melīgiem rakstiem par PSRS „Jaunākajās Ziņās”. Pārrunu turpinājumā RS valdes pirmais sekretārs Alberts Jansons skaidrojis, ka romāna otrā daļa radīta, maksājot nodevas Benjamiņam, tāpēc ar romāna izdošanu varētu būt grūtības¹⁶⁶ (J. Lāča romāns „Mūža meža maldi” pēc rehabilitācijas izdots tikai 1972. gadā izdevniecībā „Liesma”).

Trešajā grupā ierindojami rakstnieki, kuri netika rehabilitēti, tikai amnestēti, tomēr vēlējās turpināt savu literāro darbību un lūdza uzņemt par RS biedriem. Tāds bija dzejnieks un tulkotājs Jānis Medenis – Latvijas Brīvības cīņu dalībnieks, guvis izglītību Latvijas Universitātē. 1944. gadā Medenis devās bēgļu gaitās uz Kurzemi un uzturējās Ventspils apkaimē. 1946. gada janvārī Medeni apcietināja un notiesāja uz desmit gadiem par pretpadomju darbību; šo laiku viņš pavadīja Noriļskā, Irkutskā, Astrahaņā u. c. *lēģeros*. 1955. gadā J. Medenis tika amnestēts, un 3. novembrī smagi slimajam dzejniekam atļāva atgriezties dzimtenē.¹⁶⁷ Jānis Medenis par RS biedru uzņemts 1958. gada 27. martā.¹⁶⁸ *Atkušņa* atmosfērā paguva iznākt J. Medeņa dzejas krājums „Dienu krāšņums”, kur aptuveni trešdaļu krājuma veido izsūtījumā sacerētie dzejoļi, bet lielāko krājuma daļu – Latvijas Republikas gados sarakstītā dzeja. Turklāt šis krājums bija pakļauts pamatīgai cenzūrai, ko plašāk pētījusi A. Štrāle¹⁶⁹ un Saulcerīte Viese.¹⁷⁰

Vēlāk amnestēto rakstnieci, dzejnieci un tulkotāju Elzu Stērsti 1951. gadā notiesāja t.s. *franču grupas* lietā¹⁷¹ uz 25 gadiem Taišetas specnometinājumā¹⁷², arī viņa ar grūtībām ieguva RS biedres statusu. To atklāj 1959. gada 26. februāra sēdes protokols, – rakstniece uzņemta ar deviņām balsīm par un septiņām – pret.¹⁷³ Tas liecina, cik liela bija RS valdes locekļu pretestība Stērstes uzņemšanai. Diemžēl nav zināms, konkrēti kuri bijuši pret E. Stērstes uzņemšanu, jo redzams vien balsošanas rezultāts. E. Stērstei rekomendācijas devusi M. Ķempe, J. Sudrabkalns un A. Vējāns. Neapšaubāmi, šie dzejnieki novērtējuši E. Stērstes dzejas meistarību un augsto

¹⁶⁵ LVA, 473. f., 1. apr., 304. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1966.g.), 32. lp.

¹⁶⁶ Turpat 32.–34. lp.

¹⁶⁷ Gudriķe B. Medenis Jānis. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 394. lpp.

¹⁶⁸ LVA, 473. f., 1. apr., 168. l., 1. lp.

¹⁶⁹ Štrāle A. Caur cenzūras adatas aci: Jānis Medenis (1903–1961), 53. lpp.

¹⁷⁰ Viese S. Kas tā tāda – „iekšējā recenzija”? No: *Grāmatas aizkulises*. Rīga: Sol Vita, 2002, 64.–65. lpp.

¹⁷¹ *Franču grupa* – PSRS drošības iestāžu dots apzīmējums latviešu inteliģences disidentu grupai, ko 1950. un 1951. gadā LPSR Tautas drošības komisariāta darbinieki apsūdzēja buržuāziskajā nacionālismā un dalībā pretpadomju sanāksmēs.

¹⁷² Bērsons I. *Deviņi likteņi*, 85. lpp.

¹⁷³ LVA, 473. f., 1. apr., 183. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1959.g. 26. febr.-1959.g. 24. sept.), 1. lp.

mākslinieciskumu. Taču tūlīt pēc nacionālkomunistu sagraves 1959. gada jūlijā LKP CK ārkārtas plēnumā RS partijas pirmorganizācijas sēdē 24. jūlijā par Elzu Stērsti protokolā rakstīts: „Uzņemot Stērsti, pārkāpām RS statūtus. Partijas biedriem jāzina, par ko viņi galvo uzņemšanai biedros.”¹⁷⁴ V. Bērce: „Runāja, ka Stērstes uzņemšana RS atstāšot labu iespaidu inteliģences vidū. Bet kādā? Ar Ķēniņu un Stērsti izpatīkam buržuāziskās inteliģences paliekām.”¹⁷⁵ Tajā pat sēdē arī V. Lukss uzsvēris, ka „nav jāaizmirst arī tas, ka atgriezušies daudzi ekspropriētie kulaki un buržuāzijas pārstāvji. Ne visi no viņiem godīgi iekļāvušies jaunajā dzīvē un darbā. Arī inteliģentu vidū manāmas zināmas svārstības.”¹⁷⁶ Droši vien V. Lukss apzinājās, ka E. Stērstes uzņemšana pa daļai nozīmēja arī *buržuāziskās Latvijas* un Kārļa Ulmaņa atbalstītāja E. Virzas atraītnes ieskaitīšanu padomju rakstniekos... Bez tam arī E. Stērstes daiļrade nav aktuāla padomju varai – visi viņas dzejas krājumi izdoti pirmspadomju periodā. Arī E. Stērstes pēdējais dzejas krājums „Atstari” (1967), kurā apkopoti no 1903. līdz 1965. gadam sarakstītie dzejoļi, piedzīvojis sarežģītu cenzēšanu.¹⁷⁷ Ļoti krasi pret E. Stērsti vērsās A. Grigulis, kurš, kā izpētījusi A. Štrāle, uzskatīja, ka Stērstes dzejai galvenokārt ir tikai vēsturiska nozīme un tikai tāpēc attaisnojama krājuma izdošana.¹⁷⁸

Līdzīgā situācijā atradās arī dzejnieks un tulkotājs Valdis Grēviņš, kurš, būdams ar biedra stāžu no 1940. gada (savienībā uzņemts 1949. gadā),¹⁷⁹ pēc apcietināšanas 1951. gadā un soda izciešanas Irkutskas apgabalā Taišetā un Čukšā¹⁸⁰ no organizācijas izslēgts. Attieksme pret bijušo sociāldemokrātu Grēviņu RS nav bijusi vienprātīga jau kopš paša sākuma. 1946. gadā iznāca V. Grēviņa dzejas krājums „Lapas lido, lapas skan”, kuram A. Upīts uzrakstīja atzinīgu ievadu. Taču sakarā ar VK(b)P CK 1946. gada 14. augusta lēmumu par žurnāliem „Zvezda” un „Leņingrad”¹⁸¹ krājumu asi kritizēja un V. Grēviņa dzeju atzina par kļūdainu. Spriežot pēc RS dokumentiem, arī pēc soda izciešanas dzejnieks izstumts no literārā procesa. 1956. gada pavasarī V. Grēviņš vērsies ar iesniegumu LVI, lūdzot iespēju strādāt par tulkotāju. Viņa lūgums apspriests un noraidīts RS valdes sēdē 1956. gada 5. aprīlī, pamatojot ar to, ka tobrīd jauni tulkojumi nav nepieciešami.¹⁸² A. Upīts, iespējams, mēģinot nolīdzināt 1946. gadā V. Grēviņam adresēto kritiku, 1961. gada 30. jūlijā nosūtījis RS valdei raksturojumu, kurā

¹⁷⁴ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 175. lp.

¹⁷⁵ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 176. lp.

¹⁷⁶ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 173. lp.

¹⁷⁷ Štrāle A. Elzas Stērstes dzejas cenzūra: triju kritiķu viedoklis. *Bibliotēku Pasaule*, Nr. 49, 2010, 73. lpp. Pieejams: <http://academia.lndb.lv/xmlui/bitstream/handle/1/1062/BP-49-aina-strale-elzas-sterstes-dzejas-cenzura.pdf?sequence=1> [Skatīts: 04.05.2015.]

¹⁷⁸ Štrāle A. Caur cenzūras adatas aci: Jānis Medenis (1903–1961). *Bibliotēku Pasaule*, Nr. 45, 2009, 53. lpp.

¹⁷⁹ *Plecu pie pleca*. Veltījums Latvijas Padomju rakstnieku savienības četrdesmitgadiem. (sast. I. Bērsons). Rīga: Liesma, 1980, 59., 61. lpp.

¹⁸⁰ Gudriķe B. Grēviņš Valdis. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 216. lpp.

¹⁸¹ A. Ždanovs referātā asi kritizēja krievu rakstnieku Mihailu Zoščenko un dzejnieci Annu Ahmatovu par apolitiskumu, bezidejiskumu dzejā.

¹⁸² LVA, 473. f., 1. apr., 135. l., 30. lp.

uzsvēris Grēviņa kā tulkotāja kvalitāti, rekomendējot uzņemt viņu RS un dot iespēju nodarboties ar tulkošanu.¹⁸³ Tomēr pat A. Upīša rekomendācija nav paātrinājusi V. Grēviņa uzņemšanu. Viņa RS biedra statuss, salīdzinot ar citiem represētajiem autoriem, atjaunots tikai 1963. gada 19. septembrī.¹⁸⁴ RS fonda un partijas pirmorganizācijas dokumentos papildus informācija nav atrodamā, iespējams, ka dzejniekam un tulkotājam joprojām trūka *stingras boļševistiskas*¹⁸⁵ *nostājas*, kā to paudis A. Grigulis 1949. gadā, aktīvi iestājoties pret Grēviņa uzņemšanu savienībā.¹⁸⁶ Aprakstīto RS valdes attieksmi apliecina arī debates RS V kongresā, kur V. Grēviņu centās rehabilitēt jaunais dzejnieks M. Čaklais; viņš puda neizpratni, kāpēc talantīgais dzejnieks ir nepelnīti aizmirsts: „...tā ir no kulta gadiem saglabājusies tendence atsevišķu autoru literāro nozīmi mazināt un viņu darbus noklusēt.”¹⁸⁷ M. Čaklais aktualizēja arī V. Grēviņa krājuma „Lapas lido, lapas skan” nepelnīto kritiku: „...nevar ar [personības] kultu izskaidrot to personisko degsmi, personisko, es pat teiktu, ieinteresētību un negodīgumu, ar kādu uzrakstīts šis raksts [I. Muižnieka raksts žurnālā „Karogs” Nr.7, 1946], un ne tikai šis, bet daudzi raksti vēlāk, raksti, kuri ietekmējuši turpmākās nostādnes par šiem autoriem un kavējuši lietišķu un nopietnu literārā mantojuma apgūšanu.”¹⁸⁸ Par attieksmi pret Grēviņu liecina arī Z. Skujiņa atmiņas, kas apstiprina: atgriezies no izsūtījuma, V. Grēviņš sastapies ar daudziem ierobežojumiem un aizliegumiem. Negatīvā attieksme turpinājusies pat pēc dzejnieka un tulkotāja nāves 1968. gada 7. aprīlī. Z. Skujiņš atceras, ka laikraksts „Cīņa” atteicies publicēt bērnu sludinājumu un ievietot nekrologu. Savukārt A. Grigulis, kurš bijis RS bērnu komisijas loceklis, atvadu ceremonijā vispār nav piedalījies.¹⁸⁹ I. Bērsons gan uzskata, ka diskrimējošas attieksmes pret V. Grēviņu neesot bijis, tomēr fakti liecina pretējo.

Diemžēl valdes un sekretariāta sēžu protokolos ziņas par represētajiem rakstniekiem ir skopas vai arī nav dokumentētas. Līdz pat 60. gadu nogalei viņu daiļrade nav pieminēta valdes sēžu dienas kārtības jautājumu lokā. Tas pierāda, ka RS valdes attieksmē valdīja piesardzība un bailes novērtēt Staļina represiju laikā cietušo rakstnieku daiļradi pārāk pozitīvi. Iepriekšminētie autori nav aktīvi piedalījušies debatēs, nav uzstājušies ar runām no tribīnes, tomēr tālaika literārajā procesā ir klātesoši. Rodas jautājums: kāpēc RS valde vispār riskēja un iesaistīja šos autorus rakstnieku profesionālajā organizācijā? A. Štrāle to skaidro šādi: „Politiskās institūcijas tomēr nevēlējās pilnīgi atteikties no šo literātu devuma, kaut arī paniski baidījās no varbūtējas

¹⁸³A. Upīša V. Grēviņa raksturojums 1961. g. 30. jūlijā nosūtīts RS valdei. Inv. nr. RMM 62447

¹⁸⁴LVA, 473. f., 1. apr., 252. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1963.g. 10. janv.–1963.g. 13.dec.), 19. lp.

¹⁸⁵Līdz 1952. gadam PSKP oficiālais nosaukums -

¹⁸⁶Radzobe S. *Brošūra par manu naidu*, 34. lpp.

¹⁸⁷LVA, 473. f., 1. apr., 286. l. (Latvijas Padomju rakstnieku V kongresa materiāli, II sēj. 1965.g. dec.), 19. lp.

¹⁸⁸LVA, 473. f., 1. apr., 286. l., 21. lp.

¹⁸⁹Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 173. lpp.

divdomīgu tekstu interpretācijas, padomju ideoloģijai nepieņemama vēsturisko kolīziju traktējuma, nacionālisma apliecinājumiem, pesimisma un citiem padomju dzejā skaužamiem momentiem.”¹⁹⁰

Minētie autori ir vienīgie represētie, kuri uzņemti RS no 1956. līdz 1969. gadam. Liela daļa Staļina laika represijās cietušo rakstnieku savu rehabilitāciju *piedzīvoja* tikai pēc nāves, izdzīvojušie – pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, viņu vidū dzejnieki Lilija Auza, Antons Bārda, Paulīne Bārda, Austrā Dāle, Bronislava Mārtuževa, Aleksandrs Pelēcis, prozaiķe Ilze Kalnāre, dramaturgs Jūlijs Pētersons u. c.

3.2. Nacionālkomunisma izpausmes RS valdes lēmumos un pirmspadomju literārā mantojuma kārtošana

Atkušņa gaisotne PSRS izpaudās ne vien kā staļinisko represiju upuru rehabilitācija un amnestija, bet arī radīja labvēlīgāku vidi citām pārmaiņām. Arī RS biedru sapulču un valdes sēžu diskusijās saskatāmas nacionālkomunisma izpausmes. Dažās valdes sēdēs priekšplānā izvirzīti ar republikas īpatnībām saistīti *nacionāli* jautājumi, ko apsprieda arī sabiedriskajā telpā. Piemēram, RS valdē tika diskutēts par rakstnieku un izdevniecību redaktoru honorāriem, kas, salīdzinot ar Maskavu, republikās bija krietni mazāki.¹⁹¹ RS valdes loceklis 1956. gada 26. oktobrī pat adresējuši PSKP pirmajam sekretāram Ņ. Hruščovam un PSRS Ministru padomes priekšsēdētājam Nikolajam Bulgaņinam vēstuli ar pievienotu referātu – daiļliteratūras izdevniecības stāvokļa izklāstu un literāro darbu honorāru izmaksu uzskaitījumu LPSR, lūdzot palīdzību PSKP vadībai šo jautājumu risināšanā.¹⁹²

Būtiska nacionālkomunistu darbības izpausme RS bija ar latviešu valodu un kultūras mantojumu saistīto jautājumu apspriešana. 1956. gada 25. decembra sēdē rakstnieks Jezups Laganovskis aktualizēja jautājumu par latviešu valodas lietojumu: „...kāpēc iestādēs nevar sarunāties latviešu valodā, kāpēc Viļakā uz ielām nosaukumi krievu valodā? Vai runāt par to nozīmē kļūt par buržuāzisko nacionālistu?”¹⁹³ Lai arī protokolos nav dokumentēta citu RS biedru un valdes nostāja nacionālajos jautājumos, tomēr var secināt, ka LPSR un LKP CK valdošā reformu noskaņa atbalsojās arī RS. To pierāda 1957. gada 14. februāra sēde, kurā apspriesta latviešu literatūras un vēstures pasniegšana skolā. RS valdes loceklis J. Niedre ierosināja: „jāatbrīvojas no ekonomiskā un politiskā pārskata, jo citādi speciālam jautājumam

¹⁹⁰ Štrāle A. Caur cenzūras adatas aci: Jānis Medenis (1903–1961), 53. lpp.

¹⁹¹ LVA, 473. f., 1. apr., 134. l., 15. lp.

¹⁹² LVA, 473. f., 1. apr., 145. l. (Sarakste ar LKP CK, Augstāko Padomi par mākslas un literatūras jautājumiem, izdevniecības organizēšanu, tulkotāju sekcijas darbu, rakstnieka E. Birznieka-Upīša apbalvošanu u.c. 1956.g. 26. janv.-1956.g. 19.dec.), 138. lp.

¹⁹³ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 130. lp.

laika paliek maz.”¹⁹⁴ Arī sēdē klātesošais LPSR ZA Valodas un literatūras institūta līdzstrādnieks un literatūrzinātnieks Alfons Vilsons puda viedokli, ka latviešu literatūras stundās nevajadzētu mācīt krievu literatūru, kas jau tiek apgūta krievu valodas stundās. Viņš arī minēja, ka jāpieprasa atsevišķa Latvijas vēstures mācīšana, savukārt dažas vēstures tēmas, kā, piemēram, apskatu par „Jauno strāvu” varētu politiski reducēt.¹⁹⁵ Diemžēl, sēžu protokoli neatklāj, cik plaši izvērstis nacionālais jautājums, iespējams, to kavēja dažu RS valdes locekļu negatīvā nostāja, piemēram, krievu rakstnieks Dmitrijs Nagiškins paudis: „Aplam domā tie, kas atzīst, ka it kā Latvijai būtu varējis būt savs ceļš uz sociālismu.”¹⁹⁶ Savukārt 1957. gada 8. janvāra slēgtajā pirmorganizācijas biedru sēdē D. Nagiškins pārmetis, ka attiecības starp krievu un latviešu rakstniekiem pēdējā laikā kļuvušas aukstākas, RS vadība pienācīgi nenovērtē krievu rakstnieku darbu un ka „šur tur dzirdamas balsis, it kā krievi Latvijā ir viesi.”¹⁹⁷ Tāpat D. Nagiškins puda sašutumu, ka sajutis RS biedru, konkrēti, J. Vanaga un Voldemāra Meļinovska nacionālismu.¹⁹⁸ Tomēr valdes sekretārs V. Lukss 1959. gada nacionālkomunistu vajāšanas kampaņas laikā pilnīgi noliedzis krievu rakstnieku diskrimināciju.¹⁹⁹ Profilaktisku apsvērumu dēļ arī Ž. Grīva 1960. gada 21. martā pirmorganizācijas sēdē uzsvēris: turpmāk vēl vairāk jācīnās pret nacionālo aprobežotību rakstnieku vidū, jo daži rakstnieki neprot krievu valodu.²⁰⁰ Par zināmu vēlmi saglabāt nacionālās īpatnības un uzturēt latviskumu liecina tas, ka RS vadošos amatos krievu rakstnieku nav bijis vai arī tie izvirzīti ļoti reti. V. Lukss 1964. gada 29. decembrī saņēmis LKP CK vēstuli ar jautājumu: kāpēc RS sekretāra amatā nav krievu rakstnieku un vai nebūtu mērķtiecīgāk *ielikt vienu krievu?* Uz to V. Lukss diplomātiski atbildēja, ka RS biedri netiek šķiroti pēc nacionalitātes un uzstādījums par speciāli izvēlētu krievu tautības sekretāru šķiet nepamatots.²⁰¹ No iepriekšminētā var secināt, ka RS tomēr valdījusi latviska vide, kas apskatāmajā periodā bija retums citās profesionālās sfērās. Par to lielā mērā var pateikties valdes pirmā sekretāra V. Luksa atbalstam. 1965. gada nogalē no 147 RS biedriem 122 bija latvieši, 17 – krievi un 7 ebreji.²⁰² To apstiprina Z. Skujiņa atmiņas, kur RS dēvēta par *nacionālās apziņas cietoksni*²⁰³, gan arī I. Bērsona teiktais, ka visas RS sēdes notikušas tikai latviešu valodā (izņemot krievu literatūras sekciju). „Man, piemēram, Vasilijam Zolotovam, kurš neko nesaprata latviski, vajadzēja tulkot, dažkārt viņš visu bija sapratis

¹⁹⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 150. l., 1.lp.

¹⁹⁵ LVA, 473. f., 1. apr., 150. l., 1.lp.

¹⁹⁶ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 130. lp.

¹⁹⁷ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 141. lp.

¹⁹⁸ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 143. lp.

¹⁹⁹ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 173. lp.

²⁰⁰ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 255. lp.

²⁰¹ LVA, 473. f., 1. apr., 272. l. (LKP CK, LĻKJS un LPSR Augstākās Padomes Prezidija lēmumi, rīkojumi un sarakste par rakstnieku apbalvošanu, jubileju atzīmēšanu, sarīkojumiem u. c. jautājumos 1964. g.), 30. lp.

²⁰² LVA, 473. f., 1. apr., 285. l., 87. lp.

²⁰³ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 158. lpp.

nepareizi.”²⁰⁴ Tas redzams arī RS valdes, sekretariāta un partijas pirmorganizācijas sēžu protokolos, kas rakstīti tikai latviešu valodā. Krievu valodā ir tikai krievu sekcijas dokumenti, sarakste ar PSRS RS, dažkārt LKP CK, citu republiku RS un individuālos gadījumos.

Viens no nacionāļkomunistu mērķiem bija kultūrvēsturiskā mantojuma, tostarp, arī latviešu literārā mantojuma revīzija, mēģinot atbrīvoties no pēckara gados uzspiestās vulgārās marksistiskās mērauklas – uzskatīt pirmskara Latvijas un latviešu kultūru tikai par buržuāzisku un nacionālistisku.²⁰⁵ RS sēžu protokoli apliecina: aktuāls jautājums bija ne vien rakstnieku piemiņas vietu saglabāšana un memoriālo muzeju izveide, bet arī pirmspadomju literārā mantojuma aktualizēšana un izvērtēšana. Sēdēs regulāri apspriesti LVI ikgadējie plāni, kuros kopš 1956. gada jūtamas izmaiņas, lielāku nozīmi piešķirot latviešu pirmspadomju rakstniekiem – klasiķiem. 1956. gada otrās puses sēdēs par pirmspadomju literatūras izvērtēšanu un klasiskās literatūras atjaunošanu aktīvi runājis gan A. Grigulis, gan J. Kalniņš.²⁰⁶ 50. gadu otrajā pusē LVI izdeva vairāku latviešu literatūras klasiķu darbus, kuru laišanu klajā Staļina valdīšanas laikā nepieļautu. Oficiāli cenzūras lēmumos un ziņojumos par *buržuāziskās Latvijas* darbu novērtējumu dominēja formulējumi: „nprecīza pieeja”, „sīkburžuāziska izlaidība”, „nepietiekams apgaismojums” utt.²⁰⁷

Šī pētījuma uzdevums nav pārstāstīt visus LVI plānus pirmspadomju literārā mantojuma izdošanai, kas būtu atsevišķa pētījuma uzdevums, tāpēc tiks aplūkota atsevišķu RS valdes locekļu attieksme pret pirmspadomju literārā mantojuma atkalizdošanu. Protokolos pieejamā informācija liecina, ka valdē šajā jautājumā trūcis vienprātības, līdz ar to apspriesto pirmspadomju autoru darbu izdošana ierobežota, veidojot daiļdarbu izlases, vai palikusi tikai diskusiju līmenī (piemēram, A. Niedras „Līduma dūmos”). Jāuzsver, ka neapšaubāmi primāra bija padomju autoru darbu izdošana un tikai pakāpeniski izdevniecības plānos parādījās pirmspadomju autoru vārdi. RS valdes un sekretariāta sēdēs jautājums par latviešu literatūras klasiķu darbu izdošanu aktualizēts jau 1956. gada 12. aprīlī, turpmāk (1956. gada 6. septembrī) RS sekretariātam izskatīšanai iesniegts izdodamo darbu saraksts, ko sastādījuši J. Kalniņš un A. Grigulis.²⁰⁸ Sarakstā iekļauta Ā. Alunāna, Aspazijas lugu, R. Blaumaņa, A. Pumpura, E. Veidenbauma kopoto rakstu, Doku Ata prozas, E. Ādamsona, A. Brigaderes, J. Ezeriņa rakstu vairākos sējumos izdošana, F. Bārdas, J. Poruka, J. Ziemeļnieka, A. Čaka, A. Skujiņas, A. Austrīņa, A. Kurcija dzejas izlašu, arī P. Roziša, E. Vulfa stāstu, G. Merķeļa darbu (2–3 sēj.)

²⁰⁴ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

²⁰⁵ Bleiere D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*, 361. lpp.

²⁰⁶ LVA, 473. f., 1. apr., 135. l., 110.lpp.

²⁰⁷ Strods H. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940–1990*, 217. lpp.

²⁰⁸ LVA, 473. f., 1. apr., 135. l., 111.-113.lpp.

K. Skalbes pasaku, J. Akuratera „Kalpa zēnas vasaras” un A. Niedras romāna „Lūduma dūmos” izdošana.²⁰⁹ Diskusijas turpinājās arī vēlākajās valdes un sekretariāta sēdēs.²¹⁰

Par relatīvi brīvāku attieksmi neapšaubāmi liecina sarakstā iekļauto Rietumvalstīs dzīvojošo rakstnieku darbu – J. Jaunsudrabiņa romānu „Aija”, „Atbalss”, „Ziema”, „Vēja ziedi”, „Ar makšķeri” un A. Eglīša romāna „Līgavu mednieki” izdošana.²¹¹ Ir zināms, ka šajā laikā, mēģinot J. Jaunsudrabiņu atvilināt uz LPSR, žurnālā „Karogā” publicēts J. Jaunsudrabiņa „Es stāstu savai sievai”, bet 1959. gadā LVI izdota Vācijā sarakstītā „Zaļā grāmata”. Savukārt žurnāls „Zvaigzne” sāka publicēt A. Eglīša „Neierasto Ameriku” (publikācija tika pārtraukta).²¹² Minētie trimdā sarakstītie darbi gan nav minēti ne RS valdes, ne partijas pirmorganizācijas protokolos, tāpēc nav zināma RS valdes attieksme pret tiem.

Taču atsevišķu valdes locekļu regresīvā nostāja iezīmējās jau pirms nacionālkomunistu sagraves. Piemēram, Kārlis Krauliņš 1957. gada 20. novembrī partijas sēdē izteicās, ka pieeja literārā mantojuma izdošanai esot pārāk liberāla: „Agrāk par pirmspadomju laika literatūru klusēja, nu slavē un slavē.”²¹³ Partijas oficiālo viedokli literārā mantojuma izdošanas sakarā RS pirmorganizācijas slēgtajā sapulcē 1958. gada 3. martā pauda LKP CK sekretārs V. Krūmiņš: „Republikā atgriezušies vairāk nekā 40.000 represēto /par rehabilitētiem nav runa/. Tie ienes sabiedriskā dzīvē savu noskaņojumu. Piemēram, paceļas jau balsis par Niedras un Virzas darbu izdošanu.”²¹⁴ V. Krūmiņa viedokli atbalstīja Ž. Grīva 1958. gada 21. augustā partijas atklātajā sapulcē, kur uzsvēra pārāk nekritisko RS valdes attieksmi literārā mantojuma izvērtēšanā: „Kāpēc nepasakām, ka K. Skalbe 20.gados bija viens no nejaukākiem sarkanās armijas rējējiem?”²¹⁵

Pirmspadomju literārā mantojuma izvērtēšanu un izdošanu apturēja nacionālkomunistu sagrave. A. Pelšem nākot pie varas, visi ar garīgo kultūru, pagātnes mantojumu, nacionālajām attiecībām saistītie temati vairs nebija apspriežami.²¹⁶ Tas neapšaubāmi negatīvi ietekmēja procesus RS un valdes attieksmē pret nacionālo literāro un kultūras mantojumu.

V. Luksa vadītās RS valdes un partijas pirmorganizācijas konformismu PSKP šajā laikā spilgti apstiprina fakts, ka 1959. gada 24. jūlija partijas pirmorganizācijas sēdē vienbalsīgi atbalstīts LKP CK 7.–8. jūlija lēmums, kurā nosodīta nacionālkomunistu darbība un E. Berkļavs. RS partijas pirmorganizācija pieņēmusi rezolūciju, kas pilnībā atbalsta PSKP CK

²⁰⁹ LVA, 473. f., 1. apr., 135. l., 114.lpp.

²¹⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 135. l., 114. lp.

²¹¹ LVA, 473. f., 1. apr., 135. l., 114.lp.

²¹² Briedis R. Laikmeta konturējums. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., 45. lpp.

²¹³ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 9. lp.

²¹⁴ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 59. lp.

²¹⁵ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 92. lp.

²¹⁶ Bleiere D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*, 366. lpp.

biroja lēmumus. Turpretī D. Bleiere norāda, ka, apspriežot jūlija plēnuma lēmumus citās partijas pirmorganizācijās, daudzi komunisti atļāvušies tiem nepiekrīst, un bijušas pat protesta vēstules.²¹⁷ Iespējams, absolūto padevību var izskaidrot ar bailēm, ka arī RS vadība varētu kļūt par nacionālkomunistu apkarotāju vajāšanas upuri, inkriminējot apsūdzības *nacionālistiskās novirzēs* un simpātijās nacionālkomunistiem. Tādēļ minētā gada jūlija izskaņā valdes locekļi, it sevišķi RS valdes pirmais sekretārs, partijas pirmorganizācijas sēdē asi kritizējis latviešu pirmspadomju mantojumu un domu par tā izdošanu – latviešu buržuāzisko rakstnieku darbu izdošana norisinās nesamērīgi augstos metienos.²¹⁸ Pilnīgi pieļaujams, ka, baidoties no iespējamās atlaišanas, kas togad notika plašos apmēros (D. Bleiere min nacionālkomunistu vajāšanas kampaņas laikā atlaistas aptuveni 200 amatpersonas²¹⁹), V. Lukss 1959. gada 24. jūlija sēdē uzsvēris: „Stingrāk jāsiņā mūsu literārais mantojums. Piem., „cukurainas” recenzijas parādījās par F. Bārdas izlasi.”²²⁰ Viņa viedokli partijas sēdē uzturēja arī Ž. Grīva: „...absurdi, ka bijusi vēlme izdot Niedru un Virzu, kuros slavināti pelēkie baroni un buržuāziskais nacionālisms.”²²¹ Faktiski RS 1959. gada 24. jūlija partijas sapulcē redzams, ka RS valdes locekļi apvērš un nosoda pašu pieņemtos lēmumus, lai gan RS valde nebija saņēmusi no LKP CK pārmetumus un apsūdzības nacionālistiskās ievirzēs. Tikpat dedzīgi tika nosodīti agrākie plāni izdot atsevišķu trimdā esošo klasiķu darbus; K. Skalbes „Kaķīša dzirnavas” nevajadzētu propagandēt, jo „pasaka satur necilu morāli – nepretošanos ļaunumam...”²²² Arī J. Jaunsudrabiņa darbu izdošanu apturēja RS valdes sekretāra Ā. Talča paziņojums, ka Jaunsudrabiņa grāmatas jau tā iznākušas nesamērīgi lielos metienos un romāns „Aija” pārlietu popularizēts.²²³

Sevišķi asi *nacionālistiskās izpausmes* apkaroja A. Grigulis, kurš RS, LPSR ZA Valodas un literatūras institūta un P. Stučkas LVU Vēstures un filoloģijas fakultātes kopīgajā sēdē 1960. gada 17. martā, apspriežot topošās „Literatūras vēstures” sestā sējuma maketu, uzsvēris: „vajag revidēt visu, kas rakstīts par okupācijas laika literatūru un emigrantu literatūru. Jābūt daudz asākam un kaujinieciskākam pamatnostādījumam. Viss, ko dara emigranti, naidīgs mūsu valstij. [...] Jāprecizē, kas notika ar latviešu literatūru okupācijas laikā, jāuzraksta, kas klusēja, gaidot padomju varu, kas klusēja nogaidot un kas kalpoja okupācijas varai, ieskaitot arī

²¹⁷ Bleiere D. u. c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*, 365. lpp.

²¹⁸ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 11. l., 179. lp.

²¹⁹ Bleiere D. u.c. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*, 366. lpp.

²²⁰ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 11. l., 173. lp.

²²¹ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 11. l., 174. lp.

²²² LVA, 473. f., 1.apr., 192. l. (Sarakste ar LKP CK par literāro darbu publicēšanu presē, to kritiku, goda nosaukumu piešķiršanu rakstniekiem, latviešu literatūras nedēļas organizēšanu Baltkrievijā u.c. 1959.g. 12. janv.–1959.g. 16.nov.), 30. lp.

²²³ LVA, 473. f., 1.apr., 192. l., 30. lp.

„neitrālo” literatūru.”²²⁴ Būtībā visu laiku tika atgādināts: nedrīkst pieļaut situāciju, ka pirmspadomju laika autorus izceltu vairāk nekā padomju laika autorus.

Iepriekšminētais spilgti raksturo RS valdes viedokli minētajos jautājumos nevis kā suverēnu, bet konformistisku partijai. Patiesībā līdz pat 60. gadu nogalei, kad RS nomainījās valdes sastāvs un jautājums par pirmspadomju literāro mantojumu atkal kļuva aktuāls, RS valdē nacionālo īpatnību jautājums tika noklusēts, bet kopš 1959. gada jūlija sēdēs arvien vairāk uzsvērtā savlaicīga buržuāziskā nacionālisma nīdēšana.

3.3. Atkušņa perioda ideoloģiski diskutablākie literārie darbi – RS valdes kritikas objekti

50. gadu *atkušņa* atmosfēra tābrīža literārajā procesā radīja izmaiņas, ko tēlaini atainojis Zigmunds Skujiņš: „Likās, pārslanģētā vagonā būtu atgrūsta griestu lūka; sadusējušo smaceni caurstrāvoja svaigas vēsmas, vispārējo īgnumu un pirmsģīboņa nervozitāti nomainīja atvieglota sarosīšanās.”²²⁵ N. Hruščova runas PSKP XX kongresā iedrošināja radošo inteliģenci ticēt, ka pavēries ceļš lielākai radošai un intelektuālai brīvībai bez partijas birokrātiskās iejaukšanās.

Tajā laikā latviešu literatūrā ienāca jauna paaudze, kas, kā norādījis literatūrzinātnieks Raimonds Briedis, sākotnēji neatšķīrās no iepriekšējām, bet būtiski atšķīrās ar to, ka mēģināja sludināt vispārcilvēciskus ideālus šķiriski ierobežoto un abstrakto ideālu vietā, tiecoties analizēt sociālās parādības, mēģinot atjaunot cilvēctību un cilvēka pašcieņu, personības atbildību sabiedrības priekšā.²²⁶ Lai gan 1956. gada otrajā pusē un 1957. gadā tapušos darbus par revolucionāriem nenosaukt, tie tomēr liecina par pārmaiņu esamību literatūrā.²²⁷ Iedrošinājumu jaunā rakstnieku paaudze guva no krievu dzejnieku Jevgēņija Jevtušenko, Andreja Vozņesenska, Roberta Roždestvenska, Vladimira Dudinceva u. c. darbiem. Īpaša loma tolaik bija žurnālam „Новый мир” (redaktors Aleksandrs Tvardovskis), kur tika iespiestas liberālas publikācijas, un tieši šajā žurnālā parādījās arī Iļjas Ērenburga (*Илья Эренбург*) romāns „Atkusnis” (*Отменель*).²²⁸ Latviešu rakstnieki tomēr bija daudz piesardzīgāki nekā krievu kolēģi, jo uzbrukumus sociālistiskajam reālismam varēja iztulkot arī kā uzbrukumus partijai un vērsanos pret padomju varu, kā tas notika Polijā un Ungārijā.²²⁹

²²⁴ LVA, 473. f., 1.apr., 199. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1960.g. 4. febr.-1960.g. 27. okt.), 25. lpp.

²²⁵ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 130. lpp.

²²⁶ Briedis R. Laikmeta konturējums. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., 48. lpp.

²²⁷ Ekmanis R. *Latvian literature under Soviets: 1945–1975*. Belmont (MA), Nordland, 1978, p. 223

²²⁸ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*. Санкт-Петербург: Нестор, 2007, с. 151.

²²⁹ Ekmanis R. *Latvian literature under Soviets: 1945–1975*, p. 196

Arī RS valdes oficiālais viedoklis pēc PSKP XX kongresa bija pietiekami liberāls. Tika uzsvērts, ka PSRS literatūras sliktā stāvokļa galvenais cēlonis bijusi Staļina personības kulta ietekme. 1956. gada 29. maija RS partijas pirmorganizācijas sēdē J. Niedre sacīja: „personības kulta ietekme izpaužas tādējādi, ka viens otrs rakstnieks vēl arvien cenšas izvairīties no asu, sasāpējušu īstenības problēmu risināšanas – īsti nezina, par ko drīkst rakstīt, par ko nedrīkst un kā rakstīt.”²³⁰ Tāpēc daļa rakstnieku pēc partijas XX kongresa bija „ideoloģiski apmulsuši”,²³¹ kas akcentēts arī RS partijas pirmorganizācijas biroja sēdē. Šajā sēdē nolēma ķerties pie pasākumiem, kuri pilnīgi izbeigtu personības kulta kaitīgo ietekmi, kas izraisījusi zināmu nedrošību un shematismu, kā arī atturējusi no dzīves un parādību drosmīgākas analīzes.²³² Tā paša gada 20. septembrī RS sekretariāta sēdē valdes sekretārs F. Rūmnieks ieteica rakstniekiem labot iepriekš paustos nepareizos uzskatus literatūrā un atzīmēja arī Ždanova 1946. gada runu negatīvos aspektus.²³³ Tas faktiski ierosināja rakstniekus relatīvai radošai brīvībai, kas literatūrā ienesa jaunu tematiku.

Tomēr drīz vien, 1957. gada sākumā, *atklājās*, ka atsevišķi rakstnieki pārpratuši personības kulta kritikas būtību un kļūdījušies daudzos jautājumos, turklāt literatūrā joprojām stingri jāturas pie partijas principiem. 1957. gadā jūnija beigās notika PSKP CK plēnums par antipartejiskās grupas nosodīšanu, un to 11. jūlija sēdē atbalstīja arī RS valde.²³⁴ Šajā plēnumā Hruščovs kritizēja padomju rakstniekus, kuri savos darbos pūloties mazināt partijas ietekmi. Pēc šī plēnuma laikrakstos „*Коммунист*” un „*Правда*” publicēti raksti, kas akcentē stingro partijas vadošo lomu kultūrpolitikā.²³⁵ Gada otrajā pusē tika izdots Ņ. Hruščova runu apkopojums „Par literatūras un mākslas ciešām saitēm ar tautas dzīvi”.²³⁶ Partijas politikas pamatlīnijas literatūras un mākslas jomā atkārtoti formulēja arī 1958. gada 28. maijā PSKP CK lēmumā „Par kļūdu labošanu operu „Lielā draudzība”, „Bogdans Hmeļnickis” un „No visas sirds” novērtējumā”, kur faktiski pateikts, ka pamatnostādnes literatūrā un mākslā nemainās.²³⁷

Apskatāmajā periodā kritika par atraušanos no partejiskuma un padomju ideoloģijas adresēta vairākiem autoriem ne tikai par literāriem darbiem, bet arī publikācijām presē, piemēram, D. Zigmonteim par stāstu „Zelta puteklī” u.c. Visus aplūkot nav iespējams, tāpēc

²³⁰ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 10. l., 50. lp.

²³¹ Ekmanis R. *Latvian literature under Soviets: 1945–1975*, p. 196.

²³² LVA, PA-7263. f., 1.apr., 10. l., 52. lp.

²³³ LVA, 473. f., 1.apr., 135. l., 117. lp.

²³⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 150. l., 7.lpp.

²³⁵ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*, с. 179.

²³⁶ Hruščovs Ņ. *Par literatūras un mākslas ciešām saitēm ar tautas dzīvi*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957.

²³⁷ Bleiere D. Kultūrpolitika Latvijā 1953.–1958. gadā. *Vēsturnieks prof. Dr. phil., LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis. Biobibliogrāfija, darbabiedru veltījumi 70 gadu jubilejā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 129. lpp.

uzmanība pievērsta tiem literārajiem darbiem, kuri vairākkārt apspriesti RS valdes un partijas pirmorganizācijas sēdēs, kā arī RS IV kongresā.

1957. gadā RS valdes un kritikas uzmanības centrā izvirzījās Z. Skujiņa darbi, kuros konstatēta atkāpšanās no sociālistiskā reālisma kanona. Viens no tiem ir stāsts „Traģēdija”, publicēts 1956. gadā žurnāla „Padomju Latvijas Sieviete” 10. numurā.²³⁸ Z. Skujiņš stāstā pievērsies dzīvokļu trūkuma problēmai, kas kļūst par cēloni divu jauniešu mīlestības bojāejai. Beigās nelaimīgi ir abi – stāsta varone Guna apprecas ar citu, bet viņas iemīļotais Benedikts, krādams naudu, saslimst ar diloni. Lai arī šo stāstu nevar vērtēt, kā mākslinieciski izstrādātu un novatorisku, turklāt tas ir viens no pirmajiem Skujiņa darbiem, – būtiski, ka rakstnieks stāstā kritiski skatījis laikmeta sociālās problēmas un atļāvis sagraut ilūzijas par sociālistiskā reālisma pozitīvo varoni un parādību atainojumu: „Un jūs, grēka gabali, tiešām domājat, ka mūsu dienās vairs nav iespējama traģēdija? Ak svētā vientiesība! Paskatieties taču apkārt vaļējām acīm! Labāk jau tad atzīsim patiesību, ka literatūru grib iztaisīt par proves stabiņu, pie kura ikvienam jāņem mērs saviem tikumiem. Bet, ja kādam gadās traģēdija, tad no tā nekāds pozitīvais varonis vairs lāgā neiznāk...”²³⁹ – tā Z. Skujiņu stāstā lasītāju ievada stāsta protagonistis.

Stāstu kritizēja par atraušanos no sociālistiskā darba tēmas un negatīvu parādību atainojumu, izpelnoties gan kritiķu, gan RS valdes locekļu aizrādījumus; vēlāk autors aso kritiku skaidroja kā neapšaubāmi saistītu ar tālaika notikumiem Ungārijā.²⁴⁰ Neilgi pēc stāsta publicēšanas žurnālā Ā. Talcis 1957. gada 18. janvārī bija paguvis informēt PSRS RS valdes pirmo sekretāru Alekseju Surkovu par latviešu padomju literatūras attīstību pēc partijas XX kongresa (vēstulei pievienots Ā. Talča referāts krievu valodā).²⁴¹ Vēstulē paustas bažas par parādībām latviešu literatūrā, kur sākusi dominēt sīka un smalka īstenības attēlošana, arī negatīvu problēmu atveide: „pēdējā laikā jūtama tieksme rakstīt par slaistiem, dīkdieņiem, pagrīušiem ļaudīm. Šādas parādības vērojamas vairāku jauno autoru daiļradē, kuru pamatā sadzīves tēmas – dzeršana, laulāto neuzticība, utt., neejot tālāk par kailu faktu konstatāciju. Pēc tāda principa veidots arī Zigmunda Skujiņa stāsts „Traģēdija”.²⁴² Arī vēlāk Talcis nav rimies, – mēģinājis problēmu risināt partijas vadības līmenī: „Rakstnieki iedomājušies, ka nu pienākuši tādi „brīvestības laiki”, ka var rakstīt visu, kas tik ienāk prātā. Tas ir taisni traki, kā pēdējā laikā sākuši rakstīt jaunie.”²⁴³ RS valdes locekļi turpināja stāstu apspriest 1957. gada 19. marta RS

²³⁸ Skujiņš Z. Traģēdija. Stāsts. *Padomju Latvijas Sieviete*, Nr. 10, 1956, 11.–12. lpp.

²³⁹ Turpat, 11. lpp.

²⁴⁰ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 131. lpp.

²⁴¹ LVA, 473. f., 1.apr., 161. l., 2.-9. lp.

²⁴² Turpat, 2.-9. lp.

²⁴³ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 10. l., 144. lp.

partijas pirmorganizācijas atklātajā sapulcē; Ž. Grīva uzsvēris, ka Z. Skujiņa stāsts neapšaubāmi ir mākslinieciski, bet, galvenais, idejiski vājš: „Jāceļ trauksme, lai izravētu nezāles un apkarotu bezidejiskumu.”²⁴⁴ Z. Skujiņa atmiņās pausta izbrīna, ka stāstu „Traģēdija” kritizējusi arī M. Ķempe, ar kuru pirms tam bijušas labas attiecības: „Nesapratu vienīgi, kāpēc Mirdzai Ķempei bija ievajadzējies uzrakstīt vēstuli savā un Žaņa Grīvas vārdā, ko viņa aizmuguriski dēvēja par viltīgo Tartifu un Loijolas paraugskolnieku.”²⁴⁵

Vēl viens Z. Skujiņa darbs – novele „Vienas nakts hronika”, publicēta žurnāla „Karogs” 1957. gada 9. numurā (grāmatā rediģētā veidā tikai 1963. gadā, 1976. gadā stāsts piedzīvoja trešo redakciju), 1957. gada otrajā pusē vairākkārt saņēma kritiku RS valdes sēdēs, lai gan autors izteicies, ka nav pamata šo noveli saistīt ar apzinātu iekļaušanos *atkušņa* uzplūdus.²⁴⁶ Tomēr tieši šī Z. Skujiņa novele ir viens no pirmajiem darbiem, kas izraisīja plašu diskusiju 1957.–1958. gada periodikā un sabiedrībā,²⁴⁷ jo sevišķi laikrakstā „Literatūrā un Māksla”, kur Regīna Lasenberga [Ezera] dedzīgi pārmeta Skujiņam „partijiskuma trūkumu” un „nepareizu idejiskumu”,²⁴⁸ savukārt rakstnieks Ēvalds Vilks centās viņai oponēt. R. Briedis uzskata, ka šīs diskusijas atklāj 50. gadu otrajā pusē pastāvošās divas atšķirīgas attieksmes pret literatūru un mākslu. Viena – oficiāla un valdošā – atzīst, ka literatūra ir neatņemama partijas ideoloģiskā darba sastāvdaļa, otra – galvenais kritērijs ir attēloto raksturu patiesīgums.²⁴⁹

Arī RS IV kongresā, 1958. gada septembrī, debatēs par Z. Skujiņa darbiem starp RS valdes locekļiem un biedriem iezīmējās divas pretējas nostājas. Piemēram, valdes loceklis Vizbulis Bērce²⁵⁰ un krievu dzejnieks Vladimirs Alatircevs pret Z. Skujiņa stāstu „Traģēdija” vērsušies diezgan ciniski, vulgarizējot – „jaunatne izlaidusies, ja nav kafija ar krējumu un bulciņa – tā jau ir traģēdija”.²⁵¹ Taču RS valde, konkrēti pirmais sekretārs V. Lukss, Z. Skujiņa gadījumā un destalinizācijas procesu ietekmē akceptēja otru kritēriju un RS IV kongresā 1958. gada 25. septembrī izteicās, ka Z. Skujiņa novele „Vienas nakts hronika” nav sevišķi kritizējama.²⁵²

Z. Skujiņam adresēto kritiku noraidīja arī LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs un RS valdes loceklis Vilis Lācis, kas, šķiet, pirmoreiz strikti nostājās pret varas prasībām: „Kurš gan

²⁴⁴ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 10. l., 144. lp.

²⁴⁵ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 135. lpp.

²⁴⁶ Skujiņš Z. *Laikabiedri. Trīs nakts un piecas dienas. Izšķirošie mirkļi*. Raksti. 2. sēj., Rīga: Mansards, 2005, 26. lpp.

²⁴⁷ Briedis. *Teksta cenzūras īsais kurss*. Rīga, LU LFMI, 2010, 133. lpp.

²⁴⁸ Lasenberga R. Kad trūkst partejiskas nostājas. *Literatūra un Māksla*, Nr. 1, 1958 (04.01.1958.), 2. lpp.

²⁴⁹ Briedis. *Teksta cenzūras īsais kurss*. Rīga, LU LFMI, 2010, 133. lpp.

²⁵⁰ LVA, 473. f., 1.apr., 166. l. (Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (debates) 1958. g. 27. sept.), 62. lp.

²⁵¹ LVA, 473. f., 1.apr., 165. l. (Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (debates) 1958. g. 26. sept.), 58. lp.

²⁵² LVA, 473. f., 1.apr., 164. l., 50. lp.

no mums nezina, ka dzīvokļa jautājums pagaidām ir viena no visgrūtākajām problēmām mūsu dzīvē? [...] Kamēr sabiedrībā ir tādas negatīvas parādības, par tām ir jāraksta, visas sabiedrības priekšā jāatmasko, jānosoda.”²⁵³ V. Lācis arī uzsvēris, ka bez konflikta nevar būt literāra darba un ka mēģinājumi ieviest *bezkonflikta teoriju* rakstniecības praksē ir beigušies neveiksmīgi, un no šīs teorijas ir jāatsakās.

Gūtais atbalsts no tik ietekmīgiem RS valdes pārstāvjiem kā V. Lācis un V. Lukss, arī citiem biedriem gan glāba rakstnieku no iespējamām represijām, gan ievirzīja viņu partijai tīkamāku darbu radīšanā, turpmāk rakstot par pozitīvo un vēlamā; 1961. gadā LPSR prēmiju ieguva romāns „Kolumba mazdēli”, 1964. gadā – romāns „Fornarina”. Rodas iespaids, ka Z. Skujiņam adresētā kritika nav viņu īpaši aizskārusi. Savus pirmos romānus viņš nevērtē kā īpaši izstrādātus, tomēr nav iespējams uzzināt, kāpēc un kā ietekmē šie ideoloģiju apliecinātie darbi radušies. Autors paudis: „Laikmets nedeva rakstniekam iespēju uzrakstīt visu, ko viņš domā. Bet laikmets jau deva iespēju nerakstīt to, ko nedomā.”²⁵⁴ Paradoksāli, ka romānā „Kolumba mazdēli” Z. Skujiņš apvērsis jau stāstā „Traģēdija” ieskicēto situāciju – jaunieši, kuriem trūkst dzīvesvietas, tikai pretēji stāstam – romānā tie turpina dzīvot šaurībā, nezaudējot dzīvesprieku par saulaino dzīvi Padomju Latvijā. Dzejniece L. Brīdaka atceras, ka Z. Skujiņš bijis pietiekami gudrs un diplomātisks un nekad nav izteicies pretpadomiski.²⁵⁵ Savukārt M. Čaklais minētā romāna sakarā atceras, ka autors viņam grāmatas eksemplārā ierakstījis: „Dažreiz panākumi atsver kvalitāti. Tāda ir dzīve.”²⁵⁶

Vēl viens rakstnieks, kurš vairākkārt apspriests 1957.–1958. gada sēdēs, ir jaunais autors Visvaldis Lāms ar pseidonīmu *Eglons*²⁵⁷. Viņa garstāstu (romānu) „Baltā ūdensroze. Grāmatveža Kitnera liriskas piezīmes”, kas publicēts 1958. gadā žurnālā „Zvaigzne” no 8. līdz 13. numuram, nokritizēja. Darbu grāmatā izdeva 1973. gadā, bet bez cenzūras labojumiem un autora jaunā redakcijā – 1992. gadā (kritiķis Rimands Ceplis publikācijā „Eglona stilīgo biogrāfijas. Par citu ticamību” žurnālā „Karogs” apšaubā, vai 1992. gadā publicētais garstāsts ir darba pirmvariants²⁵⁸). Romāna „Kāvu blāzmā” divas daļas publicētas žurnālā „Karogs” 1958. gadā no 7. līdz 11. numuram, trešā daļa – kopā ar pārstrādātu pirmo un otro daļu publicēta tikai 1989. gadā.

Faktiski V. Lāms ideoloģizētās kritikas uzmanības centrā nonāca RS IV kongresā, tomēr RS valdes kritika nebija sevišķi skarba. Pirms tam RS protokolos V. Lāma vārds praktiski nav

²⁵³ LVA, 473. f., 1.apr., 164. l., 103.–104. lp.

²⁵⁴ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 1992, 141. lpp.

²⁵⁵ Saruna ar L. Brīdaku 18.05.2015. (sk. pielikumā)

²⁵⁶ Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*, 68. lpp.

²⁵⁷ Publicējies ar pseidonīmu Visvaldis Eglons līdz 1968. gadam, ar šo vārdu arī RS dokumentos.

²⁵⁸ Ceplis R. Eglona stilīgo biogrāfijas. Par citu ticamību. *Karogs*, Nr. 2, 2006, 119.–126. lpp.

minēts. RS IV kongresā 1958. gada 25. septembrī V. Lukss savā referātā uzsvēris, ka abi V. Lāma darbi izraisa pamatotus iebildumus, jo romānā „Baltā ūdensroze” attēloti mūsu dzīvei sveši cilvēki un dīvaina filozofija, kas pēc savas formas ir ciniska, pēc satura – apšaubāma, turklāt autors atbalsta ieslīgšanu mietpilsoniskās izjūtās.²⁵⁹ Tomēr, iepazīstoties ar RS biedru valdes un partijas pirmorganizācijas sēžu protokolos izteiktajiem komentāriem par V. Lāma romāniem, nav īsti saprotama kritikas būtība, jo izteiktie viedokļi ir pārlieku frāžaini un neskaidri, it kā baidoties publiski diskutēt un analizēt to saturu – leģionāru tēmu romānā „Kāvu blāzmā” un mākslinieciskos paņēmienus (modernisma estētiku) romānā „Baltā ūdensroze”. Turpmāk valdes sēdēs, līdz 1959. gada vidum, valda viedoklis – ar vērtējumiem nevajag pārsteigties, kamēr nav pabeigts romāns „Kāvu blāzma”²⁶⁰, un ka ideoloģiskās kļūdas rakstnieka daiļradē radušās sasteigtības dēļ.²⁶¹ Tomēr J. Vanags norādījis uz neskaidru autora pozīciju.²⁶² Iespējams, ideoloģizētā kritika pret V. Lāmu būtu pierimusi, ja nebūtu noticis minētais LKP CK 1959. gada jūlija nacionālkomunistu sagraves plēnums. Arī V. Lāma gadījumā (leģionāru tēma), tāpat kā represēto rakstnieku un literārā mantojuma sakarā, valde baidījies no iespējamām sankcijām, tāpēc partijas pirmorganizācijas jūlija sēdē V. Lāmam adresēta jau daudz skarbāka kritika – viņa apziņā esot buržuāziskās ideoloģijas paliekas²⁶³, 1959. gada 24. septembra sēdē A. Grigulis konstatēja: „Eglonam kā prozaikim vēl jāaug. Eglonam raksturīgi haotiski virpuļojumi.”²⁶⁴ Būtībā tas nozīmē sekojošo: kamēr autors neuzrakstīs partijiski un idejiski atbilstošu darbu (kā Z. Skujiņa „Kolumba mazdēli”), tikmēr viņa daiļrade tiks novirzīta uz perifēriju. Tomēr nevar apgalvot, ka valdes viedoklis būtu vienbalsīgs. V. Lāmu aizstāvēja kritiķis V. Meļinovskis, noraidot pārmērumus par idejiskām kļūdām jaunākajos V. Lāma darbos un uzsverot, ka pieļautajiem trūkumiem ir mākslinieciskas dabas raksturs.²⁶⁵ Drosmīgs bijis rakstnieces Cecīlijas Dineres viedoklis: „Domāju, ja Eglons būtu uzrakstījis romānu par labu partorgu un sliktu kolhoza priekšsēdētāju, neviens viņam nekā nepārmestu. Viņa vaina, ka viņš atgājis no šablona.”²⁶⁶ Pret V. Lāmu vērsto kritiku un viņa romānu recenzēšanu LPSR preses izdevumos, kas turpinājās līdz 1961. gadam, aprakstījis literatūrzinātnieks Harijs Hiršs romāna „Kāvu blāzmā” 1989. gada izdevuma pēcvārdā.²⁶⁷

²⁵⁹ LVA, 473. f., 1. apr., 164. l., 54. lp.

²⁶⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 169. l., 15. lp.

²⁶¹ LVA, 473. f., 1. apr., 182. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1959. g. 8. janv.-1959. g. 24. dec.), 17. lp.

²⁶² LVA, 473. f., 1. apr., 182. l., 18. lp.

²⁶³ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 11. l., 177. lp.

²⁶⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 183. l., 9. lp.

²⁶⁵ LVA, 473. f., 1. apr., 183. l., 9. lp.

²⁶⁶ Turpat, 10. lp.

²⁶⁷ Hiršs H. Ilgi gaidīts romāns. Pēcvārds. Lāms V. *Kāvu blāzmā*. Rīga: Liesma, 1989, 461.–479. lpp.

Partijas oficiālais viedoklis, ko 1959. gada 27. marta partijas pirmorganizācijas sēdē pauda LKP CK sekretārs Vilis Krūmiņš, gan par Z. Skujiņu, gan V. Lāmu ir šāds: „Mietpilsoniska baciliša pazīmīte jaunajos drusku ir.”²⁶⁸ Tādējādi var pievienoties R. Briedim, kurš secinājis, ka oficiālās kritikas reakcija vērsta ne vien pret jauno autoru rakstīšanas veidu, bet arī pret pašiem autoriem. Šī pretreakcija un sasparošānās uzsāka jaunu posmu 50./60. gadu mijas literatūrā, kad pastiprinājās ideoloģiskā uzraudzība un administratīvā iejaukšanās rakstnieku daiļrades procesā, kas gadu gaitā mainīja metodes un aktivitātes formas, pieskaņojoties partijas ideoloģijai un politikai. Šī nostāja veicināja rakstnieku diferencēšanos.²⁶⁹ Pastiprinātā kritika un ideoloģiskā uzraudzība sašaurināja prozas attīstības iespējas. Sabiedrībā sasāpējušus jautājumus ar mākslinieciskiem izteiksmes līdzekļiem bija vieglāk izteikt dzejā, tāpēc turpmākajās desmitgadēs tā izvirzījās priekšā prozai.²⁷⁰ Rakstnieks Z. Skujiņš atzina, ka 1956.–1958. gada literārās diskusijas bija pirmā plašākā sabiedrības sacelšanās pret ideoloģisko diktātu. Tas bija solis patiesības virzienā, kas, neskatoties uz atkušņa straujo beigšanos un nacionālkomunistu sagrāvi, sagatavoja turpmāko literātu paaudzi: „Vecajai, sausajai kūlai cauri izauga jaudīgs zelmenis.”²⁷¹

Lai gan LKP oficiālajā kultūrpolitikā ar A. Pelšes uzsāktajām antinacionālisma kampaņām pieauga dogmatisms – „noskaņojums jaunatnē un inteliģencē tapa arvien pavasarīgāks” – tā to atminas dzejnieks Māris Čaklais.²⁷² Daļai jauno rakstnieku paaudzes, kas ienāca literatūrā 50. gadu nogalē un 60. gadu sākumā, pasaules uzskats bija formējies destalinizācijas liberālo procesu ietekmē, un pat LKP CK antinacionālās kampaņas nespēja mazināt viņu vēlmi pēc reformām un demokrātiskām vērtībām. Taču pastāvošo (sociālisma) iekārtu viņi nenoliedza, toties saskatīja tās trūkumus un pretrunas.²⁷³ „Tie ir cilvēki, kuri uzstājas par iedomāta sociālisma iedomātu ideālu tīrību, ar Ļeņinu sit Staļinu, runā par Ļeņinisko normu atjaunošanu, cenšas reformēt sistēmu, vārdu sakot, nodarbojas ar to pašu, ko vēlāk Čehoslovākijā mēģināja darīt tie, kuri gribēja veidot „sociālismu ar cilvēcisku seju.” – tā M. Čaklais par O. Vācieti un jauno dzejnieku paaudzi.²⁷⁴ 50. un 60. gadu paaudzes inteliģence cerēja reformēt sistēmu no iekšienes, tomēr viņi, kā norādīja D. Bleiere, vairs nav pielīdzināmi

²⁶⁸ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 11. l., 138. lp.

²⁶⁹ Briedis R. Proza 50.–70. gadi. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., 62. lpp.

²⁷⁰ Turpat, 67. lpp.

²⁷¹ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 139. lpp.

²⁷² Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2000, 42. lpp.

²⁷³ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*, с. 86.

²⁷⁴ Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*, 43. lpp.

nacionāļkomunistiem.²⁷⁵ Faktiski kopš 60. gadu sākuma aizvien vairāk atklājās, ka paralēli pastāvēja divi kultūras diskursi.²⁷⁶

No 1959. līdz 1962. gadam PSKP piedzīvoja izteiktas svārstības. 1959. gada 27. janvārī tika sasaukts PSKP XXI kongress, kurā paziņoja par sociālisma uzvaru un pieņēma septiņgades plānu. Kā norāda D. Bleiere, šis kongress, salīdzinot to ar XX kongresu, vērtējams kā solis atpakaļ. Tajā pasludināja cīņas izvēršanu ar pagātnes paliekām – reliģiju un buržuāzisko nacionālismu, uzsvēra literatūras audzinošo lomu.²⁷⁷ Savukārt PSKP XXII kongress (1961. gada oktobrī) atkal pagriezās destalinizācijas virzienā. Tajā pieņēma jauno PSKP programmu, kas izvirzīja mērķi – komunisma celtniecību, kas jāpaveic 20 gados; programmā iekļauta arī jauna tipa cilvēka – komunisma cēlāja – audzināšana, turpinot nesaudzīgu cīņu pret pagātnes paliekām.²⁷⁸ Jāatceras, ka Latvijas kultūras procesus joprojām negatīvi ietekmēja A. Pelšes *buržuāziskā nacionālisma* apkarošanas politika. Tā visasāk izpaudās jautājumos par vēstures mantojumu, etnogrāfiju un folkloru. Spilgtākais piemērs – Jāņu ierobežojumi. Arī literatūrā vērojami mēģinājumi novērst jebkādu brīvdomības izpausmi.²⁷⁹ Tomēr dzejnieks Imants Auziņš šo laiku konturēja tā: „Domājams, ka vietējie dižgari juta, ka ne viņu referātiem, ne svinīgi graužošajiem ievadrakstiem nav cerētā iespaids...”²⁸⁰

60. gadu sākumā aktivizējās jaunie dzejnieki O. Vācietis, V. Belševica, mazliet vēlāk – I. Auziņš un I. Ziedonis. Tolaik izveidojās ciešāki kontakti ar citu PSRS republiku dzejniekiem, tostarp, Hruščova *atkušņa* radīto paaudzi: J. Jevtušenko, A. Vozņesenski, R. Roždestvenski u. c. Maskavas Maksima Gorkija Literatūras institūtā mācījās V. Belševica un K. Skujenieks. Šo paaudzi raksturo brīvdomīgāka attieksme un vēlme pretoties pastāvošajiem principiem literatūrā. Tobrīd Maskavā par formālismu, apolitismu un vecākās rakstnieku paaudzes noniecināšanu iepriekšminētos krievu dzejniekus asi kritizēja. 1962. gada 17. decembrī pirmais sekretārs Ņ. Hruščovs apmeklēja abstrakcionistu izstādi *Manēžā* un neizmeklētiem vārdiem vērsās pret tēlnieka Ernsta Ņeizvestnija (*Эрнст Неизвестный*) skulptūru. Lai arī šī epizode bija absurda, tomēr tā kļuva plaši zināma un izraisīja būtiskas sekas radošās inteliģences attiecībās ar varu.²⁸¹ Nostājoties opozīcijā pret rietumniecisko, tātad naidīgo mākslas stilu,

²⁷⁵ Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*, 2012, 67. lpp.

²⁷⁶ Bleiere D. Kultūrpolitika Latvijā 1959.–1962. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. Nr. 3, 2002, 129. lpp.

²⁷⁷ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*, с. 194.

²⁷⁸ Bleiere D. Kultūrpolitika Latvijā 1959.–1962. gadā, 129. lpp.

²⁷⁹ Bleiere D. Latviešu kultūra abpus dzelzs priekškara: 1945–1990, 28. lpp.

²⁸⁰ Auziņš I. *Piecdesmit gadi bez televīzora*. Atmiņu ainas. II daļa., 29. lpp.

²⁸¹ Ванюков, Д. А. *Хрущевская оттепель*. Москва: Мир книги, 2007, с. 180.

Hruščovs 1962.–1963. gadā izvērta vairākas kampaņas abstrakcionistu un formālistu apkarošanai²⁸², un tas faktiski iezīmēja *atkušņa* beigas.²⁸³

Arī LPSR brīvdomības izpausmes bargi apkaroja. 1962. gada 17. aprīlī nelikumīgi apcietināja dzejnieku Knutu Skujenieku. Par pretvalstisku darbību viņu notiesāja uz septiņiem gadiem. Savās atmiņās Skujenieks vairākkārt uzsvēris, ka viņa arestēšanas īstais cēlonis – kopā ar V. Belševicu veiktā gatavošanās un plāni RS kongresam 1962. gada pavasarī.²⁸⁴ Šajā kongresā, vēl krietni pirms 1965. gada, bijis plānots izbalsot vecākās un dogmatiskākās rakstnieku paaudzes pārstāvjus no valdes. Tas kļuvis zināms, tāpēc K. Skujenieks ticis apcietināts jaunajai paaudzei par biedinājumu. Šo faktu minējuši arī vairāki viņa laikabiedri Laimonis Purs, M. Čaklais, V. Belševica, I. Bērsons.²⁸⁵

RS dokumentos šis fakts parādās ar divu gadu nobīdi. Valdes sēdē 1964. gada 10. decembrī valdes locekļi izskatījuši apcietinātā dzejnieka lietu, un V. Luksam uzdots augstākajās instancēs risināt K. Skujenieka soda samazināšanas jautājumu.²⁸⁶ V. Lukss 1964. gada 19. decembrī nosūtīja LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājam J. Kalnbērziņam vēstuli ar RS valdes sekretariāta lūgumu – apžēlot dzejnieku Skujenieku. Protokolā minēts, ka K. Skujenieku nometnē apmeklējis Ā. Talcis, un dzejnieks nožēlojot savu nodarījumu.²⁸⁷ Tomēr, kā zināms, K. Skujenieks atteicies to darīt.

Šis gadījums, protams, ietekmēja jaunās paaudzes dzejnieku noskaņojumu: „Ar Knuta arestēšanu ātrāk beidzās mūsu jaunības naivuma posms. Šī drāma kļuva par fermentu, lai tas, kam tik un tā bija jānotiek, notiktu ātrāk un konsekventāk.” (I. Auziņš)²⁸⁸.

Ideoloģizētās kritikas uzmanības centrā nonāca 1962. gada 17. novembrī „Literatūrā un Mākslā” publicētā O. Vācieša poēma „Einšteiniāna”, tāpat žurnāla „Liesma” 12. numurā iespiestie dzejoļi „Partijas piederība” un „Tarakāna monologs”, kā arī Ēvalda Vilka stāsts „Divpadsmit kilometri” (publicēts žurnālā „Karogs” 1963. gada 3. numurā).²⁸⁹

LKP CK uzsāka kampaņas vietējo abstrakcionistu un formālistu apkarošanai. 1963. gada 28. un 31. martā republikas radošās inteliģences sanāsmē Zinātņu akadēmijas Lielajā zālē A. Voss detalizēti vērtēja un kritizēja literātu un mākslinieku devumu. Kritikas krustugunīs nonāca

²⁸² Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*, с. 218.–223.

²⁸³ Turpat, с. 208.

²⁸⁴ Skujenieks K. *Raksti*. Rīga: Nordik, 2008, 172.–173. lpp.; Lešinska I. Redzi ir tāda lieta. *Rīgas Laiks*. Pieejams: <http://www.rigaslaiks.lv/resources/files/Intervija%20int%20Skujenieks.pdf> [skatīts: 29.05.2015.]

²⁸⁵ Purs L. *Aizejot atskaties*. Rīga: Apgāds „Signe”, 229. lpp.; Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*, 43. lpp.; Belševica V. *Raksti*. 4. sēj., 183. lpp.

²⁸⁶ LVA, 473. f., 1. apr., 270. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1964.g. 9. janv.-1964.g. 14.dec.), 71. lp.

²⁸⁷ LVA, 473. f., 1. apr., 272. l., 29. lp.

²⁸⁸ Auziņš I., *Piecdesmit gadi bez televizora*. I daļa, 116. lpp.

²⁸⁹ Briedis. *Teksta cenzūras īsais kurss*. Rīga, LU LFMI, 2010, 133. lpp.

O. Vācietis, V. Belševica, M. Kroma, C. Dinere. Pēc sapulces presē parādījās apjomīgi raksti, kā atceras V. Belševica, – tiesāšana notika vairākās pakāpēs. Belševica stāsta, ka vēlējusies pat izstāties no RS, jo savus uzskatus nav vēlējusies mainīt.²⁹⁰ Šī sanāksme plaši atspoguļota M. Čaklā, I. Bērsona, J. Škapara atmiņās²⁹¹.

Bez šaubām, pēc tādas kritikas minētās publikācijas un to autori bija jāapspriež arī RS valdes un partijas pirmorganizācijas sēdēs. 1963. gada 2. aprīļa partijas biroja sēde sākās nevis ar autoru, bet žurnāla „Karogs” redkolēģijas darba kritiku. Redakcijas un RS partijas pirmorganizācijas biroja locekļiem A. Balodim un C. Palkavnieci pārmeta, ka viņi nav sekojuši līdzi un parūpējušies, lai šaubīgos dzejoļus no maketa izņemtu. Lielāko daļu vainas par Ē. Vilka stāsta publicēšanu uzņēmas C. Palkavniece: „„Karogs” centies rādīt visas literatūras attīstību, arī negatīvās tendences.”²⁹² Sēdē taisnojušies arī vairāki partijas biroja locekļi. V. Lukss pārmeta A. Balodim un C. Palkavnieci, ka nav laicīgi novērsuši minēto darbu publikācijas.²⁹³ Pēc šī gadu abi minētie RS biedri zaudēja ar darbu žurnālā „Karogs”, lai arī oficiāli tas tika noformēts, kā A. Baloža un C. Palkavnieces pašu vēlēšanās. Līdzīgi par „Einšteiniānas” publikāciju nācās taisnoties „Literatūras un Mākslas” redaktoram I. Muižniekam.²⁹⁴

Tai pašā sēdē K. Krauliņš informēja par PSRS RS valdes IV plēnumu, kurā runāts par padomju literātu partijisko nostāju un asi kritizēti Jevtušenko, Ērenburgs, Tvardovskis, kuri sludinājuši abstraktu vispārcilvēcīgumu.²⁹⁵ Pēc tam sākās vētrainas debātes par krievu literātu kaitīgo ietekmi uz jauno latviešu autoru daiļradi. Šo uzskatu kvēli atbalstīja B. Saulītis, pasvītrotot, ka vietējie dzejnieki saņēmuši pelnītu kritiku: „Uz visiem stūriem Jevtušenko un Co sevi afišē. Maniaki bijuši vienmēr, te nekāda novatorisma nav.”²⁹⁶

Šī sēde spilgti ilustrē RS partijas pirmorganizācijas un saistībā ar to arī valdes darba stilu un metodes līdz RS V kongresam, – jebkurš individuāls un nonkonformistisks izteikums vai tendence mainīt pastāvošo situāciju, kā arī, protams, atkāpšanās no partijas principiem tika nesaudzīgi un asi un personiski kritizēta. Protokolā fiksēts I. Bērsona izteikums: Jābaidās no galējiem pārspilējumiem. Jābūt saprātīgiem, vērtējot daiļrades procesu. [...] kritika ir arī kritizējusi, bet ne vienmēr pārliecinoši. Jevtušenko no krievu dzejas nevarēs izsvītrot. Labākajā

²⁹⁰ Belševica V. *Raksti*. 4. sēj., 119. lpp.

²⁹¹ Čaklais M. *Laiks iegravē*, 51.–60.lpp.; Bērsons I. Uzbrukumi un aizstāvēšanās (-na). No 1963. gada literārās dzīves hronikas. Kacena V. *Balle beidzaspusnaktī*. Rīga: Mansards, 2013, 203.–208. lpp.

²⁹² LVA, PA-7263. f., 1.apr., 12. l. (Протоколы партийных бюро. Планы работ. 18. окт. 1960. г.–16. июль 1963. г.), 119.–120. lp.

²⁹³ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 12. l., 121. lp.

²⁹⁴ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 16. l. (Протоколы партийных собраний. 29. янв. 1963. г.–25. дек. 1968. г.), 10. lp.

²⁹⁵ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 15. l. (Протоколы партийных собраний. 18. окт. 1960. г.–24. дек. 1962. г.), 5.–6. lp.

²⁹⁶ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 16. l., 8. lp.

viņa dzejas daļā ir liels politisks, māksliniecisks, estētisks spēks, par ko esam jūsmojuši, tā jau ir vēsture.” [pasvītrojums protokolā],²⁹⁷ ar ko Bērsons centies mīkstināt aso O. Vācietim un V. Belševicai adresēto kritiku. Taču A. Grigulis atbildējis ar sekojošo: „Biedri Bērson, jums nav runas dāvanu, un jūs nevarat noformulēt savas domas. Turpmāk uzrakstiet, ko gribat teikt, būs mazāk aplamību [...] Mūsu priekšā fakts, kuru apspriež visa kapitālistiskā pasaule. Kāda tiesība tad mums te runāt par talantu, kas paliks vēsturē? [...] Tagad ir jaunatnes vidū liels apmulsums, un to sekmē arī O. Vācieša un V. Belševicas neskaidrie dzejoļi. [...] Kritiķis nedrīkst nomaldīties trijās priedēs. [...] Jo mazāk būs šo „talantīgo” dzejnieku, kas var noiet līdz valsts nodevībai, jo stiprāki mēs būsim.” [pasvītrojums protokolā]²⁹⁸ A. Griguļa viedokli atbalstīja arī Ā. Talcis.²⁹⁹ Griguļa uzstāšanās atsauc atmiņā Staļina laika politiskās prāvas, kad cilvēki apsūdzēti visos nāves grēkos bez jebkādiem pierādījumiem, un arī šīs sēdes noslēgumā O. Vācietis un V. Belševica pasludināti bezmaz par tautas ienaidniekiem (viņi paši tajā nepiedalījās).

1963. gada 30. maijā V. Belševicas un O. Vācieša dzeja apspriesta arī RS valdes sēdē, šoreiz piedaloties arī abiem autoriem. Iepriekš notikušajās sēdēs debatēs praktiski nepiedalījās valdes locekle un dzejas sekcijas konsultante M. Ķempe, taču 30. maija sēdē arī viņa pievienojās kritizētājiem, uzsverot, ka jācīnās par dzejas vienkāršību, formas un satura vienotību: „Padomju dzejnieks nekad nedrīkst aizmirst, ka viņš raksta ne tikai savai, bet visai padomju tautai.”³⁰⁰ M. Ķempe atzina, ka RS biedri pamatoti kritizējuši M. Kromas, V. Belševicas un O. Vācieša darbus.³⁰¹ Var pieļaut, ka Ķempes paustais viedoklis bija tikai nodeva *partijas līnijai*, jo parasti viņa atbalstījusi jaunos dzejniekus, savus skolniekus, kaut arī neformāli. L. Brīdaka atceras: „nevienu reizi es nebiju dzirdējusi, ka viņa [M. Ķempe] kādam teiktu, – vajag rakstīt par šodienas tēmām, par pretkara tēmām. Viņa sacīja...[.] ja neizlasīsiet Virzas „Straumēnus”, tad nekas no jums neiznāks. Viņa zināja vērtības, un viņa orientēja uz vērtībām.”³⁰² M. Ķempes uzstāšanos šajā sēdē L. Brīdaka skaidro ar M. Ķempes pretrunīgo raksturu un vēlēšanos būt oficiāli atzītai padomju dzejniecei.³⁰³

Kritizētā V. Belševica uzdeva RS valdei jautājumu: „Cik tālu pieļaujama sāpju dzeja? Kā lai saprot K. Marksa devīzi visu apšaubīt? Vai mums jāuzceļ Ķīnas mūris, noliedzot visu jauno, kas rodas ārzemēs?”³⁰⁴ Uz to J. Niedre atbildēja: „Mūsu lielajā dzīvē šaubīties par visu nozīmē izstāties no sabiedriskās cīņas pozīcijām. Kas attiecas uz sāpju dzeju, tā bija jau mūsu senčiem,

²⁹⁷ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 16. l., 10.–11. lp.

²⁹⁸ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 16. l., 16. lp.

²⁹⁹ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 16. l., 15. lp.

³⁰⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 252. l., 16. lp.

³⁰¹ LVA, 473. f., 1. apr., 252. l., 16. lp.

³⁰² Saruna ar L. Brīdaku 18.05.2015.

³⁰³ Saruna ar L. Brīdaku 18.05.2015.

³⁰⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 252. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1963.g. 10. janv.-1963.g. 13.dec.), 16. lp.

bet tai cauri vīdēja optimisms, folklorā saglabāja tautas ticību uzvarai, labākai nākotnei.[..] Nedrīkst domāt par sīkumiem, izejot lielajā cīņā. Mūsu ideoloģijai, kurai jāaudzina nākotnes cilvēks, jābūt kā bultai, kas trāpa mērķī.”³⁰⁵ Šīs morālās eksekūcijas noslēgumā pieņemts lēmums turpmāk pievērst vairāk uzmanības dzejas sekcijas darbam, lai *tamlīdzīgas kļūdas* izskaustu pašos pamatos.

Protokolā teikts, ka O.Vācietis un M. Kroma atvainojušies un apsolījuši, ka turpmāk rūpīgāk pārdomās publicēšanai iesniedzamos dzejoļus. V. Belševicas vārda zem šī solījuma nav. Tas uzsvērts arī dzejnieces atmiņās: „Pēc tā laika nerakstītajiem likumiem jebkurai literārai tiesai vajadzēja beigties ar apsūdzēto nolūgšanos un solījumiem tā vairs nedarīt. To solīt mēs nevarējām un negribējām.”³⁰⁶

Tomēr, iedziļinoties ideoloģiskās kampaņas sakarā izvērstajās debatēs, atklājas, ka pārsvarā tās bija partijas, mazāk – RS valdes iniciētas. Nevar noliegt arī atsevišķu RS valdes locekļu (A. Griguļa) tieksmi personīgi izrēķināties ar opozicionāriem (O. Vācieti, V. Belševicu, I. Bērsonu, u.c.). Arī M. Čaklais atceras: „Likās, ka *daļa no biedriem* to vien bija gaidījuši kā šo dienu.”³⁰⁷ Savukārt Jānis Škapars ir pārliecināts, ka nesaudzīgās kritikas pamatā bija ne tikai ideoloģiskais aspekts, bet arī vecākās paaudzes cīņa par savas vietas un prestiža saglabāšanu literatūrā, tādējādi deformējot dabisko literāro procesu. Tieši tāpēc vecākās pēckara paaudzes rakstnieki tika cildināti, bet jaunie – asi kritizēti.³⁰⁸

Zināma noskaņojuma maiņa atklājas turpmāko sēžu dokumentos, kam raksturīga krietni saudzīgāka attieksme pret iepriekš bargi kritizētajiem. Piemēram, RS partijas pirmorganizācijas birojs neliedza O. Vācietim doties uz Poliju 1963. gada 16. aprīlī,³⁰⁹ un tas pēc pavisam nesen saņemtās kritikas! Savukārt partijas pirmorganizācijas sēdē 1963. gada 13. decembrī Ž. Grīva pauda atbalstu dzejniecei M. Kromai: „...kritika, ko izteicis A. Grigulis XIX kongresā, vēl nav visas partijas pirmorganizācijas domas. Darbs turpinās, un ne viss, kas paveikts pēc partijas lēmumiem ideoloģijas jautājumos, vēl parādījies presē un atsevišķās grāmatās.”³¹⁰ Iespējams, noskaņojuma maiņas cēloni atklāj valdes pirmā sekretāra V. Luksa jautājums O. Vācietim – par iestāšanos PSKP rindās.³¹¹ Vienlaikus partijas birojā izskanēja šāds izteikums: „Labi, ka dzejnieks jūtas možs un daudz strādā, ka viņš ir komunist, kaut arī bez partijas biedra

³⁰⁵ LVA, 473. f., 1.apr., 252. l., 17. lp.

³⁰⁶ Belševica V. Raksti. 4. sēj. Rīga: Jumava, 2002, 119. lpp.

³⁰⁷ Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*, 55. lpp.

³⁰⁸ Škapars J. *Barjerskrējiens*. Dienasgrāmata 1969–1979. Rīga: Dienas Grāmata, 2008, 16.lpp.

³⁰⁹ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 12. l. (Протоколы партийных бюро. Планы работ. 18. окт. 1960. г.–16. июль 1963. г.), 123. lp.

³¹⁰ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 13. l. (Протоколы партийных бюро. Планы работ. 16. июль 1963. г.–25. окт. 1966. г.), 25. lp.

³¹¹ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 13. l., 25. lp.

kartes.”³¹² Un jau 1965. gada 19. janvārī, uzņemot O. Vācieti komunistiskās partijas kandidātos, partijas biroja lēmumā teikts: „Vācieša dzejā nekad nav bijusi nihilistiska nostāja..”³¹³ Jāpieb

Šķiet, ka RS valdei pret O. Vācieti bijusi īpaša attieksme. Viņu, kā iepriekš redzams, kritizēja, bet pēc tam piešķīra zināmas privilēģijas un komunistu biedru karti. Iespējams, tas bija mēģinājums *pārvilināt* dzejnieku savā pusē, iedarot vai vismaz *pieradināt*? Laikabiedri atminas, ka Vācieti uzskatīja par ģēniju³¹⁴ un patiesi cienīja viņa talantu. Daina Avotiņa atceras: „Visi vecie buki, pat Sudrabkalns un citi, neiedrošinājās. Ojārs ir Ojārs. Ojka.”³¹⁵ Laikabiedri atminas, ka vēlākā periodā O. Vācietis diezgan bieži neesot apmeklējis RS sēdes un pat kongresus,³¹⁶ kā arī turpmāko gadu sēžu protokolos par O. Vācieša daiļradi asas kritikas nav (arī dzejoļa – pamfleta „Potjomkina sādža” sakarā, pret kuru 1966. gada LKP XX kongresā asi vērsās A. Pelše).³¹⁷

Savukārt Ē. Vilku turpināja kritizēt. K. Krauliņš, kā atminas L. Purs, bijis viens no lielākajiem Ē. Vilka kritizētājiem un mēdza atkārtot: „Ē. Vilks joprojām nav ticis vaļā no abstraktā, vispārcilvēciskā humānisma. Autoram jābūt kaujinieciskākam, partejiskākam.”³¹⁸ L. Purs uzskatīja, ka pēc šī stāsta asās kritikas Ē. Vilka talants dzisa – „viņš nespēja pārvarēt laikmetu sevī un sevi laikmetā”.³¹⁹ Tikai 1966. gada 13. oktobrī RS valde nolēma atļaut izdot Ē. Vilka stāstu „Divpadsmit kilometri”, kas iekļauts stāstu krājumā „Mežonis” (1968)³²⁰

³¹² LVA, PA-7263. f., 1.apr., 13. l., 26. lp.

³¹³ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 17. l. (Протоколы партийных собраний. 16. июль 1963. г.–15. сент.1966. г.), 72. lp.

³¹⁴ Saruna ar L. Brīdaku 18.05.2015.

³¹⁵ Repše G. *Brālis. Ojārs Vācietis*. Rīga: Pētergailis, 2005, 140. lpp.

³¹⁶ Saruna ar L. Brīdaku 18.05.2015.

³¹⁷ Vārdaune Dz. *Dzeja 50.–60. gadi*, 123. lpp.

³¹⁸ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 13. l., 26. lp.

³¹⁹ Purs L. *Aizejot atskaties*. Atmiņu atspulgas par noslēpto un viltniecisko, 14. lpp.

³²⁰ LVA, 473. f., 1.apr., 304. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1966.g.), 47. lp.

4. IZMAIŅAS RS VALDES UN LITERĀRĀ PROCESA VADĪBĀ PĒC RS V KONGRESA (1965–1969)

Būtiska robežšķirtne, kas spēcīgi ietekmēja turpmāko literāro procesu, bija RS V kongress, kas norisinājās 1965. gadā (14.–16. decembrī) un latviešu kultūrvēstures atmiņā saglabājies kā revolucionārs. Šo notikumu īpaši tēlaini raksturojis Z. Skujiņš: „Vecie, iedresētie lauvas, kas gadiem gulējuši uz posteņu pjedestāliem dekoratīvi nedzīvi, līdzīgi cementa brāļiem Vērmaņdārzā, vēlēšanās dabū pa dibenu.”³²¹ Kongresā izbalsoja komunistiskajai partijai lojālākos RS valdes locekļus: A. Griguli, Ž. Grīvu, K. Krauliņu, J. Niedri un J. Vanagu. Jaunievēlētās valdes divas trešdaļas ieņēma jaunās paaudzes literāti, kurus valdē ievēlēja pirmoreiz. *Vecajai gvardei* palika tikai divpadsmit vietas, ko ieņēma A. Balodis, V. Bērce, M. Birze, M. Ķempe, V. Lācis, V. Lukss, V. Meļinovskis, A. Sakse, J. Sudrabkalns, A. Upīts, A. Vējāns, N. Zadornovs (sk. pielikumā). Lai izvērtētu šī svarīgā kultūras notikuma ietekmi un jaunievēlētās RS valdes sastāvu, nepieciešams aplūkot šī RS kongresa sagatavošanās priekšdarbus un norisi.

4.1. RS V kongresa sagatavošanas priekšvēsture un tā norise

RS valdes, sekretariāta un partijas pirmorganizācijas dokumentos nav atrodama plašāka informācija, kādi priekšdarbi veikti kongresa sagatavošanas laikā, tādēļ ziņas meklētas RS biedru atmiņās. Vairāki RS biedri minējuši³²², ka kongresu sagatavojis jaunievēlētais RS partijas pirmorganizācijas birojs (1965. gada septembrī). Kā jau iepriekš minēts, partijas birojam vienmēr bija noteicošā loma RS valdes locekļu izraudzīšanā. Birojā sastādīto sarakstu pēc tam apstiprināja LKP CK. Šis princips bija spēkā arī citu PSRS republiku Rakstnieku savienībās, lai nodrošinātu komunistiskās partijas interesēm atbilstošu kadru izvēli.³²³ Tādēļ varas aprindām bija ļoti svarīgs partijas biroja sastāvs. Tālaika LKP CK instruktors Jānis Škapars atceras, ka LKP pirmais sekretārs A. Voss, kurš kontrolēja kongresa sagatavošanu, bija iecerējis valdē redzēt partijai lojālos A. Griguli, J. Niedri, J. Vanagu, K. Krauliņu, savukārt valdes pirmā sekretāra amatam bija iecerēta Ž. Grīvas kandidatūra,³²⁴ bet par sekretāriem plānoja ievēlēt Valdi Rūju un Jāzepu Osmani.³²⁵ To apstiprina vairāku RS biedru – I. Auziņa, I. Bērsona, L. Brīdakas, M. Čaklā, G. Priedes, Z. Skujiņa – atmiņas.³²⁶ Z. Skujiņš atceras, ka Ž.

³²¹ Skujiņš Z. *Patiesību karnevāls. Siržu zagļu uznāciens*. Raksti. 9. sēj., Rīga: Mansards, 2010, 161. lpp.

³²² Saruna ar I. Bērsonu 25.05.2015.; Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads. *Literatūra un Māksla Latvijā*, Nr.2 (81), 2001, 8.–9. lpp.

³²³ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*, с. 22.

³²⁴ Škapars J. *Barjerskrējiens*. Dienasgrāmata 1969–1979. Rīga: Dienas Grāmata, 2008, 20. lpp.

³²⁵ Saruna ar I. Bērsonu 25.05.2015.

³²⁶ Saruna ar I. Bērsonu 25.05.2015.; Saruna ar L. Brīdaku 18.05.2015. (sk.6. pielikumā);

Grīvas nesimpātisko rakstura īpašību dēļ daudz RS biedru vēlējušies viņam ieriebt, tādēļ izdevies apvienot tik lielu skaitu rakstnieku kopīgai pretestībai.³²⁷ Ž. Grīva pat esot mēģinājis uzpirkt O. Vācieša autoritāti, – to savā dienasgrāmatā minējis gan G. Priede³²⁸, gan Ludmila Azarova.³²⁹

Tāpēc bija svarīgi *izbalsot* no partijas biroja Ž. Grīvu un ievēlēt tajā potenciālos jaunās RS valdes locekļus.³³⁰ RS partijas pirmorganizācijas birojā tobrīd jau bija ievēlēti I. Ziedonis, R. Ezera, Ā. Elksne, I. Bērsons un G. Priede. Kopīgiem spēkiem Ž. Grīvu tiešām izdevās dabūt laukā, un 1965. gada 22. septembra RS partijas pirmorganizācijas birojā ievēlēja I. Ziedoni, G. Priedi, V. Bērci, Ā. Elksni, R. Ezeru, V. Luksu, V. Mihailovu, I. Lubēju, A. Balodi un I. Bērsonu (vēlāk jaunajā RS valdē ievēlēja visus partijas pirmorganizācijas biroja locekļus, izņemot I. Lubēju). G. Priede savā dienasgrāmatā atstājis šādu ierakstu: „Esmu atkal RS partijas biroja loceklis [...] Nevienas tukšas vietas, nevienas goda mēbeles – tas nu vēl tā, bet: neviena nelādzeņa!!! [...] Tas viss kopā izskatās tik labi [...] Tas izskatās pēc īsām, lietišķām sēdēm. Tas izklausās pēc atklātas valodas.”³³¹ Viss iepriekšminētais liecina, ka RS valdē un partijas birojā būtiskas pārmaiņas sākušās tieši 1965. gada septembrī.

G. Priede stāsta, ka pirms partijas biroja pārvēlēšanas īpašas kopā sanākšanas nav bijis, taču liela loma kongresa sagatavošanā bijusi arī Literatūras fonda direktorei Elvīrai Zaķei, kas aģitējusi par Ž. Grīvas izbalsošanu.³³² Z. Skujiņš viņas aktivitātes izskaidro kā personīgā aizvainojuma sekas, jo Zaķe vairākkārt cietusi no kādreizējā frontes biedra Grīvas augstprātības un nepatīkamajiem izlēcieniem.³³³ M. Čaklais, G. Priede, Z. Skujiņš atceras, ka gatavošanās kongresam galvenokārt notikusi Gunāra Priedes un Vizmas Belševicas dzīvokļos,³³⁴ savukārt L. Azarova minējusi arī O. Vācieša māju.³³⁵ G. Priede atmiņās ne reizi vien stāstījis, ka V. Lukss viņam esot piedāvājis RS valdes pirmā sekretāra amatu, bet to uzzinājusi LKP CK, un Priede

³²⁷ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 141. lpp.

³²⁸ Priede G. *Dienasgrāmata*. 1965. gads. *Gunāra Priedes dzīve un darbi 1959–1968*. (sast. I. Struka). Rīga: Jumava: 2014, 534. lpp.;

³²⁹ Beinerte V. Ojārs Vācietis. Atvilktnēi. Malkas pagrabam. Mūžībai. Portāls *Tvnet*. Pieejams: http://www.tvnet.lv/izklaide/popkultura/42651-ojars_vacietis_atvilktnēi_malkas_pagrabam_muzibai [skatīts: 31.05.2015.]

³³⁰ Saruna ar I. Bērsonu 25.05.2015.; Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. *Rakstnieku savienība*. 1965. gads, 2001, 9. lpp.

³³¹ Priede G. *Dienasgrāmata*. 1965. gads. *Gunāra Priedes dzīve un darbi*, 532. lpp.

³³² Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. *Rakstnieku savienība*. 1965. gads, 9. lpp.

³³³ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 142. lpp.

³³⁴ Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*, 44. lpp.; Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 141. lpp.

³³⁵ Beinerte V. Ojārs Vācietis. Atvilktnēi. Malkas pagrabam. Mūžībai. Portāls *Tvnet*. Pieejams: http://www.tvnet.lv/izklaide/popkultura/42651-ojars_vacietis_atvilktnēi_malkas_pagrabam_muzibai [skatīts: 31.05.2015.]

iecelts Kino savienības pirmā sekretāra amatā.³³⁶ I. Bērsons gan neko tādu neatminas un šos izteikumus apšaubā.³³⁷

Izpētot RS V kongresa referātus un debašu stenogrammas, izteikti jūtama jaunās rakstnieku paaudzes opozīcija, kas vērsās pret atsevišķiem vecākās paaudzes valdes locekļiem (A. Griguli, Ž. Grīvu) un LKP CK delegāciju. Jāatzīmē, ka kongresā no RS valdes iepriekšējā sastāva (līdz 1965. gada decembrim) nepiedalījās V. Lācis, A. Sakse, Ā. Talcis; no reģistrētajiem 170 RS biedriem kongresā piedalījušies 147.³³⁸

Jau pirmajā kongresa dienā (14. decembrī) rakstnieks Z. Skujiņš uzstājās ar līdzšinējās RS valdes darbības kritiku, apgalvojot, ka tā nav gatava kārtot ar literatūru saistītas lietas, un arī nekad nav to aktīvi darījusi.³³⁹ Šajās debatēs krasi izpaužas jaunās rakstnieku paaudzes un citu liberāli orientēto rakstnieku opozicionārā nostāja. Viņi pēla un apstrīdēja ne vien līdzšinējās RS valdes darbību, bet arī atļāvās diezgan nepārprotamu padomju režīma un kultūrpolitikas kritiku. Iespējams, bailēs no iespējamām represijām, ko varētu piemērot LKP CK un RS valde, asākās debates pietauptas kongresa pēdējai dienai (16. decembrim), kad tribīnē cits pēc cita kāpa jaunās paaudzes autori – I. Auziņš, V. Belševica, M. Čaklais, G. Priede, O. Vācietis, gandrīz visi jaunievēlētās RS valdes (1965–1972) locekļi. Ar savām atziņām viņiem pievienojās gados vecākie domubiedri – V. Bērce un V. Meļinovskis.

Neitrālu pozīciju kongresā saglabāja RS valdes pirmais sekretārs V. Lukss. Viņa kongresa pirmajā dienā nolasītais referāts bija acīmredzama formāla nodeva, pakārtota atbilstošajām komunistiskās partijas direktīvām. V. Lukss atgādināja gan PSKP XXII kongresā izvirzīto uzdevumu izpildi, gan partijisko principu ievērošanu un uzturēšanu arī turpmāk; viņš uzskaitīja tos rakstniekus un viņu darbus, kuri pēdējo septiņu gadu laikā palīdzējuši piedalīties *jaunā cilvēka – komunisma cēlāja – audzināšanā*, kā to literātiem uzdevusi partija PSKP XXII kongresā. Kā spilgākos šī perioda darbus V. Lukss izcēla Z. Skujiņa romānus „Kolumba mazdēli” un „Fornarina” un Ilzes Indrānes romānu „Lazdu laipa”.³⁴⁰ J. Škapars atminas, ka V. Luksa uzstāšanās nav bijusi pa prātam LKP CK sekretāriem A. Pelšem un A. Vosam, kuri izteikušies: „Neostaļinisma apstākļos pie rakstniecības stūres bija nepieciešamāki cietāki, principiālāki, partijiskāki komunisti.”³⁴¹ Tāpat abus augstos viesus neapmierināja arī RS partijas pirmorganizācijas sekretāra V. Bērces mērenais uzstāšanās stils.

³³⁶ Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads, 8. lpp.; Priede G. Dienasgrāmata. 1965. gads. *Gunāra Priedes dzīve un darbi 1959–1968*, 538., 545. lpp.;

³³⁷ Saruna ar I. Bērsonu 25.05.2015.

³³⁸ LVA, 473. f., 1. apr., 285. l. (Latvijas Padomju rakstnieku V kongresa materiāli, I sēj. 1965. g. dec.), 87. lp.

³³⁹ LVA, 473. f., 1. apr., 285. l., 55. lp.

³⁴⁰ LVA, 473. f. 1. apr., 285. l., 3.–23. lp.

³⁴¹ Škapars J. *Barjerskrējiens. Dienasgrāmata 1969–1979*, 2008,

Sekojoš kongresa norisei, redzams, ka izteiktu pārsvaru tajā guva liberāli orientētie rakstnieki, tāpat ar atsevišķu jaunās paaudzes rakstnieku palīdzību veikta agrāk ideoloģiski konfrontēto autoru un viņu darbu rehabilitācija, kā arī izskanējis aicinājums pārvērtēt literatūras uzdevumus un būtību.

V. Lukss kongresa pirmajā dienā sacīja: „Literatūras un mākslas uzdevums – dot prieku un iedvesmu miljoniem cilvēku, izteikt viņu gribu, jūtas un domas, darīt viņus idejiski bagātākus un morāliski audzināt.”³⁴² Taču otrajā kongresa dienā, 15. decembrī, dzejnieks I. Auziņš nostājās pretējā pozīcijā: „...dzīve nav tikai prieks, laime, dzīvē ir arī bēdas, skumjas, šaubas”³⁴³ I. Auziņš uzsvēra, ka literatūrā un arī publicistikā rakstniekiem jādod brīvākas mākslinieciskās iespējas un jāļauj eksperimentēt.³⁴⁴ Viņa viedokli atbalstīja arī nesen uzņemtais RS biedrs (1964), kinoscenārists Antons Broks: „Kāpēc zinātniekam nepārmet, ja viņš simtreiz, 120 reizes eksperimentē un nevar atrast galīgo atbildi? Tā ir norma, par to neuztraucas, viņu netur aizdomās, nevēršas pret viņu. Tā jābūt arī pret literatūras darbiniekiem. (Aplausi.) Ir jātic dzejniekam, nedrīkst viņu turēt aizdomās!” [protokolā ar zaļu tinti pierakstīts – „Salīdzinājums aplams!”]³⁴⁵ Atsevišķi vecās valdes locekļi dabūja uzklaut kritiskus izteikumus, turklāt tie bija adresēti konkrēti, saucot personu vārdā. Dramaturgs P. Pētersons³⁴⁶ aizstāvēja 1963. gadā nopelto Ē. Vilka stāstu „Divpadsmit kilometri”. Arī valdes loceklis (1958 – 1965) kritiķis V. Meļinovskis uzstājās pret kolēģa K. Krauliņa aso šī stāsta kritiku,³⁴⁷ kā arī pret J. Niedres recenziju, kas kavējusi I. Indrānes romāna „Lazdu laipa” publicēšanu žurnālā „Karogs”; dažiem romāna varoņiem bijušas pārāk pareizas biogrāfijas: „skolniece Ilze sarakstās ar demokrātisko zemju jauniešiem – vācu puisī. Vai Ilze potenciālais ārzemju aģents? (Zālē smieklī.)”³⁴⁸

Liberāli orientētie rakstnieki runāja par agrākā literārā mantojuma nepietiekamu apguvi.³⁴⁹ Viens no drosmīgākajiem bija jaunais dzejnieks M. Čaklais, kurš atklāti kritizēja un apšaubīja iepriekšējās valdes realizēto literārā procesa vadību: „Es ļoti atvainojos, ja es ar šo aizvainošu kādu, bet, manuprāt, viens otrs no dzīvajiem rakstniekiem varēja pagaidīt ar „Rakstu” izdošanu vairāku sen neizdotu literārā mantojuma autoru vārdā.”³⁵⁰ M. Čaklais uzsvēra nepieciešamību pēc daudz plašākas un pamatīgākas literārā mantojuma pārskatīšanas, aicinot atteikties no rakstnieku ideoloģizācijas un kategorizācijas, kas negatīvi ietekmējusi

³⁴² LVA, 473. f., 1. apr., 285. l., 3. lp.

³⁴³ Turpat, 72. lp.

³⁴⁴ Turpat, 74. lp.

³⁴⁵ Turpat, 30. lp.

³⁴⁶ Turpat, 1. lp.

³⁴⁷ Turpat, 72. lp.

³⁴⁸ Turpat, 78. lp.

³⁴⁹ Turpat, 76.–77. lp.

³⁵⁰ Turpat, 19. lp.

priekšstatus par atsevišķu autoru literārajiem darbiem.³⁵¹ Viņš runāja par nepieciešamību aktīvāk publicēt A. Čaka, E. Ādamsona, V. Grēviņa A. Kurcija daiļrades opusus³⁵² un akadēmisku Raiņa kopoto rakstu izdošanu.³⁵³ Dzejnieks aicināja arī pārskatīt mācību programmas un kritiski izvērtēt latviešu literatūras mācīšanas metodiku un literatūras hrestomātijas: „Vidusskolā un arī augstskolā par daudziem rakstniekiem māca apmēram šādi: labs, lielisks rakstnieks, tikai ar pretrunām, novirzēm, kļūdām, maldiem, zemtekstā atstājot domu: ja nebūtu šo pretrunu, šo maldu, šo kļūdu, autors būtu vēl labāks. Tas ir vulgārs priekšstats.”³⁵⁴

Debatēs daudzi pievērsās arī būtiskām sociālpolitiskām problēmām, pakārtotā formā paužot padomju sistēmas un režīma kritiku. O. Vācietis no tribīnes netieši vērsās pret A. Pelšes realizēto politiku, tā cenšoties rehabilitēt latviešu tautas nacionālo vērtību un fokloras nozīmi: „Es, piemēram, nevaru saprast, kāpēc no mūsu kalendāriem izkrituši Līgo svētki. Nevar būt, kas tas ir vienkārši korektora kļūdas dēļ, ka viņš būtu izlaidis (smieklī zālē) [...] Es negribu tēlot Antiņu. Acīmredzot no kaut kurienes ir kāds mājiens bijis. Es nesaprotu, kāpēc. Ar Līgosvētkiem, ar viņu nepopularizēšanu, – patiesībā viņus nav ko popularizēt, viņus svin tāpat (aplausi)...[...] Mēs ar Līgo svētkiem zaudējam daudz no savas tautas daiļrades, arī no savām dainām.”³⁵⁵ (I. Ziedonis atcerējās, ka O. Vācietis esot pat vācis parakstus par atļauju svinēt Līgo svētkus; Ziedonis atzinās, ka bijis par glēvu, lai parakstītos, jo baidījies no iespējamām represijām. Tomēr nav norādīts periods, kad tieši tas noticis.³⁵⁶) Runas turpinājumā O. Vācietis atklāti uzstājās par atklātību gan sabiedrībā, gan literatūrā, adresējot vāji slēptu kritiku atsevišķiem RS valdes locekļiem: „Reabilitācija, kas ir izsludināta nevainīgiem cilvēkiem, kas cieta nevainīgi, tā vēl nav pietiekama reabilitācija. [...] Medaļas otra puse ir nosodījums tam, kas darīja to – spiests vai nespiests. Tas ir sirdsapziņas jautājums.”³⁵⁷

Viens no kongresa kulminācijas mirkļiem, kas it kā izlādēja kongresa saspringto atmosfēru brīvdomīgo runu dēļ, bija humorista un satīriķa Valda Artava uzstāšanās. Artavs atminas, ka tribīnē kāpis bez aicinājuma un bez īpašas gatavošanās, jo arī agrāk nav aktīvi iesaistījies RS norisēs.³⁵⁸ Viņa uzstāšanās aizplīvurotā formā bija veltīta cenzūras problēmai: „Bērnībā vecāki mani biedēja ar kaut kādu vecīti. Ja neklausīšot, viņš atnāks un paņems mani ciet. Tagad redaktori mani biedē [...] kas ir šis dīvainais vecītis? Varbūt viņu vajag demonstrēt?

³⁵¹ LVA, 473. f., 1. apr., 286. l. (Latvijas Padomju rakstnieku 5. kongresa materiāli, II sēj. 1965.g. dec.), 21. lp.

³⁵² Turpat, 18. lp.

³⁵³ Turpat, 22. lp.

³⁵⁴ Turpat, 22. lp.

³⁵⁵ Turpat, 63. lp.

³⁵⁶ Repše G. *Brālis. Ojārs Vācietis*. Rīga: Pētergailis, 2005, 119. lpp.

³⁵⁷ LVA, 473. f., 1. apr., 286. l. (Latvijas Padomju rakstnieku 5. kongresa materiāli, II sēj. 1965.g. dec.), 66. lp.

³⁵⁸ Artavs V. Cik jautri man ir gājis...Kopā ar mūsu virtuozo zaobgali Valdi Artavu. No: *Grāmatas aizkulises*. (sast. R. Luginska, S. Viese). Rīga: Sol Vita, 2002, 163. lpp.

Varbūt mēs esam viņu paši izgudrojuši, tāpat kā ticīgie dieviņu, un tagad nezina, kā tikt vaļā.”³⁵⁹ Pēc tam viņš jautāja kongresa dalībniekiem: „...vai Dziesmu svētku laikā, kad nodziedāts Melngaiļa „Jāņu vakars” – vai pēc ovācijām, „vecītis” nav izdarījis nekādus secinājumus? „Varbūt viņam dzirdes aparāts nav kārtībā? (Zālē aplausi.)”³⁶⁰ Tas bija ļoti drosmīgs solis, ņemot vērā, ka V. Artavs 1965. gada nogalē vēl nebija RS biedrs (uzņemts 1969. gada 3. decembrī³⁶¹) un tāda uzstāšanās varēja apdraudēt viņa turpmāko karjeru. Vēlāk V. Artavs stāstīja: „...es pats brīnos, kur man bija prāts kāpt augstajā tribīnē un partijas valdības vadītāju klātbūtnē runāt savus jokus.”³⁶² Pret cenzūru un meliem kongresā uzstājās arī V. Belševica un H. Heislars.

No šodienas viedokļa raugoties, diezgan kuriozas šķiet A. Griguļa un Ž. Grīvas uzstāšanās. Piemēram, Ž. Grīva pauda sašutumu, ka kongresā netiek pārrunāti aktuāli literatūras jautājumi un tematika, piemēram, PSRS sasniegumi, sākot ar pirmo „Sputņiku” un beidzot ar Āfrikas atbrīvošanos un Kongo traģēdiju. Oponējot agrākā literārā mantojuma aizstāvētājiem, viņš teica: „prozā turpina valdīt vecie Blaumaņa sižeti, konflikti, laikmeta tipi. Nav brīnums, ka šodien dažs labs labprātāk lasa Blaumaņa „Salna pavasarī” nekā mūsu [Ž. Grīvas, A. Griguļa, J. Niedres u. c.] sarakstītās grāmatas.”³⁶³ Ž. Grīvas runu caurvij nevēlēšanās samierināties ar vecākās rakstnieku paaudzes zaudēto statusu, ar zaudēto prestižu literatūrā un kritikā, tajās izskan nostalgija pēc pēckara gadiem. Mēģinājumi saglabāt agrāko autoritāti saklausāmi A. Griguļa stāstījumā, cik grūti viņu paaudzei klājies kara un pēckara gadus, nobeidzot ar dramatisku izskaņu: „Arī šobrīd vēl kara trokšņi dzirdami.”³⁶⁴ Bijušās autoritātes vārdā Grigulis pūlējās apelēt pie M. Čaklā sirdsapziņas, uzsverot, ka M. Čaklais ir tieši viņa bijušais skolnieks, turklāt talantīgs, un taisnojās par valdes pieļautajām kļūdām atsevišķu autoru kritikā, kā tas bijis V. Grēviņa gadījumā: „Grēviņa dzeja, kura man ļoti patīk [aut. – izcēlums], ir romantiska dzeja, ir apolitiska. Viņa iznāca tajos apstākļos, kad lode vēl valdīja mūsu zemē [...] Es nedomāju, ka ar Muižnieku³⁶⁵ viss būtu kārtībā, Muižnieks nav izcēlies ar sevišķi spožu domāšanas veidu (aplausi), bet pārmetumi, ko Māris Čaklais izteica, nav pareizi, jo ir aizmirsts vēsturiskuma princips literatūras izpratnē.”³⁶⁶ Šī žonglēšana ar vārdiem vēlreiz apliecina A. Griguļa divkosību, – lai izpatiktu jaunajai paaudzei, kas, kā jūtams, ņem pārsvaru, un saglabātu kaut

³⁵⁹ LVA, 473. f., 1. apr., 286. l. (Latvijas Padomju rakstnieku 5. kongresa materiāli, II sēj. 1965. g. dec.), 165. lp.

³⁶⁰ Turpat 165. lp.

³⁶¹ LVA, 473. f., 1. apr., 323. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 25.02.69.–03.12.69.), 28. lp.

³⁶² Artavs V. Cik jautri man ir gājis...Kopā ar mūsu virtuozo zaobgali Valdi Artavu. *Grāmatas aizkulises*. (sast. R. Luginska, S. Viese). Rīga: Sol Vita, 2002, 163. lpp.

³⁶³ LVA, 473. f., 1. apr., 286. l., 84.–87. lp.

³⁶⁴ Turpat, 126. lp.

³⁶⁵ I. Muižnieks uzrakstīja asu kritiku 1946. gadā par V. Grēviņa dzejas krājumu „Lapas lido, lapas skan” laikrakstā „Literatūra un Māksla”

³⁶⁶ LVA, 473. f., 1. apr., 286. l., 127. lp.

daļu autoritātes, viņš vērsās pret saviem kolēģiem un laikabiedriem, ar kuriem gadiem ilgi turējies vienotā frontē.

RS V kongresa debates apliecina jaunās rakstnieku paaudzes spēku, kas savukārt noteica kongresa noskaņu un balsošanas rezultātus (sk. 5. pielikumā). Nav nekādu šaubu, ka tie izraisīja sašutumu komunistiskās partijas valdošajās aprindās, un jaunievēlētais valdes sastāvs tika apšaubīts, jo neatbilda LKP CK interesēm. 1965. gada 21. decembrī RS partijas pirmorganizācijā vēlreiz notika pārrunas par valdes sekretariāta izveidošanu. Pirmorganizācijas sekretārs V. Bērce ieteica valdes pirmā sekretāra amatā ievēlēt J. Kalniņu, par otro sekretāru – A. Vējānu, bet par trešo – I. Bērsonu, turklāt ierosināja sekretariāta pilnvaras saīsināt uz diviem gadiem.³⁶⁷ G. Priede atceras, ka LKP CK pat ierosinājusi sarīkot jaunas RS valdes vēlēšanas un vairākkārt noraidījusi sekretāru kandidatūras.³⁶⁸

Par RS valdes pirmo sekretāru kļuva Alberts Jansons, par sekretāriem – I. Bērsons un Imants Ziedonis; 1968. gada 18. janvārī I. Ziedoni nomainīja L. Brīdaka.³⁶⁹ Radošo sekciju vadītāji šajā periodā bija O. Vācietis, L. Purs, Viktors Hausmanis. Jaunajā valdē 1966. gada janvārī ievēlēti 34 locekļi (sk. 5. pielikumā), tādā pašā sastāvā valde palika līdz 1971. gada 14. maijam, kad norisinājās RS VI kongress.

Arī vēlāko gadu protokoli atspoguļo LKP CK prasību redzēt valdes sastāvā sev tīkamākas personas. Piemēram, 1968. gada janvāra valdes sēdē G. Priede ar sašutumu runāja par to, ka rakstnieku kongresa vēlēšanu rezultāti joprojām tiek uzskatīti par pārpratumu: „bieži vien vēl dažādu republikā svarīgu uzdevumu veikšanai tiek izvirzīti cilvēki, kas RS vadību pārstāvēt nekādi vairs nevar. Tas grauj RS autoritāti. [...] Jācīnās pret to, lai vairākas republikas vadošās amatpersonas nebāzētu savus lēmumus uz informāciju, ko sniedz cilvēki, kas pirmkārt un vienīgi var pārstāvēt paši sevi, ne RS.”³⁷⁰ Visticamāk, Priede ar cilvēkiem, kuri sniedz informāciju, domājis A. Griguli un Ž. Grīvu. Nepatiku un sarūgtinājumu pret LKP CK sankcijām pauda arī A. Jansons: „Brīžiem tā vien šķiet, ka šobrīd rakstnieku organizācijai uzticēt nevar neko, ka sekretariātā sēd tādi cilvēki, kuri tik vien domā, kā izdarīt kādas muļķības vai politiskas aplamības.”³⁷¹ Kā piemēru teiktajam Jansons minēja moldāvu literatūras un mākslas koncertu; RS izvēlēja autoru, ko pilnvaroja piedalīties sarīkojumā kā latviešu rakstnieku pārstāvi, bet partijas CK, apejot RS valdi, nosūtīja uz koncertu Ž. Grīvu.³⁷² Šis un citi piemēri spilgti apliecina, cik uzbāzīgi LKP CK pārstāvji vēl 1968. gada sākumā mēģināja

³⁶⁷ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 13. l. (Протоколы партийных бюро. Планы работ. 16. июль 1963. г.–25. окт. 1966. г.), 69. lp.

³⁶⁸ Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads., 9. lpp.

³⁶⁹ LVA, 473. f., 1. apr., 323. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 18.01.68.–01.03.68.), 8. lp.

³⁷⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 323. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 18.01.68.–01.03.68.), 4. lp.

³⁷¹ Turpat, 40. lp.

³⁷² Turpat, 40. lp.

ietekmēt rakstnieku lēmumu un mainīt RS jaunās valdes sastāvu. Z. Skujiņš par šo laiku izteicās šādi: „Žanis Grīva, tāpat kā agrāk bija zākājis Valdi Luksu, tā tagad uzstājās pret Albertu Jansonu. Arvīds Grigulis jaunā vienprātībā ar bijušo konkurentu Žani Grīvu apkaroja *buržuāziskos renegātus*”.³⁷³

Par kvalitatīvām izmaiņām RS valdes darbā un vadības metodēs liecina vairāku RS biedru izteikumi partijas pirmorganizācijas sēdē 1966. gada 6. janvārī. A. Jansons: „Līdz šim nav bijis partijas organizācijā atklātas valodas, jo atsevišķi biedri nostādīti privileģētā stāvoklī.”³⁷⁴ A. Balodis: „Ilgāku laiku RS valdījusi *klusēšanas atmosfēra*, jo biedri, kas mēģināja runāt atklāti, saņēma uzkliedzienus.”³⁷⁵ J. Grants: „agrāk jautājumus izlēma sekretariāts, valde vienbalsīgi un automātiski visu pieņēma.”³⁷⁶

Neievēlētie iepriekšējās valdes locekļi pakāpeniski nonāca aizvien lielākā konfrontācijā ar jauno RS valdi. Viņi nespēja samierināties ar tādu rezultātu, vēl joprojām lolojot ilūzijas, ka spēs saglabāt agrāko varu. Situāciju precīzi raksturoja G. Priede: „Viņiem likās, ka viss ies ierastā gultnē un viņi tur varēs darboties, un viņu darbi iznāks viens aiz otra, un grāmatnīcās tie gulēs..”³⁷⁷ A. Griguļa un Ž. Grīvas neatlaidīgie centieni atgriezti RS valdē galīgi izgāzās RS VI kongresā, kur viņi atkal varēja kandidēt uz vietām valdē (iekļauti partijas CK piedāvātajā sarakstā), bet, tāpat kā A. Vējāns, nesaņēma pietiekamu skaitu balsu.³⁷⁸

Šie notikumi ļauj apgalvot, ka RS V kongress ar savu brīvdomīgo, pat revolucionāro garu un kongresa iznākumu radīja otrreizēja *atkušņa* atmosfēru, kas savukārt deva iespējas atklātākai un dzīvākai domu apmaiņai RS sēdēs.

4.2. RS valdes realizētā literārā procesa vadība pēc RS V kongresa

Pēc V kongresa RS daudz lielāku ietekmi ieguva jaunā literātu paaudze. To apstiprina J. Škapara paustais: „Atzīšos, nokļuvu rakstnieku ietekmē. Viņi toreiz fascinēja sabiedrību. Arī mani. Viņu patiesības mērs bija augstāks, sirdsapziņas balss – spēcīgāka, talants – lielāks.”³⁷⁹

Pētot RS valdes un sekretariāta sēžu protokolus (1966–1969), atklājas, ka kongresā izvirzītie priekšlikumi un pretenzijas nav pārvērtušās tukšos solījumos. Viens no centrālajiem apspriežu jautājumiem bija latviešu literārais mantojums (sk. piemēru pielikumā). 1967. gada 16. novembrī tika nodibināta atsevišķa literārā mantojuma komisija, kurā ievēlēti arī RS valdes

³⁷³ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 142. lpp.

³⁷⁴ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 13. l., 70. lp.

³⁷⁵ Turpat, 71. lp.

³⁷⁶ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 17. l., 135. lp.

³⁷⁷ Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. *Rakstnieku savienība*. 1965. gads, 8.–9. lpp.

³⁷⁸ Čaklais M. Precizējums. *Literatūra un Māksla Latvijā*, Nr.4 (83), 2001., 15. lpp.

³⁷⁹ Škapars J. *Barjerskrējiens. Dienasgrāmata 1969–1979*, 8.lpp.

locekļi I. Auziņš, I. Bērsons, A. Broks, M. Čaklais, J. Kalniņš un A. Sakse.³⁸⁰ 1966. gada 24. marta sēdē RS valde nolēma katru gadu Raiņa atceres dienā, 11. septembrī rīkot Dzejas dienas.³⁸¹ Atkal aktualizējās Raiņa Kopoto rakstu izdošana³⁸² un Raiņa piemiņas vietu saglabāšana Jasmuižā un Tadenavā.³⁸³ Atbilstoši kongresa uzstādījumiem RS valde pievērsās izglītības problēmām un sāka sadarboties ar LPSR Izglītības ministriju latviešu literatūras mācību programmu izvērtēšanā un uzlabošanā. 1966. gadā valde bija vienprātis, ka mācību programmā vairāk uzmanības jāvelta Aspazijai, Ādamsonam, Čakam, Ezeriņam, Rozītim.³⁸⁴ Arī tā būtībā bija konfrontācija ar veco rakstnieku paaudzi, kas šos autorus nepieņēma. I. Ziedonis pievienojās I. Bērsona viedoklim, ka vēlams atteikties no tādu darbu kā J. Vanaga „Saules vārtos”, A. Griguļa „Māls un porcelāns”, Ž. Grīvas „Viņpus Pirenējiem” popularizēšanas, krietni mazāk vērtības jāpiešķir A. Baloža lirikai.³⁸⁵ G. Priede pauda neizpratni, kāpēc skolu programmā nav iekļauta J. Jaunsudrabiņa „Baltā grāmata” un „Zaļā grāmata”³⁸⁶ 1967. gada 20. marta sēdes dalībnieki gāja vēl tālāk – nolēma, ka jaunajās mācību programmās jāietver nosacījums, ka skolotājs pats var izvēlēties literāros darbus pēc savas gaumes apgūstamā autora kontekstā.³⁸⁷ Iestājas par grāmatu izdošanas stāvokli republikā.³⁸⁸

Ļoti svarīga loma literārā procesa turpmākajā attīstībā bija RS valdes pirmajam sekretāram A. Jansonam, kurš kopā ar citu valdes locekļu atbalstu centās aizstāvēt rakstniekus pret iespējamām, kompartijas inspirētām represijām. To apgalvo vairāki A. Jansona laikabiedri.³⁸⁹ Piemēram, 1968. gada 11. novembrī A. Jansons saņēma sūdzību no LKP Rīgas pilsētas komitejas Propagandas un aģitācijas daļas; kāda literārā vakara klausītāja sūdzējusies par J. Petera dzejoļa „Sentēvu balss” nostādnēm. A. Jansons sūdzības autorei atbildēja, ka dzejolī nekā aizdomīga vai nepieņemama nav.³⁹⁰ Pret tādu valdes darba stilu vairākkārt protestēja A. Grigulis, kurš 1969. gada 30. janvāra valdes un partijas pilnsapulcē pauda: „...pēdējā laikā var just, ka sekretariātā un līdz ar to arī sekcijās nav vēlēšanās uzsākt profesionālas sarunas, tiek mēģināts advokātiski noraidīt katru kritikas piezīmi.”³⁹¹ Veidojās

³⁸⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 333. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 05.01.67.–28.12.67.), 59.–60. lp

³⁸¹ LVA, 473. f., 1. apr., 305. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1966.g.), 27.lp.

³⁸² Turpat, 80.lp.

³⁸³ Turpat, 84.lp.; LVA, 473. f., 1. apr., 308. l. (LKP CK, LĻKJS un LPSR AP Prezidija lēmumi, rīkojumi un sarakste rakstnieku apbalvošanas, jubileju rīkošanas u.c. jautājumos 1966.g.), 24. lp.

³⁸⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 305. l., 35.lp.

³⁸⁵ Turpat., 36.lp.

³⁸⁶ Turpat, 80.lp

³⁸⁷ LVA, 473. f., 1. apr., 322. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 10.03.67.-15.05.67.), 3. lp.

³⁸⁸ LVA, 473. f., 1. apr., 368. l. (Sarakste ar LKP CK un LĻKJS CK un LPSR AP Prezidiju rakstnieku apbalvošanas, jubileju rīkošanas u. c. jautājumos 1967.g.), 24. lp.

³⁸⁹ Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads. Nobeigums. *Literatūra un Māksla Latvijā*, Nr.3 (82), 2001., 7. lpp.

³⁹⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 368. l., 25. lp.

³⁹¹ LVA, 473. f., 1. apr., 335. l., 11. lp.

savdabīga abu konfrontējošo pušu polemika: A. Jansons: „Mums ir jāaizstāv mūsu dzeja pret nepatiesiem apvainojumiem, tikai tā radīsies darbi, kas patiesi iekaros lasītājus.”,³⁹² A. Grigulis: „nav pieļaujams tāds stāvoklis, kad no autora darba lielākā „leduskalna” daļa paliek zem ūdens, lasītājam nesaprotama (ne jau aiz meistarības trūkuma) un piedevām vēl nevar zināt, kādā tā krāsā.”³⁹³ Polemikā iesaistījās arī citi valdes locekļi, izraisot vēl lielāku A. Grigūļa sašutumu: „Auziņš sagrozīja manu teikto. Viņš ir amatpersona, ja grib, lai draud un izslēdz no savienības vispār.” L. Brīdaka noslēdza asās debates, apliecinot, ka negrib nekādu *kadru tīrīšanu*, tomēr nesaprot, „kāda jēga, ja savienībā skaitās cilvēki, kas raksta vājā līmenī un nesekmē savienības darbu.”³⁹⁴

Būtiski atzīmēt faktu, ka RS Dzejas sekcijā divas reizes pilnīgi oficiāli (sēdes – 01.10.1965. un 13.02.68.³⁹⁵) apspriesti K. Skujenieka darbi, turklāt ar pozitīvām atsauksmēm. Bez tam sekcijā apsvēra iespēju tūlīt pēc K. Skujenieka atgriešanās no ieslodzījuma izdot viņa dzejas grāmatu. To var droši saukt par pirmo gadījumu PSRS vēsturē, kad RS atbalstījusi politieslodzīto.³⁹⁶ RS valdes suverēno noskaņu kopš 1965. gada nogales vairākkārt uzsvēris arī pats K. Skujenieks.³⁹⁷

Šie notikumi un tendences spilgti raksturo tābrīža valdes darba stilu un pozitīvās pārmaiņas, kas neapšaubāmi pozitīvi ietekmēja arī literārā procesa virzību. RS valde daudz aktīvāk iesaistījās ne vien kultūras, bet arī sabiedrisku jautājumu risināšanā, līdz ar to pakāpeniski apliecināja savu lojalitāti sabiedrībai. Dzejnieks Uldis Bērziņš to formulēja tā: „[RS] baudīja lielu uzticību mūsu sabiedrībā un liberālajās aprindās ārpus Latvijas.”³⁹⁸

4.3. Ideoloģiskās kampaņas pret rakstniekiem (1968–1969)

Lai arī RS vides nonkonformisms pakāpeniski pieauga, tomēr to nevarēja neietekmēt situācija PSRS kopumā un izmaiņas varas struktūrās. Par stagnāciju dēvētajā periodā PSKP ģenerālsekretāra Leonīda Brežņeva (*Леонид Ильич Брежнев*; 1964–1982) vadībā politiskā un ideoloģiskā kontrole, kā arī varas centralizācija atkal pastiprinājās.³⁹⁹ PSKP XXIII kongresā 1966. gadā izskanēja kritika par nepietiekamu literatūras un mākslas kontroli. Partijas biedriem

³⁹² LVA, 473. f., 1. apr., 335. l., 14. lp.

³⁹³ Turpat, 16. lp.

³⁹⁴ Turpat, 335. l., 16. lp.

³⁹⁵ LVA, 473. f., 1. apr., 349. l. (Dzejas sekcijas sanāksmju protokoli 1965.-1966.g.), 63. lp.

³⁹⁶ Čaklā I. Kā dzeja izlauzās brīvībā. No: *Grāmatas aizkulises*. (sast. R. Luginska, S. Viese). Rīga: Sol Vita, 2002, 75. lpp.

³⁹⁷ Latkovskis B. Knuts Skujenieks: Katram pašam jābūt savas zemes saimniekam. Portāls *nra.lv*, 25.03.2015. Pieejams: <http://nra.lv/latvija/137120-knuts-skujenieks-katram-jabut-savas-zemes-saimniekam.htm> [Skatīts tiešsaistē 06.05.2015.]

³⁹⁸ Bērziņš U. Vizmas Belševicas ietekme uz Latvijas sabiedrību. *Karogs*, Nr.3, 2007, 82. lpp.

³⁹⁹ Butulis I., Zunda A. *Latvijas vēsture*, 162. lpp.

tika pārņemta nepietiekami stingra mākslas darbu atlase publicēšanai.⁴⁰⁰ Arī L. Brežņeva laikā izvērsās vairākas kampaņas pret radošo inteliģenci.⁴⁰¹

Tomēr *stagnācijas laikā* LPSR, norāda D. Bleiere, ieguva zināmu patstāvību kultūras jautājumu risināšanā. LKP CK rīkoties varēja samērā brīvi un īstenot politiku formā, kādu uzskatīja par lietderīgāko, taču saglabājot absolūtu lojalitāti centram, respektīvi, Maskavai.⁴⁰² Arī RS valdes realizētajā literārā procesa vadībā daudz mazāk jūtamas Maskavas literārās dzīves notikumu atskaņas, salīdzinot ar 50. gadu otro pusi un 60. gadu sākumu.

1968. gada Čehoslovākijas notikumi, t. s. *Prāgas pavasaris*, saviļņoja ne tikai Eiropu, bet ietekmēja arī Latvijas radošās inteliģences progresīvo daļu. Šī perioda kopainai būtisks ir I. Auziņa dzejas krājums „Skumjais optimisms”, kuru dzejnieks nodēvējis par *Prāgas pavasara bērnu*⁴⁰³ un kurā ievietotie dzejoļi rada spēcīgu atbalsi 60. gadu sabiedrībā. Attiecīgi ierosinot ne tikai pret sevi, bet vairākas pret rakstniekiem vērstas LKP CK kampaņas, sevišķi pēc 1968. gada 21. augusta, kad Prāgā vardarbīgi iegāja sociālistisko valstu karaspēks,⁴⁰⁴ apspiežot jebkuru demokrātiskuma izpausmi – „...ar *Prāgas pavasari* ir cerību, bet arī *demokrātiskā sociālisma* ilūziju sabrukuma gads” (M. Čaklais)⁴⁰⁵

Ikviens darbs, kurā pavīdēja kāda nepakļaušanās vai dumpīguma pazīme, tika nesaudzīgi apkarots. Šajā laikā aizliedza L. Pura lugas „Redzēt jūru” iestudējumu Akadēmiskajā Drāmas teātrī, I. Auziņa dzejoļa „Pļi! 1905” publikāciju u. c., tos kait arī kinofilmas „Četri balti krekli” demonstrēšanu. Nežēlastībā krita arī G. Priedes lugas „Smaržo sēnes” manuskripts. Šiem aizliegumiem sekoja labi zināmā rakstnieka A. Bela uzstāšanās par cenzūras kaitīgumu LKP radošās inteliģences sēdē 1968. gadā 9. decembrī.⁴⁰⁶ Taču 1969. gadā sākās jauna CK ofensīva – uzbrukums V. Belševicai par dzejoļu krājumā „Gadu gredzeni” iekļauto dzejoļi „Piezīmes uz Livonijas Indriķa hronikas malām” un LKP CK lēmums „Par ideoloģisko iestāžu vadītāju atbildības pastiprināšanu.”⁴⁰⁷ kas apspriests arī RS partijas pirmorganizācijas sēdē 1969. gada 30. janvārī.⁴⁰⁸

Autores mērķis nav pārstāstīt literatūras vēsturē zināmās kampaņas pret šiem un citiem rakstniekiem, bet gan izvērtēt un analizēt RS valdes nostāju pret LKP CK kampaņām. Jāpiebilst,

⁴⁰⁰ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*, с. 249.

⁴⁰¹ Turpat, с. 270.

⁴⁰² Bleiere D. Latviešu kultūra abpus dzelzs priekšskaram: 1945–1990, 30. lpp.

⁴⁰³ Štrāle A.

⁴⁰⁴ PSRS, Polijas, VDR, Bulgārijas, Ungārijas t. s. *Varšavas līguma* (1955) valstis

⁴⁰⁵ Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*, 47. lpp.

⁴⁰⁶ Cilvēks un ideoloģija. Virtuālā izstāde „Prāgas pavasara un Hartas 77 atskaņas Latvijā/ Baltijā”. *Latvijas Valsts arhīvs*. Pieejams: <http://www.lvarhivs.gov.lv/Praga68/index.php?id=30> [skatīts: 15.05.2015.]

⁴⁰⁷ Cilvēks un ideoloģija. Virtuālā izstāde „Prāgas pavasara un Hartas 77 atskaņas Latvijā/Baltijā”. *Latvijas Valsts arhīvs*. Pieejams: <http://www.lvarhivs.gov.lv/Praga68/index.php?id=30> [skatīts: 15.05.2015.]

⁴⁰⁸ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 18. l. (Протоколы партийных собраний. 7. янв. 1969. г.–13. ноябрь 1969. г.), 5.–7. лр.

ka visai nedaudzi rakstnieki, pret kuriem vērsās asas ideoloģiskās kampaņas LKP CK sēdēs, kritizēti arī RS partijas pirmorganizācijas sēdēs, savukārt pavisam nemaz – RS valdes un sekretariāta sēdēs. Tas pierāda RS valdes nevēlēšanos kritizēt minētos autorus. 1968. un 1969. gadā, kā liecina protokoli, RS partijas pirmorganizācijas sēdēs izvērstas debates un kritika veltīta tikai triju autoru darbiem – G. Priedes lugai „Smaržo sēnes”, V. Belševicas dzejas krājumam „Gadu gredzeni”, kā arī L. Pura lugai „Redzēt jūru”, taču pēdējā pieminēta minimāli, tāpēc nav aplūkota sīkāk.

Par G. Priedes 1967. gadā tapušo lugu „Smaržo sēnes” (grāmatā iznākusi tikai 1986. gadā)⁴⁰⁹ plašas diskusijas izvērsās RS partijas pirmorganizācijas biroja sēdēs (1968. gada 5. un 8. aprīlī), tomēr nav vērojama sevišķi barga kritika. Faktiski abās sēdēs lugas nepārprotamo zemtekstu veikli paslēpa aiz trūkumiem mākslinieciskā ziņā, pie tam šos trūkumus īpaši izceļot. Līdz ar to rodas šķietamība, ka luga tik pamatīgi apspriesta vienīgi formālu iemeslu dēļ. Par šo dramaturģijas darbu izteicās vairāki RS biedri: A. Grigulis, Ž. Grīva, V. Bērce, I. Ziedonis, A. Vējāns, A. Broks, I. Bērsons, D. Avotiņa, L. Brīdaka, kā arī LKP CK pārstāvji – V. Krūmiņš un Haralds Priedītis. Tomēr visi kā sarunājuši atturējās no īpaši spilgtiem viedokļiem un kritikas paņēmieniem.

Īpaši diplomātisku nostāju ieturēja A. Jansons. Viņa labvēlību L. Purs neaizmirsā: „Pat ja zinātu visus Alberta Jansona labos darbus, diez vai ņemtos tos uzskaitīt. Pietiek ar vienu vienīgu, pēc kara Padomju Savienībā pirmo gadījumu, kad mūsu RS un komunistiskās partijas pirmorganizācija nobalsoja pret CK lēmumu *novilkt ādu* Gunāram Priedem par lugu manuskriptā „Smaržo sēnes” un Laimonim Puram par „Redzēt jūru”⁴¹⁰. Arī citu izteiktie viedokļi G. Priedes lugas sakarā bija frāžaini un nekonkrēti, piemēram, V. Bērces redzējums: „Daži autori iet pa adatu terapijas līniju,” [...] lugā neredzam veselīgo, kas dzīvi virza, kas aicina negatīvo iznīcināt, kas cīnās par komunistisko morāli”⁴¹¹. A. Grigulis vienīgais vērsās mazāk pret G. Priedes darbu, vairāk paužot kritiku RS valdei: „Ir veselai virknei mūsu jaunāko literātu tāda tendence paust, ka vecie komunisti augsti turēja sarkanā karoga krāsu, bet tagad tā ir nomazgāta. Tas jūtams arī G. Priedes lugā. [...] Brīnos, ka iekšējās sanāksmēs luga nav kritizēta.”⁴¹² A. Grigulis nopēla RS valdes pirmā sekretāra A. Jansona darbu, – viņš netiekot galā ar pienākumiem un pieļaujot nevēlamu parādību rašanos.

⁴⁰⁹ Hausmanis V. Drāma. 70.–80. gadi. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., (aut.: R. Briedis, I. Daukste-Silasproģe u.c) Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 287. lpp.

⁴¹⁰ Purs L. *Aizejot atskaties*. Otrā grāmata, 79. lpp.

⁴¹¹ LVA, PA-7263. f., 1.apr., 14. l. (Протоколы партийных бюро. Планы работ. 10. нояб. 1966. г.–25. дек. 1968. г.), 57. lp.

⁴¹² LVA, PA-7263. f., 1.apr., 14. l. (Протоколы партийных бюро. Планы работ. 10. нояб. 1966. г.–25. дек. 1968. г.), 14. l., 59.–60. lp.

Būtībā visās diskusijās par Priedes lugu atkal saskatāma divu RS biedru paaudžu un uzskatu konfrontācija. Kārtējo reizi sevi apliecina A. Jansona labvēlīgā attieksme pret rakstniekiem, aicinot tos nestrīdēties, bet sadarboties: „Abos polos kaut kas nav kārtībā, ka mēs, komunisti, nesaprotamies.”⁴¹³ Mazāk iecietīgi izteicās L. Brīdaka: „Jaunā valde un sekretariāts dara visu, lai neatstumtu vecos rakstniekus, taču dažreiz viņi paši runā vietās, kur auditorija nezina patieso stāvokli, runā par problēmām, kādas nekad nav pacēlušī Rakstnieku savienības sapulcēs.”⁴¹⁴ Savukārt I. Ziedonis problēmu cēloni iezīmējis sociālpolitiskā kritikā: „Pie rakstnieku ieslīgšanas negatīvismā zināmā mērā vainojama mūsu kultūras politika. [...] Kultūras politikā ir daudz analfabētisma.”⁴¹⁵ Pats G. Priede arī pēc ilgajām diskusijām un dažādi virzītās kritikas nebūt necentās tēlot grēku nožēlnieku: „Lugu esmu rakstījis, kā es domāju. [...] Analizēt un pierādīt negribu. Viss pateikts lugā. Ieceri lugā esmu realizējis. [...] Esmu devis maksimālo, ko spēju.”⁴¹⁶

Nav šaubu, ka kopējais valdes viedoklis par G. Priedes lugu bija atbalstošāks nekā to varēja gaidīt. Līdz ar to RS valde un partijas pirmorganizācijas birojs nonāca pretrunā ar LKP CK pausto oficiālo, neiecietīgo nostāju. G. Priede atzīst, ka „„Sēnes” mums kļuva par tādu kā paroli. Es biju izdarījis to, ko dzejnieks vienā darbā nevar – dokumentāli fiksējis visu, ko mēs toreiz domājām par gaisotni Latvijā, par Pelši, par jauno paaudzi.”⁴¹⁷

LKP CK kampaņas pret V. Belševicas dzejas krājumu „Gadu gredzeni” (1969) izvērsti analizējusi vēsturniece D. Bleiere rakstā „Varas Ezopa valoda: vēstures tēma „Gadu gredzenos””.⁴¹⁸ RS partijas pirmorganizācijas sēdē 1969. gada 3. jūlijā I. Bērsons referēja par LKP CK XI plēnumu, kurā V. Belševica kritizēta par *Ezopa valodas* lietojumu.⁴¹⁹ Šeit būtiskākais ir tas, ka par V. Belševicas dzejoli „Piezīmes uz Livonijas Indriķa hronikas malām” 1969. gada 7. oktobrī RS pirmorganizācijas biroja sēdē izvēršusies visai sīva polemika. To ir vērts aplūkot un analizēt sīkāk, jo diskusija raksturo divus rakstnieku grupējumus un to konfrontāciju. Runa bija par Imanta Lasmaņa dzejoli „Nolādējums zaimotājam” (publicēts 1969. gadā žurnāla „Karogs” 8. numurā), vērstu pret V. Belševicas strīdīgajām „Piezīmēm uz Livonijas Indriķa hronikas malām”, un O. Vācieša sacerējumu „Latviešu tautas častuškas uz žurnāla „Karogs” malām”⁴²⁰ (sk. pielikumā), kas uzrakstīts dzejnieces aizstāvībai.

⁴¹³ Turpat, 14. l., 62. lp.

⁴¹⁴ Turpat, 14. l., 67. lp.

⁴¹⁵ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 14. l., 63. lp.

⁴¹⁶ Turpat, 58. lp.

⁴¹⁷ Radzobe S. Saruna ar Gunāru Priedi 1988. gada 16. decembrī. *Gunāra Priedes dzīve un darbi* (sast. I.Struka), 869. lpp.

⁴¹⁸ Bleiere D. Varas Ezopa valoda: vēstures tēma „Gadu gredzenos”. *Karogs*, Nr.3, 2007, 116.–129. lpp.

⁴¹⁹ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 18. l., 62. lp.

⁴²⁰ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 18. l., 92.–94. lp

Ļoti krasi pret V. Belševicu nostājās A. Grigulis: „...daži dzejnieki vēsturiskās tēmas izmanto buržuāziskā nacionālisma propagandai. Vēsturiskās tēmas demagoģisks pagrieziens nav nekas jauns (Ungārijā, Čehoslovākijā tas jau ir). [...] Belševica pagātnes materiālu izmanto rafinēti, neskaidri. Gods un slava Ķempei, Lasmanim, kas iestājušies pret svešu ideju ievazāšanu padomju literatūrā. [...] Belševicu neviens neattaisnos. Tā ir ņirgāšanās nevis strīds.”⁴²¹ A. Griguļa viedokli atbalstīja arī A. Vējāns, atzīstot, ka I. Lasmaņa dzejoļa pozīcija ir pareiza un tas nav liekams blakus O. Vācieša dzejolim.⁴²² Ludmila Azarova atceras, ka O. Vācietis uzrakstījis trīs minētā dzejoļa eksemplārus; vienu paturējis sev, pa vienam nosūtījis V. Belševicai un A. Vējānam – „Karoga” redaktoram –, bet tas pa taisnāko ceļu aiznesis dzejoli uz centrālkomiteju. Pēc šī incidenta O. Vācietis pārstājis ar Vējānu kontaktēties.⁴²³ Vairākums rakstnieku – Daina Avotiņa, A. Balodis, I. Bērsons, A. Jansons, Ē. Vilks – nokritizēja I. Lasmaņa dzejoli. Savukārt RS partijas pirmorganizācijas birojs nolēma nosodīt par Belševicas grāmatu „Gadu gredzeni” izvērsumos polemiku, kā arī I. Lasmaņa un O. Vācieša dzejoļus, kuros pieļauti personiski apvainojumi.⁴²⁴ 1969. gada 15. oktobrī V. Belševicas poēma apspriesta atkal; šoreiz I. Ziedonis atzina, ka „Karogs” kļūdījies, ievietojot I. Lasmaņa dzejoli, turklāt nekur nav bijis recenzijas par Belševicas krājumu, tādēļ pēc I. Lasmaņa dzejoļa „Karogā” vajadzēja iespiest arī O. Vācieša dzejoli; nav saprotams, iebildis I. Ziedonis, kāpēc šajā kontekstā nosodīts O. Vācietis.⁴²⁵

Atmetot galējus viedokļus, kopaina tomēr liecina, ka A. Jansona vadītā RS valde un A. Baloža vadītais partijas pirmorganizācijas birojs izvairījies no atklātas V. Belševicas poēmas kritikas un izvērtējuma.

Kā norāda D. Bleiere, RS pirmorganizācijai it kā vajadzēja būt lojālai komunistiskajai partijai, nosakot RS politiku. Taču, ja tā kavējās iesaistīties V. Belševicas vajāšanā, tad LKP CK ar to bija jārēķinās, un RS kļuva par partijas institūciju kritikas objektu.⁴²⁶ Faktiski tieši no 1966. līdz 1969. gadam RS partijas pirmorganizācijas birojs nav atbalstījis kāda RS biedra aktīvu nosodīšanu – to darījušas tikai atsevišķas personas – joprojām A. Grigulis, Ž. Grīva, kuriem pievienojies A. Vējāns. Gluži pretēji, – ir bijis pietiekami daudz mēģinājumu aizstāvēt rakstniekus pret iespējamām represijām, arī partijas birojam kļūstot par relatīvi demokrātisku telpu. To apstiprina Z. Skujiņa teiktais: „Padomju iekārtu lielā mērā balstīja viltīga pretruna –

⁴²¹ Turpat 18. l., 83. lp

⁴²² LVA, PA-7263. f., 1. apr., 18. l., 102. lp

⁴²³ Beinerte V. *Ojārs Vācietis. Atvilktnēi. Malkas pagrābam. Mūžībai*. Portāls Tvnet Pieejams: http://www.tvnet.lv/izklaide/popkultura/42651-ojars_vacietis_atvilktnēi_malkas_pagrābam_muzibai [skatīts: 31.05.2015.]

⁴²⁴ LVA, PA-7263. f., 1. apr., 18. l., 88. lp

⁴²⁵ Turpat, 18. l., 101. lp

⁴²⁶ Bleiere D. Varas Ezopa valoda: vēstures tēma „Gadu gredzenos”. *Karogs*, Nr.3, 2007, 122. lpp.

uz papīra likumi un priekšstati izskatījās demokrātiski, tikai dzīvē demokrātija netika īstenota. Rakstnieku partijas organizācija šajā ziņā bija izņēmums.”⁴²⁷ Arī G. Priede šo laiku atceras kā pozitīvu: „Bija mūsu vidū biedri, kas katrā sapulcē runāja un labprāt runātu joprojām, ja būtu, kas klausās. Citi savukārt neteica ne vārda, viņu klātbūtne sazīmējama vienīgi pēc reģistrētajām lapām... Runās bija daudz demagoģijas un patosa, kā prasīja izstrādātie spēles noteikumi. [...] Būdami PSKP struktūrvienība, mēs reizēm bijām arī vēl kas cits šeit Latvijā. [...] Jā, bet man tā likās vienmēr un pavisam noteikti jau, sākot ar 60. gadu vidu.”⁴²⁸

D. Bleiere uzsver, ka 60. gadu procesi RS sagatavoja apstākļus Atmodas attīstībai, jo ar radošās inteliģences viedokli rēķinājās gan vara, gan sabiedrība.⁴²⁹ Šajā darbā minētās epizodes bija mazas, tomēr morālas uzvaras, bez kurām šo rakstnieku liktenis būtu vēl grūtāks, nekā tas bija. Taču arī tās nespēja apturēt vajāšanas.⁴³⁰

⁴²⁷ Skujiņš Z. *Jātnieks uz lodes*. Rīga: Preses nams, 1996, 105. lpp.

⁴²⁸ Priede G. Tautas traģēdija un mēģinājums runāt par to dramaturģijā no 1954. līdz 1989. gadam. No: *Grāmatas aizkulises*. (sast. R. Luginska, S. Viese). Rīga: Sol Vita, 2002, 117. lpp.

⁴²⁹ Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*, 67. lpp.

⁴³⁰ Turpat, 66. lpp.

SECINĀJUMI

1. Pētījumā aptvertais laikposms (1956–1969) ir politisku un ideoloģisku pārmaiņu bagāts visā PSRS. Rakstnieku savienības valdes dokumentu izpēte kopā ar dažādām rakstnieku atmiņām un memuāriem palīdz gūt priekšstatu nevien par elitāras sabiedrības grupas – radošās inteliģences dzīvi, bet rada arī izpratni par profesionālas organizācijas darbību Padomju Latvijā apskatāmajā periodā.
2. Organizācijai ir sava individuāla un atšķirīga vēsture. Tā ir vienīgā profesionālā savienība Latvijas PSR, kura dibināta neilgi pēc Latvijas okupācijas, 1940. gadā, un kuras dibināšanas sākotnējā iecerē ievērots mazāk profesionālais, vairāk idejiskais aspekts, ko pierāda 1941. gadā notikušais RS I kongress – pārdēvējot to par Latvijas Padomju rakstnieku savienību – nosaukumā atspoguļojot nevis profesionālās organizācijas teritoriālo (LPSR), bet ideoloģisko piederību.
3. RS valdes locekļu vadības stils periodā no 1944. gada līdz 1965. gada beigām, pirmā sekretāra Valda Luksa vadībā, tikpat kā nemainījās – literārā procesa organizēšanā saskatāma tendence saglabāt pēckara gadu metodes. Lielākā daļa valdes locekļu šajā periodā bija lojāli komunistiskajai partijai.
4. Valda Luksa vadītās valdes darba stils un lēmumu suverenitātes pakāpe bija atkarīga no politiskajām un ideoloģiskajām pārmaiņām valstī, t. s., politiskā *atkušņa*, nacionālkomunistu pieļautās liberalizācijas (latviešu literārā un kultūras mantojuma izvērtēšana) un turpmākajām komunistiskās partijas direktīvām; tātad krasu pārmaiņu periods.
5. Valda Luksa vadītās valdes konformisms izpaudās RS valdes attieksmē pret represētajiem rakstniekiem, kura bija atkarīga no konkrēta rakstnieka pagātnes un partijas attieksmes. Pozitīvāku attieksmi piedzīvoja 1937.–1938. gadā Krievijā represētie revolucionārie un kreisi noskaņotie latviešu autori un viņu literārais mantojums. Savukārt pret Latvijas Republikas laikā aktīvi rakstījušajiem un vēlāk represētajiem autoriem vērojama piesardzība un pat bailes novērtēt viņu daiļradi pārāk pozitīvi.
6. Destalinizācijas periodā (1956–1964) RS valdē trūka vienprātības, vērtējot arī atsevišķu autoru – Z. Skujiņa, V. Lāma, O. Vācieša – darbus, kas kļuva par ideoloģizētās kritikas objektiem. Lēmumu pieņemšanā bieži izšķirošās bija ietekmīgu RS valdes locekļu (A. Griguļa, Ž. Grīvas) personiskās simpātijas vai antipātijas, tāpat ambīcijas. Taču ne valdes vadības stilā, ne metodēs nav vērojama atkāpšanās no partijas principiem.

7. Apskatāmajā periodā par būtisku robežšķirtni kļuva RS V kongress, kas pavēra daudz lielākas ietekmes iespējas jaunākajai rakstnieku paaudzei. Tas neapšaubāmi pozitīvi ietekmēja literārā procesa virzību. Var teikt, ka kongresa rezultāti radīja otrreizēja *atkušņa* gaisotni un iedvesmoja autorus nozīmīgiem un augstvērtīgiem darbiem.
8. Pēc RS V kongresa mainījās valdes vadības metodes un attieksme pret literāro un kultūras mantojumu. Tā aizvien aktīvāk iesaistījās sabiedrisku jautājumu risināšanā, apliecinot vairāk lojalitātes sabiedrībai, nekā komunistiskajai partijai.
9. Svarīga loma literārā procesa turpmākajā attīstībā bija RS valdes pirmajam sekretāram Albertam Jansonam, kurš savu iespēju robežās aizstāvēja rakstniekus pret iespējamām vai LKP CK realizētajām ideoloģiskajām kampaņām. Viņa vadītās valdes laikā izteikti redzama jaunās rakstnieku paaudzes (I. Auziņš, O. Vācietis, I. Ziedonis, I. Bērsons) opozīcija vecākai paaudzei (A. Grigulim, Ž. Grīvam).
10. Var secināt, ka RS institūcijām bija reālas iespējas ietekmēt literāro procesu Latvijā. Laikā no 1966. līdz 1969. gadam RS valde un sekretariāts visai atturīgi vai vispār nekritizēja rakstniekus, pret kuriem ideoloģiskās kampaņas izvērta LKP CK. Arī RS partijas pirmorganizācijas birojs kopumā neatbalstīja rakstnieku aktīvu nosodīšanu – to darīja tikai atsevišķi RS biedri. Tomēr pamatā bija atkarīgi no LKP CK un PSKP CK oficiālajiem lēmumiem, pret kuriem RS valde bija bezspēcīga.
11. Aplūkotajā laikposmā redzams, ka Rakstnieku savienības valde savā darbībā un vadības metodēs piedzīvojusi dažādus posmus, kas neapšaubāmi ietekmēja literāro procesu Latvijā. Lai arī pastāvēja pakļautība komunistiskās partijas direktīvām, tomēr RS iekšējās norisēs un vēlmē rakstniekus aizstāvēt pret partijas iespējamām represijām daudz kas bija atkarīgs no valdes locekļu un partijas biroja sastāva un to personiskajām īpašībām. Tādēļ var apgalvot, ka RS valdei apskatāmajā periodā bija ietekme uz literāro procesu gan Valda Luksa, gan Alberta Jansona vadības periodā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Avoti

LVA dokumenti

1. LVA, 473. f., 1. apr., 132. l. (PSRS Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1956. g. 6. jūn.–1956. g. 14. dec.), 170. lp.
2. LVA, 473. f., 1. apr., 133. l. (PSRS Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1956. g. 6. jūn.–1956. g. 14. dec.), 165. lp.
3. LVA, 473. f., 1. apr., 134. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1956. g. 24. janv.–1956. g. 20. dec.), 27. lp.
4. LVA, 473. f., 1. apr., 135. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1956.g. 5. janv.–1956.g. 27. dec.), 138. lp.
5. LVA, 473. f., 1. apr., 145. l. (Sarakste ar LKP CK, Augstāko Padomi par mākslas un literatūras jautājumiem, izdevniecības organizēšanu, tulkotāju sekcijas darbu, rakstnieka E. Birznieka-Upīša apbalvošanu u. c. 1956.g. 26. janv.–1956.g. 19. dec.), 151. lp.
6. LVA, 473. f., 1. apr., 150. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1957. g. 14. febr.–1957. g. 26. dec.), 32. lp.
7. LVA, 473. f., 1. apr., 151. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1957. g. 3. janv.–1957. g. 19. dec.), 101. lp.
8. LVA, 473. f., 1. apr., 164. l. (Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (stenogrammas, runas, ziņojumi u.c.) 1958. g. 25. sept.–1958. g. 27. sept.), 142. lp.
9. LVA, 473. f., 1. apr., 166. l. (Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (debates) 1958. g. 27. sept.), 99. lp.
10. LVA, 473. f., 1. apr., 168. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1958.g. 27. martā–1958.g. 29.okt.), 14. lp.
11. LVA, 473. f., 1. apr., 170. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1958.g. 2. janv.–1958.g. 27. sept.), 69. lp.
12. LVA, 473. f., 1. apr., 182. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1959. g. 8. janv.–1959. g. 24. dec.), 111. lp.
13. LVA, 473. f., 1. apr., 183. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1959. g. 26. febr.–1959. g. 24. sept.), 11. lp.
14. LVA, 473. f., 1. apr., 184. l. (Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes plēnuma materiāli 1959. g. 2. dec.–1959. g. 3. dec.), 73. lp.

15. LVA, 473. f., 1. apr., 193. l. (LPSR Ministru padomes lēmumi par autoru honorāriem, repertuāru kontroli, sarakste ar MP par A. Čehova jubilejas atzīmēšanu u. c. 1959. g. 7. janv.–1959. g. 26. dec.), 91. lp.
16. LVA, 473. f., 1. apr., 201. l. (LPSR RS valdes 2. plēnuma materiāli 1960. g. 2. jūn.), 58. lp.
17. LVA, 473. f., 1. apr., 204. l. (LPSR RS valdes paplašināts plēnums dramaturģijas jautājumos 1960. g. 13. dec.), 60. lp.
18. LVA, 473. f., 1. apr., 238. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1962. g. 4. janv.–1962. g. 27. dec.), 104. lp.
19. LVA, 473. f., 1. apr., 252. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1963. g. 10. janv.–1963. g. 13. dec.), 19. lp.
20. LVA, 473. f., 1. apr., 270. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1964. g. 9. janv.–1964. g. 14. dec.), 73. lp.
21. LVA, 473. f., 1. apr., 285. l. (Latvijas Padomju rakstnieku 5. kongresa materiāli, I sēj. 1965. g. dec.), 162. lp.
22. LVA, 473. f., 1. apr., 286. l. (Latvijas Padomju rakstnieku 5. kongresa materiāli, II sēj. 1965. g. dec.), 197. lp.
23. LVA, 473. f., 1. apr., 322. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 10.03.67.–15.05.67.), 24. lp.
24. LVA, 473. f., 1. apr., 323. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 18.01.68.–01.03.68.), 8. lp.
25. LVA, 473. f., 1. apr., 324. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 25.02.69.–03.12.69.), 16. lp.
26. LVA, 473. f., 1. apr., 100. l. (Latvijas Padomju rakstnieku savienības III kongresa sēžu protokoli 1954. 21. apr.–1954. g. 9. jūn.), 73. lp.
27. LVA, 473. f., 1. apr., 161. l. (Sarakste ar PSRS Rakstnieku savienības sekretariātu par latviešu padomju literatūras attīstību pēc partijas XX kongresa, dramaturgu semināra organizēšanu, literāro darbu izdošanu u. c. jautājumos 1957. g. 18. janv.–1957. g. 25. okt.), 60. lp.
28. LVA, 473. f., 1. apr., 165. l. (Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (debates) 1958. g. 26. sept.), 159. lp.
29. LVA, 473. f., 1. apr., 174. l. (Sarakste ar LKP CK par labāko literāro darbu izdošanu krievu valodā, latviešu literatūras mantojuma kārtošānu un izdošanu, literāri mākslinieciskā un sabiedriski politiskā žurnāla izdošanu u. c. jautājumos 1958. g. 4. janv.–1958. g. 15. dec.), 41. lp.

30. LVA, 473. f., 1.apr., 176. l. (Sarakste ar LPSR Kultūras ministriju, izdevniecībām par literāro darbu izdošanu, dramaturgu radošā darba rezultātu apkopošanu u.c. 1958.g. 1. janv.–1958.g. 14.okt.), 138. lp.
31. LVA, 473. f., 1.apr., 192. l. (Sarakste ar LKP CK par literāro darbu publicēšanu presē, to kritiku, goda nosaukumu piešķiršanu rakstniekiem, latviešu literatūras nedēļas organizēšanu Baltkrievijā u.c. 1959.g. 12. janv.–1959.g. 16.no.), 60. lp.
32. LVA, 473. f., 1.apr., 192. l. (Sarakste ar LKP CK par literāro darbu publicēšanu presē, to kritiku, goda nosaukumu piešķiršanu rakstniekiem, latviešu literatūras nedēļas organizēšanu Baltkrievijā u.c. 1959.g. 12. janv.–1959.g. 16.nov.), 30. lp.
33. LVA, 473. f., 1.apr., 193. l. (LPSR Ministru padomes lēmumi par autoru honorāriem, repertuāru kontroli, sarakste ar MP par A. Čehova jubilejas atzīmēšanu u.c. 1959.g. 7. janv.–1959.g. 26. dec.), 51. lp.
34. LVA, 473. f., 1.apr., 199. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1960. g. 4. febr.–1960. g. 27. okt.), 55. lp.
35. LVA, 473. f., 1.apr., 219. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1961. g. 26. janv.–1961. g. 28. dec.), 24. lp.
36. LVA, 473. f., 1.apr., 237. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1962. g. 30. janv.–1962. g. 11.dec.), 64. lp.
37. LVA, 473. f., 1.apr., 252. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1963. g. 10. janv.–1963.g. 13.dec.), 24. lp.
38. LVA, 473. f., 1.apr., 252. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1963.g. 10. janv.–1963. g. 13. dec.), 16. lp.
39. LVA, 473. f., 1.apr., 269. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1964. g. 16. janv.–1964. g. 3. dec.), 27. lp.
40. LVA, 473. f., 1.apr., 272. l. (LKP CK, LĻKJS un LPSR Augstākās Padomes Prezidija lēmumi, rīkojumi un sarakste par rakstnieku apbalvošanu, jubileju atzīmēšanu, sarīkojumiem u. c. jautājumos 1964. g.), 30. lp.
41. LVA, 473. f., 1.apr., 287. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1965.g.), 17. lp.
42. LVA, 473. f., 1.apr., 287. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1965.g.), 17.lpp.
43. LVA, 473. f., 1.apr., 304. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1966. g.), 49. lp.
44. LVA, 473. f., 1.apr., 304. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1966.g.), 47. lp.

45. LVA, 473. f., 1.apr., 305. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1966. g.), 95. lp.
46. LVA, 473. f., 1.apr., 305. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1966.g.), 27.lp.
47. LVA, 473. f., 1.apr., 308. l. (LKP CK, LĻKJS un LPSR AP Prezidija lēmumi, rīkojumi un sarakste rakstnieku apbalvošanas, jubileju rīkošanas u.c. jautājumos 1966.g.), 24. lp.
48. LVA, 473. f., 1.apr., 314. l. (Sarakste ar LPSR izdevniecībām, redakcijām un Preses komiteju literāro darbu publicēšanas jautājumos), 38. lp.
49. LVA, 473. f., 1.apr., 322. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 10.03.67.–15.05.67.), 24. lp.
50. LVA, 473. f., 1.apr., 322. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 10.03.67.-15.05.67.), 3. lp.
51. LVA, 473. f., 1.apr., 333. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 05.01.67.–28.12.67.), 59.–60. lp.
52. LVA, 473. f., 1.apr., 368. l. (Sarakste ar LKP CK un LĻKJS CK un LPSR AP Prezidiju rakstnieku apbalvošanas, jubiljeu rīkošanas u. c. jautājumos 1968.g.), 40 lp.
53. LVA, 473. f., 1.apr., 349. l. (Dzejas sekcijas sanāksmju protokoli 1965.–1966.g.), 90. lp.
54. LVA, 473. f., 1.apr., 368. l. (Sarakste ar LKP CK un LĻKJS CK un LPSR AP Prezidiju rakstnieku apbalvošanas, jubileju rīkošanas u. c. jautājumos 1967.g.), 24. lp.
55. LVA, 473.f., Vēsturiskā izziņa, 8.lp.
56. LVA, PA-7263. f., 1.apr., 10. l. (Протоколы заседания бюро, партсобраний и планы работы. 1. нояб. 1955. г.–24. сент.1957. г.), 201. lp.
57. LVA, PA-7263. f., 1.apr., 11. l. (Протоколы заседания бюро, партсобраний и планы работы 25. окт. 1957. г.–30. сент. 1960. г.), 292. lp.
58. LVA, PA-7263. f., 1.apr., 12. l. (Протоколы партийных бюро. Планы работов. 18. окт. 1960. г.–16. июль 1963. г.), 130. lp.
59. LVA, PA-7263. f., 1.apr., 13. l. (Протоколы партийных бюро. Планы работов. 16. июль 1963. г.–25. окт. 1966. г.), 93. lp.
60. LVA, PA-7263. f., 1.apr., 14. l. (Протоколы партийных бюро. Планы работов.10. нояб. 1966. г.–25. дек. 1968. г.), 94. lp.
61. LVA, PA-7263. f., 1.apr., 16. l. (Протоколы партийных собраний. 29. янв. 1963. г.– 25. дек. 1968. г.), 103. lp.
62. LVA, PA-7263. f., 1.apr., 17. l. (Протоколы партийных собраний. 16. июль 1963. г.–15. сент.1966. г.), 161. lp.

63. LVA, PA-7263. f., 1.apr., 18. l. (Протоколы партийных собраний. 7. янв. 1969. г.– 13. ноябрь 1969. г.), 107. лр.

Grāmatas

64. Artavs V. *Cik jautri man ir gājis...Kopā ar mūsu virtuozo zobgali Valdi Artavu*. No: *Grāmatas aizkulises*. (sast. R. Luginska, S. Viese). Rīga: Sol Vita, 2002
65. Auziņš I. *Piecdesmit gadi bez televizora*. Atmiņu ainas. I daļa. Rīga: Sol Vita, 2002
66. Auziņš I. *Piecdesmit gadi bez televizora*. Atmiņu ainas. II daļa. Rīga: Sol Vita, 2003
67. Belševica V. *Raksti*. 4. sēj. Rīga: Jumava, 2002
68. Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2000
69. Hruščovs Ņ. *Par literatūras un mākslas ciešām saitēm ar tautas dzīvi*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957
70. *Latviešu rakstnieki Padomju Savienībā (1917–1940)*. Rīga: LPSR Valsts bibliotēka, 1958, 3. lpp.
71. Niedre J. Rakstnieku savienība. No: *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*. 3. sēj., 1970, 129. lpp.
72. *Plecu pie pleca*. Veltījums Latvijas Padomju rakstnieku savienības četrdesmitgadiem. (sast. I. Bērsons). Rīga: Liesma, 1980
73. Priede G. *Dienasgrāmata*. 1965. gads. *Gunāra Priedes dzīve un darbi 1959–1968*. (sast. I. Struka). Rīga: Jumava: 2014
74. Priede G. Tautas traģēdija un mēģinājums runāt par to dramaturģijā no 1954. līdz 1989. gadam. No: *Grāmatas aizkulises*. (sast. R. Luginska, S. Viese). Rīga: Sol Vita, 2002, 96.–120. lpp.
75. Purs L. *Aizejot atskaties*. Atmiņu atspulgas par noslēpto un viltniecisko. Rīga: Signe, 2005
76. Purs L. *Aizejot atskaties*. Atmiņu atspulgas par noslēpto un viltniecisko. Otrā grāmata. Rīga: Signe, 2006
77. Radzobe S. Saruna ar Gunāru Priedi 1988. gada 16. decembrī. *Gunāra Priedes dzīve un darbi* (sast. I.Struka), 869. lpp.
78. Repše G. *Brālis. Ojārs Vācietis*. Rīga: Pētergailis, 2005
79. Skujiņš Z. *Jātnieks uz lodes*. Rīga: Preses nams, 1996
80. Skujiņš Z. *Paralēlās biogrāfijas par rakstniekiem*. Raksti. 1. sēj., Rīga: Mansards, 2005
81. Skujiņš Z. *Patiesību karnevāls. Siržu zagļu uznāciens*. Raksti. 9. sēj., Rīga: Mansards, 2010
82. Skujiņš Z. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*. Rīga: Preses nams, 1992

83. Skujiņš Z. *Trīs nakts un piecas dienas. Izšķirošie mirkļi*. Raksti. 2. sēj., Rīga: Mansards, 2005
84. Škapars J. *Barjerskrējiens*. Dienasgrāmata 1969–1979. Rīga: Dienas Grāmata, 2008

Periodika

85. Čaklais M. Precizējums. *Literatūra un Māksla Latvijā*, Nr.4 (83), 2001, 15. lpp.
86. Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads. *Literatūra un Māksla Latvijā*, Nr.2 (81), 2001, 8.–9. lpp.
87. Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads. Nobeigums. *Literatūra un Māksla Latvijā*, Nr.3 (82), 2001, 7. lpp.
88. Latkovskis B. Knuts Skujenieks: Katram pašam jābūt savas zemes saimniekam. *Portāls nra.lv*, 25.03.2015. Pieejams: <http://nra.lv/latvija/137120-knuts-skujenieks-katram-jabut-savas-zemes-saimniekam.htm> [Skatīts tiešsaistē 06.05.2015.]
89. Skujiņš Z. Traģēdija. Stāsts. *Padomju Latvijas Sieviete*, Nr. 10, 1956, 11.–12. lpp.
90. Lasenberga R. Kad trūkst partejiskas nostājas. *Literatūra un Māksla*, Nr. 1, 1958 (04.01.1958.), 2. lpp.
91. Beinerte V. Ojārs Vācietis. Atvilktnei. Malkas pagrabam. Mūžībai. Portāls *Tvnet*. Pieejams: http://www.tvnet.lv/izklaide/popkultura/42651-ojars_vacietis_atvilktnei_malkas_pagrabam_muzibai [skatīts: 31.05.2015.]

Sarunas

92. Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015. (sarunas pieraksts glabājas autores personīgajā arhīvā)
93. Saruna ar Liju Brīdaku 18.05.2015. (sk. 6. pielikumā)

Literatūra

1. Bērsons I. *Auseklītis zem āmura un kāškrusta*. Rīga: Sol Vita, 2006
2. Bērsons I. *Deviņi likteņi*. Rīga: Signe, 2001
3. Bērsons I. Par, aptuveni, slepeni un pret. 1958. gads. *Karogs*. Nr. 12, 2008.
4. Bērsons I. Par, aptuveni, slepeni un pret. 1958. gads. *Karogs*. Nr. 1., 2., 3., 7., 8., 9., 10., 2009.
5. Bērsons I. Uzbrukumi un aizstāvēšanās (-na). No 1963. gada literārās dzīves hronikas. Kacena V. *Balle beidzaspusnaktī*. Rīga: Mansards, 2013, 203.–208. lpp.
6. Bērziņš U. Vizmas Belševicas ietekme uz Latvijas sabiedrību. *Karogs*, Nr.3, 2007, 82. lpp.

7. Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas...Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012
8. Bleiere D. Kultūrpolitika Latvijā 1953.–1958. gadā. *Vēsturnieks prof. Dr. phil., LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis. Biobibliogrāfija, darbabiedru veļtījumi 70 gadu jubilejā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 129. lpp.
9. Bleiere D. Latviešu kultūra abpus dzelzs priekškara: 1945–1990. *Doma–6*. Rakstu krājums. Rīga: Doma, 2000, 26. lpp.
10. Bleiere D. Varas Ezopa valoda: vēstures tēma „Gadu gredzenos”. No: *Karogs*, Nr.3, 2007, 122. lpp.
11. Bleiere D., Butulis I., *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005,
12. Bleiere D., Vīksne R., Kangeris K. Padomju un vācu okupācijas režīmu pētniecības problēmas: kas atbildēts, kas nezināms, kas neskaidrs? *Letonikas trešā kongresa zinātniskie raksti*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2009, 95. lpp.
13. Bleiere D. Kultūrpolitika Latvijā 1959.–1962. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. Nr. 3, 2002, 129. lpp.
14. Briedis R. Laikmeta konturējums. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., (aut. kolektīvs: R. Briedis, I. Daukste-Silasproģe u.c.). 3. sēj., Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 35. lpp.
15. Briedis R. Proza. 50.–70. gadi. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., (aut. kolektīvs: R. Briedis, I. Daukste-Silasproģe u.c.). 3. sēj., Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 67. lpp.
16. Briedis R. *Teksta cenzūras īsais kurss*. Rīga, LU LFMI, 2010,
17. Butulis I. Dažas nacionālkomunisma izpausmes žurnālā „Zvaigzne” (1956–1959). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 25. sēj., 2007, 701. lpp.
18. Butulis I., Zunda A. *Latvijas vēsture*. Rīga: Jumava, 2010,
19. Ceplis R. Eglona stilīgo biogrāfijas. Par citu ticamību. *Karogs*, Nr. 2, 2006, 119.–126. lpp.
20. Čaklā I. Kā dzeja izlauzās brīvībā. No: *Grāmatas aizkulises*. (sast. R. Luginska, S. Viese). Rīga: Sol Vita, 2002, 75. lpp.
21. Ekmanis R. *Latvian literature under Soviets: 1945–1975*. Belmont (MA), Nordland, 1978, p. 195.
22. Hausmanis V. Drāma. 70.–80. gadi. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., (aut.: R. Briedis, I. Daukste-Silasproģe u.c.) Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 287. lpp.
23. Hiršs H. Ilgi gaidīts romāns. Pēcvārds. Lāms V. *Kāvu blāzmā*. Rīga: Liesma, 1989, 461.–479. lpp.

24. Kreituse I. Latvijas politiskās elites loma un darbība pēc Latvijas KP CK 1959. gada jūlija plēnuma. *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 20. sēj., 2007, 175. lpp.
25. *Latvija padomju režīma varā 1945–1986*. Dokumentu krājums. 1.sēj.(atb.redaktore I. Šneidere) Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001, 19. lpp.
26. Lūse D. *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas*. Rīga: Valters un Rapa, 2008, 296. lpp.
27. Misāns I. Ievadam: par personībām, struktūrām un idejām. No: *Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes vēsture padomju laikā: personības, struktūras, idejas (1944–1991)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 6. lpp.
28. Pelkaus E. Ievads. *Okupāciju varu politika Latvijā 1939–1991*. Rīga: Nordik, 1999, 13. lpp.
29. Saleniece I. Mutvārdu vēstures avotu izmantošana 20. gs. 60.–80. gadu Latvijas vēstures pētīšanā: reliģiskā dzīve. *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 20. sēj., 156. lpp.
30. Saleniece I. Mutvārdu vēstures avotu izmantošana 20. gs. 60.–80. gadu Latvijas vēstures pētīšanā: reliģiskā dzīve. *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 20. sēj., 156. lpp.
31. Strods H. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940–1990*. Rīga: Jumava, 2010, 213. lpp.
32. Štrāle A. Caur cenzūras adatas aci: Jānis Medenis (1903–1961). *Bibliotēku Pasaule*, Nr. 45, 2009, 53. lpp. Pieejams:
<http://academia.lndb.lv/xmlui/bitstream/handle/1/978/bp-45-aina-strale-caur-cenzuras-adatas-aci.pdf?sequence=1> [skatīts tiešsaistē: 04.05.2015.]
33. Štrāle A. Cenzora sarkanais zīmulis un Visvalža Lāma romāns *Nemierā dunošā pilsēta*. *Karogs*, Nr. 12, 2009, 96. lpp.
34. Štrāle A. Elzas Stērstes dzejas cenzūra: triju kritiķu viedoklis. *Bibliotēku Pasaule*, Nr. 49, 2010, 73. lpp. Pieejams:
<http://academia.lndb.lv/xmlui/bitstream/handle/1/1062/BP-49-aina-strale-elzas-sterstes-dzejas-cenzura.pdf?sequence=1> [Skatīts: 04.05.2015.]
35. Štrāle A. LPSR cenzori pret patriotismu dzejā: divkārt represētā dzejnieka Ata Ķeniņa morālā iznīcināšana. *Bibliotēku Pasaule*, Nr. 47, 2009, 47.–48. lpp. Pieejams:
<http://academia.lndb.lv/xmlui/bitstream/handle/1/1017/BP-47-aina-strale-lpsr-cenzori-pret-patriotismu-dzeja.pdf?sequence=1> [skatīts tiešsaistē: 23.04.2015.]
36. Tabūns B. Literatūra pastiprinātas mākslas ideoloģizācijas apstākļos. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj., (aut. kolektīvs: R. Briedis, I. Daukste-Silasproģe u.c.). 3. sēj., Rīga: Zvaigzne ABC, 2001

37. Trapāns A. Latvijas padomju rakstnieku savienība. Partijas kontrole un ideoloģiska indoktrinācija. *Universitas*. Nr. 21, 1968, 15.–18. lpp.
38. Viese S. Kas tā tāda – „iekšējā recenzija”? No: *Grāmatas aizkulises*. Rīga: Sol Vita, 2002, 64.–65. lpp.
39. Zvaigzne M. Latvijas sovjetizācijas vēstures aspekti: ieskats Indriķa Pinkša politiskajā darbībā 1950.–1959. gadā. *Vēsture: avoti un cilvēki*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2014, 487. lpp.
40. Ванюков, Д. А. *Хрущевская оттепель*. Москва: Мир книги, 2007
41. Соколов К. Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*. Санкт-Петербург: Нестор, 2007

Uzziņu literatūra

42. Briedis R. Lācis Jūlijs. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 340. lpp.
43. Gudriķe B. Grēviņš Valdis. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 216. lpp.
44. Gudriķe B. Ķipers Jūlijs. No: *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 337. lpp.
45. Gudriķe B. Medenis Jānis. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 394. lpp.

Interneta resursi

1. Cilvēks un ideoloģija. Virtuālā izstāde „Prāgas pavasara un Hartas 77 atskaņas Latvijā/ Baltijā”. *Latvijas Valsts arhīvs*. Pieejams: <http://www.lvarhivs.gov.lv/Praga68/index.php?id=30> [skatīts: 15.05.2015.]

PIELIKUMS

1. pielikums

Latvijas Padomju Rakstnieku savienības uzņemto biedru saraksts (1956-1969)

Nr. p. k.	Uzņemšanas datums	Uzvārds, vārds	Īpašas piezīmes	Dzimšanas dati	Nodarbošanās
1956					
1.	29.03.	Birze Miervaldis		21.03.1921.–06.07.2000.	Prozaiķis, publicists
2.		Kalniņš Jānis		04.01.1922.–25.01.2000.	Literatūrzinātnieks un kritiķis, prozaiķis
3.		Lāms Visvaldis		22.07.1923.–28.08.1992.	Prozaiķis
4.		Priede Gunārs		17.03.1928.–22.12.2000.	Dramaturgs
5.		Purs Laimonis	Strazdiņš Laimonis	03.06.1922.	Prozaiķis
6.		Silazars Jānis	Simanovičs Teodors	06.11.1912.–20.09.1975.	Dzejnieks
7.		Vācietis Ojārs		13.11.1933.–28.11.1983.	Dzejnieks
8.	07.06.	Branks Voldemārs		09.02.1897.–06.07.1973.	Dzejnieks, prozaiķis
9.		Cīrulis Gunārs	Civjans Gabriels	08.10.1923.–25.10.2002.	Prozaiķis
10.		Jansons Alberts		16.03.1915.–22.08.1989.	Prozaiķis
11.		Krūklis Alfrēds		11.05.1921.–17.05.2003.	Dzejnieks
12.		Ošiņa Vilija		27.01.1906.–02.09.1959.	Prozaiķe
13.		Sokols Ēvalds	Svimpuls Ēvalds	04.12.1901.–16.12.1965.	Literatūrzinātnieks, publicists
14.		Zolotovs Vasilijs		15.03.1915.–16.05.1995.	Prozaiķis, dzejnieks (raksta krievu val.)
15.	11.10.	Bendrupe Mirdza		23.10.1910.–30.07.1995.	Prozaiķe, dzejniece
16.		Kurcijs Andrejs	Kuršinskis Andrejs; reabilitēts 1956. g.	01.10.1884.–23.02.1959.	Dzejnieks, prozaiķis

17.		Skalbe Arvīds		01.03.1922.–21.05.2002.	Dzejnieks
18.	20.12.	Dorbe Herberts		15.02.1894.–25.08.1983.	Prozaiķis
19.		Rūja Valdis	Kriķis Valdis	09.01.1928.	Dzejnieks
20.		Ustinova Vera		23.07.1922.	Prozaiķe (raksta krievu val.)
1957					
21.	27.05.	Pēlmanis Laimonis		25.11.1914.–18.02.1990.	Dzejnieks
22.		Prozorovskis Ļevs		16.12.1914. –11.10.1988.	Dzejnieks, prozaiķis (raksta krievu val.)
23.	11.07.	Ābrama Jausma		30.06.1912.–14.03.1994.	Tulkotāja
24.		Piguļevskis Vladimirs		10.03.1889.–17.06.1958.	Tulkotājs, teātra kritiķis
25.	26.12.	Anerauds Jānis		06.03.1924.– 26.05.2010.	Prozaiķis
26.		Egle Kārlis		02.06.1887.–25.06.1974.	Literatūrvēsturnieks, bibliogrāfs
27.		Osmanis Jāzeps		11.07.1932.–25.09.2014.	Prozaiķis, tulkotājs, mākslinieks
28.		Stulpāns Jeronīms		03.12.1931.–23.08.1981.	Dzejnieks, prozaiķis, publicists
29.		Vāczemnieks Laimonis		05.04.1929.–18.12.1998.	Dzejnieks, rakstnieks, kinoscenārists
30.		Zigmonte Dagnija		07.06.1931.–24.02.1997.	Prozaiķe
1958					
31.	27.03.	Belševica Vizma		30.05.1931.–06.08.2005.	Dzejniece, rakstniece, tulkotāja
32.		Grenkovs Valdis		26.07.1927.–13.06.1989.	Prozaiķis
33.		Heislars Harijs	reabilitēts 1956. g.	20.04.1924.–03.04.1985.	Dzejnieks, žurnālists, gleznotājs
34.		Kalndruva Mārtiņš	Krīgers Mārtiņš	09.11.1906.–08.09.1992.	Prozaiķis
35.		Kaņivēcs Vladimirs		05.10.1923.	Dramaturgs, prozaiķis (raksta krievu val.)
36.		Kuņajevs Boriss		06.07.1922.–13.04.1989.	Dzejnieks (raksta krievu val.)
37.		Medenis Jānis	amnestēts 1955. g.	31.05.1903.–10.05.1961.	Dzejnieks, tulkotājs
38.		Pabērzs Juris		01.09.1918.–17.12.2003.	Teātra un literatūras kritiķis
39.		Plotnieks Jānis		23.03.1932.–08.01.2003.	Prozaiķis, dzejnieks
40.		Rinkule Dzidra		08.07.1920.–04.11.2007.	Prozaiķe
41.	09.09.	Lācis Anna	reabilitēta 1956. g.	19.10.1891.–21.11.1979.	Režisore, teātra pedagoģe
42.		Pormalis Raimonds		16.02.1926.–26.12.2012.	Prozaiķis, žurnālists

1959					
43.	26.02.	Stērste Elza	Lieknis-Virza Elza; amnestēta 1955. g.	18.03.1885.–19.04.1976.	Dzejniece, prozaiķe, dramaturģe
44.	24.09	Bērsons Ilgonis		11.06.1931.	Literatūrzinātnieks, kritiķis, dzejnieks
45.		Ērgle Zenta		23.12.1920.–11.06.1998.	Prozaiķe
46.		Lagzdiņš Viktors		28.08.1926.–22.10.2008.	Prozaiķis
47.		Lūsis Jānis		25.05.1932.–07.01.2008.	Dramaturgs, kinoscenārists
48.		Pētersons Pēteris		24.05.1923.–09.10.1998.	Dramaturgs, režisors
49.		Spāre Velta	Kaņivēca Velta	05.04.1922.–04.02.1981.	Prozaiķe
50.		Solovjovs Aleksejs		20.03.1932.	Dzejnieks (raksta krievu val.)
51.		Zorins Mihails		25.07.1916.	Prozaiķis, kritiķis (raksta krievu val.)
1960					
52.		Auziņš Imants		13.11.1937.–21.08.2013.	Dzejnieks
53.		Bārbale Marta		08.02.1933.–05.08.2003.	Dzejniece
54.		Elksne Ārija		07.02.1928.–29.09.1984.	Dzejniece
55.		Kaldupe Skaidrīte		24.02.1922.–06.01.2013.	Prozaiķe, dzejniece,
56.		Lisovska Olga		04.08.1928.	
57.		Putāns Seimanis		22.07.1892.–22.03.1969.	Dzejnieks
58.		Valeinis Vitolds		27.07.1922.–20.12.2001.	Literatūrzinātnieks un kritiķis
59.		Zeile Pēteris		14.01.1928.	Literatūras un mākslas zinātnieks, kritiķis
1961					
60.	20.04.	Dzene Lilija		25.07.1929.–03.10.2010.	Teātra vēsturniece un kritiķe, prozaiķe
61.		Indrāne Ilze	Jātniece Undīne	23.04.1927.	Prozaiķe

62.		Kalve Milda		25.11.1917.–27.03.1986.	Literatūrzinātniece
63.	29.09.	Ezera Regīna		20.12.1930.–11.06.2002.	Prozaiķe
64.		Grīnberga Elza	Sudmale Elza	21.01.1922.–27.05.2005.	Dzejniece, tulkotāja
65.		Gorskis Grigorijs		13.04.1911.–31.10.1987.	Dzejnieks, atdzejotājs
66.		Lubējs Ints		19.06.1931.	Prozaiķis
67.		Ziedonis Imants		03.05.1933.–27.02.2013.	Dzejnieks
68.	28.12.	Krieviņš Mārtiņš	Zaķis Mārtiņš	06.01.1906.–18.04.1988.	Prozaiķis
1962					
69.	14.06.	Abizovs Jurijs		19.11.1921.–20.06.2006.	Tulkotājs, bibliogrāfs, literatūrzinātnieks
70.		Brīdaka Lija		03.09.1932.	Dzejniece
71.		Losberga Milda		17.06.1923.	Dzejniece, literatūrzinātniece
72.		Sokolova Ida Ingrīda		10.08.1923.–27.10.2012.	Literatūrzinātniece, prozaiķe
73.		Vīgante Venta	Bērziņa Venta	09.10.1913.–22.03.1994.	Prozaiķe, dramaturģe
1963					
74.	30.03.	Ansons Elmārs		14.06.1927.–28.06.2009.	Dramaturgs
75.		Lasmanis Imants		14.03.1937.–12.01.1977.	Prozaiķis, dzejnieks
76.		Līvs Egons	Gūtmanis Egons	31.08.1924.–01.04.1989.	Prozaiķis
77.		Rezčikovs Mihails		26.12.1901.–	Dramaturgs (raksta krievu val.)
78.		Sirimbārdis Jānis		13.01.1937.	Dzejnieks
79.		Sukovskis Alfons		22.12.1910.–22.11.1998.	Tulkotājs
80.	19.09.	Gāliņš Harijs		18.07.1931.–01.09.1983.	Prozaiķis, tulkotājs
81.		Lūse Ērika		16.07.1910.–16.08.1998.	Tulkotāja
1964					
82.	12.03.	Akurātere Līvija		23.09.1925.	Teātra zinātniece
83.		Augstkalna Maija		04.01.1932.–29.11.2007.	Tulkotāja, teātra un kino kritiķe
84.		Azarova Ludmila	Vāciete Ludmila	11.04.1935.–22.05.2012.	Dzejniece (raksta krievu val.)
85.		Barenboims Jevsejs		23.08.1922.–	Prozaiķis (raksta krievu val.)
86.		Bauģis Pēteris		17.10.1914.–18.01.2000.	Prozaiķis
87.		Kaijaks Vladimirs	Bendrops Kārlis;	02.09.1930.–12.09.2013.	Prozaiķis

			Lazdovskis Kārlis Laimonis		
88.		Kape Jurijs		14.05.1920.	Tulkotājs
89.		Krasavicka Maija		25.02.1920.	Prozaiķe (raksta krievu val.)
90.		Mihailovs Vladimirs		24.04.1929.	Proaiķis (raksta krievu val.)
91.		Romaņenko Kleopatra	Romaņenko Larisa	17.03.1923.–	Dzejniece (raksta krievu val.)
92.		Stankevičs Antons		13.06.1928.	Prozaiķis, dramaturgs, kritiķis
93.		Vilks Arturs		21.11.1903.–22.12.1976.	Dramaturgs
94.		Vilsons Alfons		13.10.1917.–04.12.1993.	Literatūrzinātnieks
95.		Vite Andrejs		01.04.1927.–03.01.2012.	Prozaiķis
96.		Zaķis Gunārs	Selga Gunārs	04.03.1929.–25.06.1986.	Dzejnieks
97.	03.12.	Broks Antons		21.12.1929.	Prozaiķis
98.		Čaklais Māris		16.06.1940.–13.12.2003.	Dzejnieks, prozaiķis, žurnālists
99.		Delle Vilma	Delle Vilhelmīne	15.03.1892.–08.01.1980.	Prozaiķe
100.		Dripe Andrejs		05.06.1929.–03.11.2013.	Prozaiķis, publicists
101.		Freinberga Silvija		18.11.1928.	Literatūras un teātra kritiķe
102.		Purvs Ziedonis		13.10.1923.–13.07.1989.	Dzejnieks
103.		Spiridonova Vera		24.09.1908.–	Prozaiķe (raksta krievu val.)
104.		Vinogradovs Jurijs			
105.		Trofimovs Rems		01.11.1928.–19.10.2001.	Krievu literatūras kritiķis
1965					
106.	21.10.	Avotiņa Daina		04.11.1926.	Prozaiķe
107.		Batja Ņina		23.05.1916.–02.10.1999.	Tulkotāja
108.		Hausmanis Viktors		06.12.1931.	Literatūrzinātnieks
109.		Liuzenieks Viktors		02.03.1936.–30.03.2015.	Dzejnieks
110.		Ļūdēns Vītauts		28.01.1937.–27.05.2010.	Dzejnieks
111.		Sirsone Skaidrīte	amnestēta 1956. g.	05.04.1920.–10.01.1998.	Tulkotāja, literatūrzinātniece
112.		Zālīte Tamāra	reabilitēta 1956. g.	14.02.1918.–19.09.1990.	Tulkotāja, literatūrzinātniece
113.		Ždanova Lidija		13.12.1938.–09.10.1995.	Dzejniece, prozaiķe (raksta krievu val.)
114.		Žīgurs Jānis		01.03.1915.–30.08.1988.	Prozaiķis, tulkotājs

1966					
115.	13.10.	Bels Alberts	Cīrulis Jānis	06.10.1938.	Prozaiķis
116.		Kamara Laimonis		04.02.1934.–15.07.1983.	Dzejnieks, tulkotājs
117.		Melameds Cals		16.03.1910.–03.07.1992.	Prozaiķis (raksta krievu val.)
118.		Vikane Vanda		02.08.1916.–11.12.1985.	Tulkotāja
1967					
119.	17.05.	Čerevičņiks Leonīds		26.03.1937.–30.08.2001.	Dzejnieks (raksta krievu val.)
120.		Gulbis Harijs		25.10.1926.	Dramaturgs, prozaiķis
121.		Melnbārde Ilga		06.12.1921.–16.06.2001.	Tulkotāja
1968					
122.	18.01.	Ancītis Valdemārs		06.06.1921.–05.12.2006.	Literatūrzinātnieks, kritiķis, prozaiķis
123.		Līvena Laima	Līvena Laimdota	09.06.1943.–22.10.2006.	Dzejniece
124.		Meldere Ija	Dzērve Džesija	17.03.1915.–11.05.1982.	Tulkotāja, prozaiķe
125.		Viese Saulcerīte		02.08.1932.–24.12.2004.	Literatūrzinātniece, prozaiķe
126.	27.11.	Peters Jānis		30.06.1939.	Dzejnieks
1969					
127.	27.05.	Bāls Voldemārs		17.07.1936.–2011.	Prozaiķis (raksta krievu val.)
128.		Jakubāns Andris		28.02.1941.–16.06.2008.	Prozaiķis
129.		Kalniņa Dzidra		24.01.1927.–11.02.1984.	Literatūrzinātniece, kritiķe, tulkotāja
130.		Kalve Aivars		22.12.1937.–17.04.1994.	Prozaiķis
131.		Lukjanskis Egīls		06.01.1937.–19.10.2008.	Prozaiķis
132.	03.12.	Artavs Valdis	Staunis Vladislavs	29.08.1928.	Humorists, satīriķis dzejnieks
133.		Plaudis Egīls		15.06.1931.–21.11.1987.	Dzejnieks
134.		Vēveris Eižens		09.07.1899.–08.02.1976.	Dzejnieks

Atjaunots RS biedra statuss (1956–1965)

Nr. p. k.	Uzņemšanas datums	Uzvārds, vārds	Īpašas piezīmes	Dzimšanas dati	Nodarbošanās
1.	23.05.57.	Lācis Jūlijs	Reabilitēts 1957. g.; atjaunots biedra statuss no 1940. g.	25.12.1892.–15.12.1941.	Prozaiķis, žurnālists
2.	27.05.57.	Ķēniņš Atis	Ķēniņš Atis; reabilitēts 1955. g.; atjaunots biedra statuss no 1944. g.	28.07.1874.–09.03.1961.	Dzejnieks
3.	26.12.57.	Palkavniece Cirene	atjaunots biedra statuss no 1940. g.	07.08.1910.–01.10.1969.	Tulkotāja, žurnāliste
4.	24.09.59.	Damburs Edgars	atjaunots biedra statuss no 1941.g.	23.07.1910.–21.10.1981.	Literatūrkritiķis, prozaiķis
5.	30.03.63.	Sauleskalns Voldemārs	Zonbergs Voldemārs; atjaunots RS biedra statuss	12.11.1905.–09.04.1973.	Dramaturgs
6.	19.09.63.	Grēviņš Valdis	reabilitēts; atjaunots RS biedra statuss no 1940. g.	26.09.1895.–07.04.1968.	Dzejnieks, tulkotājs

**Latvijas Padomju rakstnieku savienības III kongresā 1954. gada 5. jūnijā
ievēlētā RS valde**

Nr. p.k.	Uzvārds, vārds	Dzimšanas dati	Nodarbošanās
1.	Balodis Andrejs	24.03.1908.–06.04.1987.	Dzejnieks
2.	Bērce Vizbulis	28.10.1916.–28.02.1971.	Prozaiķis
3.	Brodele Anna (Anna Kupše)	16.09.1910.–29.09.1981.	Prozaiķe
4.	Burlaks Boriss	21.06.1913.–27.12.1983.	Prozaiķis
5.	Grīva Žanis (Žanis Folmanis)	07.12.1910.–14.06.1982.	Prozaiķis
6.	Grants-Jēkabsons Jānis	16.06.1909.–04.12.1970.	Prozaiķis
7.	Grigulis Arvīds	12.10.1906.–05.10.1989.	Dramaturgs, dzejnieks
8.	Krauliņš Kārlis	09.03.1904.–05.12.1981.	Literatūrzinātnieks
9.	Ķempe Mirdza	09.02.1907.–12.04.1974.	Dzejniece
10.	Lācis Vilis	12.05.1904.–06.02.1966.	Prozaiķis
11.	Lukss Valdis	21.06.1905.–24.07.1985.	Dzejnieks
12.	Nagiškina Dmitrijs	13.10.1909.–11.03.1961.	Prozaiķis
13.	Niedre Jānis	24.05.1909.–08.12.1987.	Prozaiķis
14.	Rokpelnis Fricis	06.10.1909.–15.09.1969.	Prozaiķis
15.	Rūmnieks Fricis	21.04.1919.–02.05.1960.	Prozaiķis
16.	Sakse Anna	16.01.1905.–02.03.1981.	Prozaiķe
17.	Sudrabkalns Jānis	17.05.1894.–04.09.1975.	Dzejnieks
18.	Upīts Andrejs	04.12.1877.–17.11.1970.	Prozaiķis, dramaturgs, kritiķis
19.	Vanags Jūlijs	08.07.1903.–12.10.1986.	Prozaiķis
20.	Kalpiņš Voldemārs	19.02.1916.–04.02.1995.	Prozaiķis
21.	Zadornovs Nikolajs	05.12.1909.–18.09.1992.	Prozaiķis

Revīzijas komisijas locekļi:

Nr. p.k.	Uzvārds, vārds	Dzimšanas dati	Nodarbošanās
1.	Alatircevs Vladimirs	17.10.1908.–30.10.1964.	Dzejnieks, tulkotājs, žurnālists
2.	Kaupužs Vadislavs	27.01.1918.–03.03.1959.	Prozaiķis
3.	Krupņikova Mira	03.12.1908.–24.12.1991.	Krievu prozaiķe, latviešu literatūras tulcotāja
4.	Talcis Ādolfs	16.11.1904.–14.12.1983.	Prozaiķis
5.	Lēmanis Indriķis	21.02.1904.–13.02.1960.	Dzejnieks

Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa valdes vēlēšanu rezultāts⁴³¹

Nr. p. k.	Uzvārds, Vārds
1.	Balodis Andrejs
2.	Bērce Vizbulis
3.	Birze Miervaldis
4.	Brodele Anna
5.	Grants Jānis
6.	Grigulis Arvīds
7.	Grīva Žanis
8.	Kalpiņš Voldemārs
9.	Krauliņš Kārlis
10.	Ķempe Mirdza
11.	Lācis Vilis
12.	Lukss Valdis
13.	Meļinovskis Voldemārs
14.	Niedre Jānis
15.	Ozols Jānis
16.	Rokpelnis Fricis
17.	Sakse Anna
18.	Saulītis Bruno
19.	Skalbe Arvīds
20.	Sudrabkalns Jānis
21.	Talcis Ādolfs
22.	Upīts Andrejs
23.	Vanags Jūlijs
24.	Vējāns Andris
25.	Zadornovs Nikolajs

Pirmoreizi valdes sastāvā

Nr. p.k.	Uzvārds, vārds	Dzimšanas dati	Nodarbošanās
1.	Birze Miervaldis	21.03.1921.–06.07.2000.	Prozaiķis, publicists
2.	Meļinovskis Voldemārs (Melnis)	29.06.1910.–14.01.1997.	Kritiķis, tulkotājs
3.	Ozols Jānis	03.12.1903.–22.02.1975.	Tulkotājs
4.	Saulītis Bruno	20.12.1922.–09.07.1970.	Prozaiķis
5.	Skalbe Arvīds	01.03.1922.–21.05.2002.	Dzejnieks
6.	Talcis Ādolfs	16.11.1904.–14.12.1983.	Prozaiķis
7.	Vējāns Andris (īst.v. Donats Kalnačs)	20.04.1927.–08.12.2005.	Dzejnieks

⁴³¹LVA, 473. f., 1.apr., 166. l. (Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (debates) 1958. g. 27. sept.), 97. lp.

Latvijas Padomju rakstnieku V kongresa valdes vēlēšanu rezultāts

1965. gada 17. decembrī (balsojuši 147 biedri)⁴³²

Nr. p. k.	Uzvārds, Vārds	PAR	PRET
1.	Auziņš Imants	128	19
2.	Balodis Andrejs	135	12
3.	Bauga Anna	137	10
4.	Bauģis Pēteris	94	53
5.	Belševica Vizma	115	32
6.	Bērce Vizbulis	107	40
7.	Bērsons Ilgonis	129	18
8.	Birze Miervaldis	138	9
9.	Brīdaka Lija	121	26
10.	Cīrulis Gunārs	99	48
11.	Elksne Ārija	136	11
12.	Ezera Regīna	127	20
13.	Grigulis Arvīds	67	80
14.	Grīva Žanis	46	101
15.	Indrāne Ilze	129	18
16.	Jansons Alberts	140	7
17.	Kalniņš Jānis	142	5
18.	Krauliņš Kārlis	55	92
19.	Ķempe Mirdza	138	9
20.	Lācis Vilis	134	13
21.	Lukss Valdis	125	22
22.	Meļinovskis Voldemārs	114	33
23.	Mihailovs Vladimirs	122	25
24.	Niedre Jānis	70	77
25.	Pētersons Pēteris	117	30
26.	Priede Gunārs	137	10
27.	Purs Laimonis	125	22
28.	Sakse Anna	140	7
29.	Skujiņš Zigmunds	139	8
30.	Sudrabkalns Jānis	142	5
31.	Sukovskis Aleksandrs	85	62
32.	Upīts Andrejs	136	11
33.	Vācietis Ojārs	132	15
34.	Vanags jūlijs	70	77
35.	Vējāns Andris	106	41
36.	Vilks Ēvalds	139	8
37.	Zadornovs Nikolajs	119	28
38.	Ziedonis Imants	130	17
39.	Zolotovs Vasīlijs	100	47

⁴³² LVA, 473. f., 1.apr., 286. l. (Latvijas Padomju rakstnieku V kongresa materiāli, II sēj. 1965.g. dec.), 188.–189.lp.

Intervija ar dzejnieci Liju Brīdaku

Rīgā, 2015. gada 18. maijā

Madara Eversone (M. E.): Vai Jūs varētu, lūdzu, raksturot atmosfēru Rakstnieku savienībā 50. gadu nogalē? Kādas bija savstarpējās attiecības, vide?

Lija Brīdaka (L. B.): Visi bija tādi – katrs par sevi, runāja frāzēs, piedalījās visur, kur vajadzēja piedalīties, vēlēšanās un visādi. Bijām tādi nobijušies, tādi kā sarāvušies, jo nekur nenotika dzīva domu apmaiņa. Viss bija tikai tā ārkārtīgi oficiāli – tā it kā runātu no tribīnēm. Noteicošie bija tie vecie [vecākā rakstnieku paaudze – aut.], bet no jaunajiem toreiz bija – Arvīds Skalbe, Andris Vējāns – tie skaitījās arī tādi mūsu draugi, un viņi mūs ļoti labi uzņēma un balstīja. Andris Vējāns bija no sākuma sekretārs „Karogā”, vēlāk redaktors, viņš nevienu nenodeva. Ja viņš nevarēja nodrukāt, viņš pateica, ka nevar, un atdeva darbu. Kaut ko viņš nodrukāja, un tad viņu sauca uz Centrālo Komiteju atkal.

M. E.: Vai rakstnieku vidē varēja sajust *atkušņa* atmosfēru?

L. B.: Jā, bez šaubām, jo aizvien vairāk runāja no sevis. Agrāk jau, pirmajos pēckara gados, domāju, ka 50. gadu sākumā arī, runāja no lapām, ar uzrakstītiem, pārbaudītiem tekstiem. Pa radio, piemēram, tas bija neiedomājami – tas, kas bija uzaicinājis [dzejnieku – aut.], pārbaudīja, ko runās, jo tas viss notika no lapiņām. Tad nenotika brīvas sarunas, bet vēlāk, kad nāca šis atkusnis, tad sāka jau meklēt un šķetināt visādas problēmas, kas dzīvē bija. Protams, esošā ietvaros.

M. E.: Vecākā, t. s. *frontinieku*, paaudzes rakstnieki atbalstīja to, ka kaut kas jauns vispār var ienākt?

L. B.: Nē, viņiem patika viss tā, kā ir, bet viņi uzņēma jaunos, jo tas atkal bija tāds postulāts padomju varā, ka jāatbalsta jaunie. Un visu laiku uzņēma jaunos Rakstnieku savienībā, jo tas bija tā, – nedrīkstēja tā iesīkstēt, vajadzēja it kā ideoloģiski visu laiku tos turpinātājus. Andris Vējāns no vecajiem tika ļoti labi uzņemts un pat lolots, kā jaunākais bērns ģimenē. Arvīds Skalbe nāca pirmo reizi ar veselu krājumu par Latvijas baltajiem bērziem, par latvisko tēmu. Tas toreiz arī skaitījās ļoti svaigi, ļoti progresīvi. Tas lika pamatus arī tam, ka aizvien vairāk

tika runāts par šo tēmu, jo, ja pasaka vienu vārdu, nākamreiz jāsaka divus, trīs... tie visi ir tādi procesi, kas nav apturami sabiedrībā. Savukārt Grigulis bija pret visu jauno, jaunām vēsmām. Viņš bija pret tautas tradīcijām, dziļi latvisko. Skrēja sūdzēties uz Centrālkomiteju, bet Lukss neskrēja.

M. E.: Kā jūs raksturotu RS valdi Valda Luksa laikā?

L. B.: Valdis Lukss nebija tas ļaunākais. Viņš negāja uz Centrālkomiteju, atšķirībā no Griguļa, viņš nevienu nenosūdzēja. Viņš bija ļoti tiešs, viņš rūpējās par jaunajiem, viņš sūtīja, piemēram, mācīties. Olga Lisovska bija tikai vidusskolu pabeigusi. Viņš viņu uzaicināja pie sevis un teica, kas tad tas par dzejnieku tikai ar vidusskolas izglītību, tas nekas nav, vajag braukt uz Maskavu, uz augstākajiem kursiem! Tur stipendijas bija lielas, tur varēja izdzīvot ar to, ko tur maksāja –, šķiet, 140 rubļus, kas skaitījās jau tāda vidēja alga, un ar to varēja izdzīvot. Kopmītnes bija gandrīz par brīvu, ēšanai vajadzēja.

M. E.: Bet kas tad bija tie lielākie padomju varas atbalstītāji? Jūs, kā piemēru, teicāt – Jānis Niedre.

L. B.: Jā, Niedre. Tajā laikā ļoti daudzi bija pret. Tie, kurus izbalsoja, viņi dabiski arī uzreiz nostājās pret. Un tāpēc pēc tā V kongresa parasti valdes sēdēs, partijas sapulcēs, rakstnieku kopsapulcēs izveidojās divas nometnes – vecie un jaunie. Un tad notika strīdiņi. Protams, atkal ne tādā pretpadomju noskaņā, bet šajā morālajā plāksnē... radošajā un morālajā plāksnē.

M. E.: Nu jā, tur bija Jūlijs Vanags, Arvīds Grigulis izbalsots, Žanis Grīva, Jānis Grants...

L. B.: Niedre. Tie bija arī tie lielākie rakstnieki, līdz ar to arī redzamākie. Ļoti pareizs vienmēr bija arī Pēlmanis. Tagad saka, ka viņš pat ir bijis čekas aģents un tā. Nupat mēs bijām ar Rūju kopā, viņš teica „jā, viņš pats man pateica, ka viņš čekā strādā” – Gunārs Selga.

M. E.: Un kā ar Vizbuli Bērci? Citiem?

L. B.: Viņš bija ļoti cilvēcīgs un sirsnīgs, bet arī absolūts partijas cilvēks. Bija kultūras ministrs, kas bija visādi atbalstīts un valdībai uzticams – Voldemārs Kalpiņš. Bet viņam bija sava doma, viņš tos muzejus nodibināja daudzviet, viņš to latvietību vilka kā vien varēja, kaut kādus pasākumus, svētkus rīkoja. Tad es atceros, kad Pļaviņu HES vēl tikai plānoja, tad gan viņš bija

Ļoti pret, kā arī viņa sieva, kas bija žurnāliste – Vera Kacena... es atceros Rakstnieku sapulcē viņa runāja, ko mēs zaudēsim, visu, ko applūdinās, kas būs, ko mums nozīmē Staburags un visu to. Bet vai nu klusēja vai neko neteica tie, ko mēs te iepriekš iezīmējām. Viņi it kā tad bija arī Centrālkomitejā balsts, kur arī viņiem vajadzēja to, lai rakstnieki, mākslinieki, – lai visi ir ļoti atsaucīgi, padevīgi un progresīvi. Un tad viņi uz tiem balstījās. Ir tādi rakstnieki, kas ir par, jo bija šie toreiz vēl zināmie un aktīvi strādājošie rakstnieki, un viņi it kā nepretojās, teica par.

M. E.: Pastāsties par Mirdzi Ķempi? Viņa jau arī skaitās šīs te vecās paaudzes rakstniece?

L. B.: Viņa, jā... bija pretrunīga. Zināt radošam cilvēkam tā uznāk, ka viņu kādreiz kaut kāda doma vienkārši aiznes, kaut kam notic, teiksim, Ļeņinam. Es ar kādu laiku domāju, ka Ļeņins nu ir tas īstais. Staļins, nē, bet Ļeņins būtu, ja viņš nebūtu tik agri aizgājis, būtu cita dzīve. Viņa doma, un tagad izrādās, ka viņš jau toreiz cilvēku iznīcināšanu paredzējis un parakstījis to. Tā kā daudz ko mēs arī nezinājām. No katra jau izcēla tikai to pozitīvo. Staļins taču bija visu valstu, visu tautu tēvs. Viņš vienmēr ar bērniem kopā fotogrāfējās. Un kad viņš bija nomiris, es studēju tajā laikā, un mūs visus ieveda, toreiz bija bioloģijas fakultāte tur, kur Sakta ir, tajā mājā otrajā stāvā. Un tur bija viena tāda zāle, kuru sauca par marksisma – Ļeņinisma zāli. Tur kādreiz notika tādas kopīgas lekcijas par šīm tēmām un kādi sarīkojumi un tā. Un tad tur mūs visus saveda. Katram kursam bija arī savs šefs no pasniedzējiem. Un mūs tur uzaicināja, ne jau tā, kā mazus bērnus, bet arī gandrīz, mēs bijām pa pāriem sastājušies visi kursi, un taču raudāja. Raudāja ar īstām asarām, es pati redzēju. Vabrūt ka tajā brīdī meitenes domāja par savu mammu vai par ko un viņām likās, ka ir jāraud, bet tā nu tas bija. Zināt, kad es tagad tā domāju, tā ārkārtīgā liekulība, kas toreiz bija, un ko jau tā redzējām un jutām, bet kas likās nelabojami, negrozāmi. Likās, ka tas ir jāpieņem, lai dzīvotu. Man bija ļoti bail no cietuma...Jā, bet Jūs jautājat par Mirdzu Ķempi. Viņa bija ļoti interesanta, un kā jau es teicu, dziļas kultūras cilvēks, un tādas padomju, nu tādas visas muļķības viņa noteikti nepieņēma. Bet viņai patika arī būt nozīmīgai. Visu to, ko viņa saņēma – tautas dzjniece un tā – tas viņai bija svarīgi toreiz. Tā kā viņa tā ļoti nespļāva nevienam acīs, es domāju varai. Viņa centās ar to sadzīvot, bet bija zināmas lietas, ar ko viņa nerēķinājās, piemēram, ka viņa apprecējās ar to Linardu, kurš bija, pirmkārt, laikam citas orientācijas, bet, otrkārt, viņš bija katolis kaut kāds pārliecināts, un ar baznīcu un to visu saistīts. To viņa atļāvās. Viņa varēja atļauties. Redzi, zinot angļu valodu un cienot Indijas kultūru, kur viņa gan nekad nebija bijusi, bet viņa rakstīja par to tādus dzejoļus. Indijas kultūras cilvēks, kurš atveda viņai tādu goda pierādījumu kaut kādu balvu, ko pasniedza Rakstnieku savienība, un viņa bija par to priecīga, par šiem sakariem ar Indiju. Viņa bija kā tāda ārzemju vēstniece, jo viņa zināja valodas, un viņu zināja...un viņai bija ļoti labi dzejoļi. Viņa jaunos

mudināja. Nevienu reizi es nekad nebiju dzirdējusi, ka viņa kādam teiktu, vajag rakstīt par šodienas tēmām, par pretkara tēmām. Viņa pati rakstīja pret karu, bet pret karu kā tādu, kas tiešām ir drausmīga lieta, bet vai par Staļinu vai par Ļeņinu, to viņa nevienam nemācēja. Viņa sacīja...kuram viņa te bija teikusi, ka ja neizlasīsiet Virzas „Straumēnus”, tad nekas no jums neiznāks. Viņa zināja vērtības, un viņa orientēja uz vērtībām.

M. E.: Kā Jums šķiet, vai RS valdes sēžu protokoliem var uzticēties, tajos dokumentēta visa sēžu norise?

L. B.: Pēc manas pārlicības pārāk daudz nekas nepalika nepiefiksēts. Parasti to darīja tehniskā sekretāre, kas sēdēja priekšelpā pirms pirmā sekretāra kabineta, pieņēma telefona zvanus, vienmēr varēja pateikt cilvēkiem, vai pirmais sekretārs nav aizņemts, vai var pie viņa iet. Tādas ļoti oficiālas šīs lietas nebija. Bet tas tehniskais sekretārs bieži vien bija ļoti jaukas meitenes. Māra Misiņa strādāja par sekretāri, arī Māra Zālīte. Tad vēl Tekla Šaitere, kas tagad ir „Dienas” korespondente, vārdu sakot, no filoloģijas fakultātes parasti tās tehniskas sekretāres bija. Vispirms uzrakstīja melnrakstu un pēc tam viņas uzrakstīja tādu, kas palika saglabāšanai. Cik nu paspēja...otra lieta, varbūt, ja tur bija kādi joki – diezgan dzīvas jau bija tās sanāksmes, tās nenotika ļoti oficiāli, vienmēr ar kādiem starpsaucieniem. Mirdza Ķempe skaļi smējās, viņai bija tādi skaļi smieklī, un arī tādas trāpīgas replikas viņa pateica. Bet tās tēmas apmēram bija tās pašas. Vispār jāsaka tā, ka tagad to izsaka kā tādu zaudējumu, un tā tas droši vien arī ir, ka nav daudz grāmatu, kas būtu palikušas aizliegtas rakstnieku atvilktnēs un kuras tagad, kad atjaunojās patstāvīgā Latvija, kuras tad nu varētu vilkt dienasgaismā un drukāt. Ļoti maz, es nezinu, ko tur minēt varētu no tādām. Uz laiku aizliegts kaut kas palika.

**M.E.: Piemēram, Visvalža Lāma romāns „Kāvu blāzmā” un Alberta Bela „Bezmiegs”.
Gunāra Priedes luga...**

L.B.: Jā. Bet vispār ļoti maz, jo bija tā, ka mums Rakstnieku savienībā bija tāda diezgan atklāta domu apmaiņa, un mēs lielais vairums nebijām nekādi disidenti. Tas ir tā kā, piemēram, vai nu Ojārs vai Imants Ziedonis. Kritizēja to, kas likās nepieņemami, bet izvēlējās apmēram tādus vārdus, kas nebija tādi valdībai ļoti aizvainojoši vai tādi, kas būtu ļoti pretpolitiski. Izteicās tās sistēmas ietvaros, kurā mēs dzīvojām. Un centāmies, lai mums tās rakstnieku sapulces notiktu diezgan bieži, partijas sapulces notika katru mēnesi vienu reizi, un viss lielais vairums – gandrīz visi zināmākie rakstnieki, ar maz izņēmumiem bija. Līdz ar to tajās partijas sanāksmēs mēs bieži risinājām savus radošos jautājumus. Ja kādam bija iestrēgusi grāmata izdevniecībā, ka to

gribēja neizdot, tad mēs domājām, runājām par to, analizējām šo grāmatu un centāmies pierādīt, ka tur nav nekas tāds pretpadomju un ka to noteikti vajadzētu izdot. Un diezgan bieži arī ieklausījās, un mums izdevās ar tādu Rakstnieku savienības atbalstu, ka grāmata tomēr iznāca ar zināmiem zaudējumiem, kaut kādiem svītrojumiem, bet iznāca.

Nu lūk, un visu laiku par visu, arī par sabiedrisko dzīvi, kas tagad galīgi nav Rakstnieku savienības uzdevumos un tādā iekšējā vajadzībā. Mums toreiz tā bija iekšēja vajadzība sekot tam, kas notiek dzīvē, galvenokārt garīgajā plāksnē. Par saimnieciskām lietām arī, iedegās par kādām, kad jūta, ka kaut kas galīgi iet tā šķībi, jo mums bija diezgan, zināms, arī tādi cilvēki, kas bija dzīvē tādi ļoti orientēti. Nu lūk, un bija tāda sajūta, ka īpaši par kultūras norisēm, ka mums tas viss ir svarīgi, ka mums tas ir jāzina, ka mēs par to runājam, un runājam atklāti. Un bija pat tā, ka tajās mūsu sanāksmēs piedalījās no Centrālās komitejas pārstāvji, kuri tad atbildēja par literatūru. Bet nu tie jau arī bija tikai cilvēki, un daudz kas atkarājās arī no viņu rakstura un no viņu dzīves uzskatiem. Un viņiem bija tomēr kaut kāda cieņa pret tiem ļoti zināmiem rakstniekiem vismaz, ja ne pret visiem. Tad bija tā, ka viņi atnāca... nu, piemēram, Aivars Goris bija tāds vairāk iestindzināts. Viņš pēc tam to visu bija noklausījies, un reizēm bija ārkārtīgi sašutis, tad viņš salika punktus uz "i" no sava viedokļa un tā, bet tas tur arī palika. Bet bija arī šis jaukais gadījums ar Škaparu, ka viņš atnāca arī kā tāds diezgan iestindzis un ļoti pareizs, ļoti strikts, un tā vajag, un kādi ir lēmumi, par tiem paziņoja. Tad toreiz, kad viņš sāka nākt, bija jau Jansons, Alberts Jansons, pirmais sekretārs, un viņš bija arī frontes cilvēks, aizgāja uz fronti, un partijas cilvēks ilgu gadu, un it kā tāds ļoti uzticams skaitījās. Bet viņš bija arī ļoti progresīvi domājošs un neiecietīgs pret daudzām lietām. Un tad pēc sapulcēm gandrīz vienmēr mēs palikām pie viņa kabinetā, tad tur gan bija bez protkoliem un bez kā, bija tādas sarunas, kur viņš izteica visu, ko viņš domāja, kā tā var, un reizēm viņš pat dusmīgs bija un dūres sita uz galda. Un viņš pat vēl viss drebēja no sašutuma par kaut ko. Un tur piedalījāmies arī mēs no sekretariāta, kas bijām, protams, ne vairs tā tehniskā sekretāre, nu un tādi rakstnieki ievērojamāki, bieži arī Imants Ziedonis. Ojārs nenāca uz sapulcēm, viņam bija tāds ieradums nenākt. Viņš reizēm tikai atnāca. Atceros, piemēram, ka bija viens rakstnieku kongress, uz kuru viņš nebija atnācis, un tad Lukss teica, ka nu jā, jaunais ģēnijs, viņa, jau nav vairs te jānāk un tā. Tā ka viņš pat nebija atnācis uz šo kongresu.

M.E.: Jūs teicāt, ka jūs salīdzinoši brīvi un atklāti runājāt, tas jau bija Alberta Jansona laikā?

L.B.: Pēc V kongresa. Līdz tam klusējām un noklausījāmies, ko runāja. Tad galvenie runātāji bija tie, kas atnāca mājās no frontes. No sākuma skatījāmies [uz veco paaudzi – aut.] ar tādu

godbijību, cieņu, un tad, kad aizvien vairāk jutām, kas tas, ko viņi runā... Darīt jau viņi nedarīja neko tādu redzamu, kas būtu pret. Bet tad pamazām, Ojāram pateicoties lielā mērā, es domāju, viņš bija tāds nemiera gars, kas tā mēdza pateikt nu pieklājīgi, bet atklāti pret to, kas notika. Un Imants, no viņa [O. Vācieša – aut.] mācījās, vēlāk arī citi visi. Un tas, kas ar Knutu notika, un visi šie notikumi, arī tas, kas mūsu sabiedrībā notika, jo arī sabiedrībā 50. gados bija pavisam cita atmosfēra, nevar salīdzināt ar 80.gadiem.

M.E.: Bet, teiksim, Rakstnieku savienības valdei bija kaut kāda ietekme, tāds noteicošais vārds jeb tomēr ar viņiem vajadzēja rēķināties ar visu to?”

L.B.: Kamēr nebija tas V kongress, viņi bija noteicošie. Tur kāds varēja iepīkstēties, pateikt kādu savu domu, bet tika diezgan labi apsēdināts atkal!

M.E.: Respektīvi, viņi pildīja visas tās Centrālkomitejas prasības?

L.B.: Jā. Lai būtu miers mājā, un arī it kā paši tā domāja, jo būtībā viņi tika par šādu padomju varu bija cīnījušies, viņi bija tās izpildītāji. Bet katram jau gribējās kaut ko arī izlauzties, un, piemēram, Anna Sakse. Viņa arī it kā bija buržuāziskā Latvijā nabaga bērns, un grūti studēt, un visu to viņa uzrakstīja par tiem gadiem. Bet viņa uzrakstīja arī to „Pret kalnu”, jo viņai likās, ka vajag atbalstīt jauno dzīvi, to, kas notiek. Un tur tāda Mirdza, kura arī drusku spuraina, tāpēc pat ļoti iemīļota, un jau toreiz arī teātrī, kad to iestudēja, un Baldiņa bija tā aktrise. Baldiņa bija tā Mirdza, kura arī bija pēc rakstura diezgan noteikta, sparīga un tāda ne ļoti pakļāvīga. Un tas visiem jau likās „O, tas jau kaut kas ir!”, uz to jau viss gāja. Uz Priedes pirmajām lugām tā cilvēcīgi bija, kur nebija vairs tikai frāzes, un nebija šī cīņa par komunismu. Tas uzreiz likās „Vai, tas kaut kas ir!”. Tur jau veldzējās, tur jau gāja, tur skatījās. Un par Annu Saksi es gribēju pateikt...un viņa uzrakstīja pasakas par ziediem...kaut ko viņai arī gribējās tādu cilvēcīgu un tādu, jo talants jau viņai bija, un droši vien, ka viņa saprata pati, rakstot to „Pret kalnu”, ka tā ir kaut kur nodeva. Tāpat kā ielika vēlāk arī tajos dzejoļu krājumos kādu dzejoli par Ļeņinu vai ko, lai vienkārši izietu cauri... lai varētu arī blakus ielikt kaut ko citu, un aizvien vairāk tās blakustēmas – mīlestība, cilvēcība, godīgums, pret meliem, pret izlikšanos – visas šīs tēmas, kuras ir tādas cilvēces gadsimtu tēmas. Viņas tajā laikā ieguva to nokrāsu, tātad pret liekulību, pret padomju liekulību. Katrs to saprata un saistīja, un tas kopā veidoja to attieksmi.

M.E.: Jā, bet, teiksim, arī radošā vidē bija liekulība... Jūs Rakstnieku savienībā jutāties droši līdz Vkongresam?

L.B.: Nu nevarēja pa tiešo runāt Rakstnieku savienībā. Sapulcē mēs runājām, strīdējāties, pretojāties, izteicām savas domas, bet pierastajā valodā. Atceros vienā reizē Imants starpbrīdī pienāk: „Braucam pēc tam pie Ojkas.” Viņš man tā saka. Un tad tur mēs bijām kādi pieci seši cilvēki. Ieradāties, sapulce beidzās vēlu, jo sākās jau arī parasti piecos sešos, beidzas ap astoņiem deviņiem. Pēc tam iegāzāties pie Ojāra, kamēr aizbraucām tur visi, Ļuda [Ludmila Azarova – aut.] uzreiz tēju vārīja, maizītes smērēja, tad tur mēs runājām tiešā valodā, ko domājām. Bet sapulcē, protams...tas bija, mēs dzīvojām tādos kā skafandros, tādos apvalkos, zinot, ko var un ko nevar. Un tieši tāpēc toreiz bija tas, kas tagad ir pazudis, ka mums bija ārkārtīgas tādas draudzības saites, tuvība, sirsnība. Mēs ciemos gājām viens pie otra ļoti bieži. Mēs turējāties kopā, visu zinājām viens par otru, svinējām grāmatu iznākšanas. Pēc tam pēc sapulcēm vienmēr, ja ne pie Ojāra, tad ļoti bieži pie kāda cita gājām pēc tam pasēdēt, iedzert vīniņu un kaut ko pārspriest, kā tas bija. Jā, tas jau ir tāds, tur jau mēs zinājām, nu tas jau ir tāds. Nu, protams, tas jau arī runāja, un tas ir tāds. Tā ka tur tas... tādi, kas bija ļoti pret, bija Lāms, kuru nepārtraukti lamāja.

M.E.: Vai Visvaldi Lāmu neviens neaizstāvēja, arī no valdes?

L.B.: Nē, nu aizstāvēja, cik varēja, lai izdotu viņa grāmatas, bet ne vienmēr tas izdevās, jo, tā sacīja, cita jau nebija kā argumenta – „ka viņš taču ir ļoti labs rakstnieks”. Tur taču nav nekā pretpadomju, nu tāda tā aizstāvība.

M.E.: Vēlos pajautāt par Zigmundu Skujiņu! Viņš arī saņēma kritiku par saviem darbiem 1957. un 1958. gadā, turklāt Rakstnieku savienības IV kongresā – pat Vilis Lācis viņa stāstu „Traģēdija” aizstāvējis. Varbūt atceraties šos gadījumus?

L.B.: Jā, jo viņš tika uzņemts arī kā perspektīvs, interesants, un viņš rakstīja dzīvāk, interesantāk nekā daudzi citi. Un viņš tāds vienmēr bija. Viņš nepateica neko tādu pretpadomju, kur viņam varētu kaut ko piesieties, viņš bija pietiekami gudrs. Bet viņš tā prata ar ironiju, ar humoru pat. Un arī savos darbos, stāstos it īpaši. Bet viņam bija „Kolumba mazdēli”. Tie gāja pa visu Padomju savienību, cik miljonos eksemplāru.

M. E.: Bet kā Jums šķiet, viņš tā kā apzināti centās izdabāt, pārorientēties atbilstoši kritikas, partijas prasībām?

L.B.: Nē, bet viņš arī bija tā audzis. Vienkāršu cilvēku bērns, kas audzis trūkumā, un kad viņš ienāca, viņam it kā pavērās ceļi. Un viņš nebija savā sirdī ļoti pret to, kas notika; līdz ar to, apzinoties – ko var atļauties, ko ne, ko drukāt un ko nedrukāt, jau rakstot tomēr ar to rēķinājāties.

M.E.: Tad sanāk, ka viņš bijis diezgan labs diplomāts?

L.B.: Diplomātiskāks, gudrs viņš ir. Un viņš ir īpatni domājošs. Viņš katrā atrod arī vēl otru pusi, teiksim, tagad viņš aizstāv Vili Lāci, jo Lācis arī viņu aizstāvēja. Un viņš nepiekrīt, ka Māra [Māra Zālīte – aut.] viņu savā lugā [„Lācis” – aut.] tik ļoti negatīvi parādīja. Un viņš to neslēpj, viņš to pasaka, bet pasaka tā... tā interesanti. Viņš it kā vienmēr tā parakās apakšā, paskatījās, kas ir otrā pusē. Un to viņam piedeva un atļāva tā, jo gluži tā visu jau... Tas, ka tagad saka, ka neko nevarēja pateikt, nekas neiznāca, tādi vispārinājumi ir drusku nepareizi, jo vienmēr kaut kas var izspraukties un izspraucās.

M. E.: Kā vispār bija tajā laikā būt radošam cilvēkam, vai daudzi zināja, kas patiesībā ar Latviju notika?

L. B.: Kad es biju jauniets, jā, es domāju, ka šī ir tāda taisnības valsts, kur viss notiek godīgi. Tādām lietām jau ticējām. Jā, un visas tādas brīvības un brālības tēmas tika piesauktas un ietērptas arī. It kā tās arī būtu valstij piederīgas. Taču vēlāk, kad sākām braukāt paši uz ārzemēm, varēja redzēt un satikties, un pie mums sāka iebraukt ārzemju rakstnieki un atnāca arī uz Rakstnieku savienību. Mēs viņus vadājām pa rakstnieku telpām un rādījām, ka te bija tas Benjamiņu nams un runājāties, un tad jau daudz kas kļuva skaidrāks...

Divkosība. Visu laiku tāda divkosība, kas maitāja talantus, maitāja raksturus un vispār maitāja visu mūsu tautu. Nu tagad Jūs varat brīvi dzīvot, bet nu... Jūsu vecākiem un vēl kaut kur tautai kopumā gēnos ir šī, ko pārmet arī mūsu šodienas politiķiem, pakļautība. Šoreiz Eiropas Savienībai, ne vairs Maskavai. Tāda piekāpība, pakļautība, padevība. Tas kaut kur cilvēkā ieaužās, iespiežās un maitā.

Latviešu padomju rakstnieku IV kongress 1958.gadā RMM 14561

Jauno rakstnieku grupa LPSR V Rakstnieku kongresā. No kreisās: M.Čaklais, E.Lukjanskis, J.Sirimbārdis, V.Ļūdēns, I.Auziņš, I.Roja RMM 184091

L.Brīdaka (no labās), I.Bērons, Ā.Elksne, J.Jevtušenko, L.Azarova, O.Vācietis, O.Lisovska,
J.Peters, E.Līvs pie Doma baznīcas 1967.gada jūnijs RMM 94.815

A.Jansons, L.Brīdaka sarunās pēc dzejas stundas pie Raiņa pieminekļa 1968.g.

RMM 95.629

M.Ķempe RS 1967.g., saņemot PSRS valsts prēmiju RMM 573680

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Maģistra darbs „Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes ietekme uz literāro procesu (1956–1969)” izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Madara Eversone _____
/paraksts un datums/

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: profesore, *Dr. philol.* Ieva Kalniņa _____
/paraksts un datums/

Recenzents:

amats, Vārds Uzvārds _____
/paraksts un datums/

amats, Vārds Uzvārds _____
/paraksts un datums/

Darbs iesniegts Latvistikas un baltistikas nodaļā _____

Dekāna pilnvarota persona: doc. Edmunds Trumpa _____
/paraksts/

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē _____

protokols nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretārs: doc. Edmunds Trumpa _____
/paraksts/